TÜRKİYE'DE VE BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK ANALİZİ

Muhterem Çağdaş ABAY

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

TÜRKİYE'DE VE BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK ANALİZİ

Muhterem Çağdaş ABAY

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2018

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhterem Çağdaş ABAY tarafından hazırlanan Türkiye ve Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Gelir Dağılımı Eşitsizliği ve Yoksulluk Analizi başlıklı bu çalışma 26.06.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Doç. Dr. Şennur SEZGİN

(Danışman)

Üye.....

Prof. Dr. Mustafa ÖZER

Üye.....

Dr. Öğr. Üyesi Seher Gülşah TOPUZ

ONAY ..../..../2018

Prof. Dr. Nurullah UÇKUN

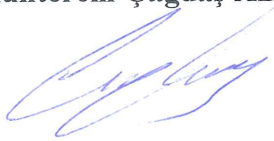
Enstitü Müdürü

...../...../2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik, ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programı ile taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Muhterem Çağdaş ABAY

ÖZET

TÜRKİYE'DE VE BAZI AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK ANALİZİ

ABAY, Muhterem Çağdaş

Yüksek Lisans-2018

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Şennur Sezgin

Bu çalışma sosyo-ekonomik değişkenlerin yoksulluk üzerindeki etkilerinin tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla eğitim, çalışan nüfus oranı, satın alma gücü paritesine göre milli gelir, enflasyon oranı ve net ücretin seçilmiş 8 ülke için 2006-2015 yılları arasında yoksulluk üzerindeki etkisi panel veri yöntemlerinden sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler modeli, havuzlanmış regresyon ve genelleştirilmiş momentler metodu ile analiz edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, satın alma paritesine göre milli gelirin bütün modellerde, eğitimin ise sabit etkiler modeli dışındaki diğer modellerde yoksulluğu azaltıcı yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Enflasyon ve çalışan nüfus oranının ise yoksulluk üzerinde bir etki yaratmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği, Neoliberal Politikalar, Türkiye

ABSTRACT

IN TURKEY AND IN SOME EUROPEAN COUNTRIES INCOME DISTRIBUTION INEQUALITY AND POVERTY ANALYSIS

ABAY, Muhterem Çağdaş

Master Degree, 2018

Department of Economics

Advisor: Doç. Dr. Şennur Sezgin

This study aimed to determine the effects of socio-economic variables on poverty. For this purpose ; education, working population ratio, the national income according to purchasing power parity, the inflation rate and the net wage effect on poverty for selected eight countries between 2006-2015 were analyzed with(via) the fixed effect model, the random effects model, the pooled regression and the generalized method of moments of the panel data methods.

It is reached that while the national income has poverty reduction effect in all models according to purchasing parity, education has poverty reduction effect in other models except the fixed effects model. Inflation and working population ratio do not seem to have an impact on poverty.

KeyWords: Poverty, incomeinequality, neoliberalistpoliticial, Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER……..……vii

TABLOLAR LİSTESİ ……x

ŞEKİLLER LİSTESİ……...xi

KISALTMALAR xii

ÖNSÖZ…….…….xiii

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

YOKSULLUĞUN TEORİK ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. YOKSULLUKLA İLGİLİ KAVRAMLAR 3

1.1.1. Yoksulluk Sınırı 4

1.1.2. Mutlak Yoksulluk 4

1.1.3. Göreli Yoksulluk 5

1.1.4.Gelir Yoksulluğu - İnsani Yoksulluk 7

1.1.5. Subjektif Yoksulluk – Objektif Yoksulluk 7

1.1.6. Kırsal Yoksulluk 8

1.1.7. Kentsel Yoksulluk 9

1.2. SOSYOLOJİK VE ANTROPOLOJİK YAKLAŞIMLAR 11

1.2.1. Yoksulluk Kültürü 11

1.2.2. Sınıf altı Yaklaşımı 12

1.2.3. Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma 13

1.2.4. Çalışan Yoksullar 14

1.3. EKONOMİ POLİTİKALARI VE YOKSULLUK 15

1.3.1. Sosyal Devlet ve Yoksulluk 16

1.3.2. Neo-liberal Politikalar ve Yoksulluk 17
1.3.3. Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk 18

2. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ

2.1. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİN TANIMI 21
2.2. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ 22
2.2.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı 22
2.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı 23
2.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı 24
2.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı 25
2.3. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ 25
2.3.1. Pareto Katsayısı 26
2.3.2. Yüzde Paylar Analizi 26
2.3.3. Lorenz Eğrisi 27
2.3.4. Gini Katsayısı 28
2.4. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİN NEDENLERİ 30
2.4.1. Küreselleşme 30
2.4.2. Eğitim 33
2.4.3. Servet Dağılımı 34
2.4.4. Toprak Dağılımı 35
2.4.5. Ücret Politikaları 36
2.4.6. Vergiler ve Gelir Dağılımı 37
2.4.7. Kriz ve Gelir Dağılımı 38
2.4.8. Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı 39

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK SORUNU

3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELER 41

3.1.1. 1980 – 1988 Arası Dönem 41

3.1.2. 1989 – 1997 Arası Dönem 45

3.1.3. 1998 – 2012 Arası Dönem 49

3.2. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI 60

3.2.1. Türkiye'de Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 60

3.2.2. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı 65

3.2.3. Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı 68

3.2.4. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı 72

3.3. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 73

4. BÖLÜM

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE YOKSULLUK ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ ÇALIŞMASI

4.1. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE YOKSULLUĞUN TEMEL NEDENLERİNİN İNCELENMESİ 76

4.2. LİTERATÜR TARAMASI 79

4.2.1. Dünyada Yoksulluk Üzerine Çalışmalar 79

4.2.2. Türkiye'de Yoksulluk Üzerine Çalışmalar 80

4.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 82

4.3.1. Panel Veri Yöntemleri 82

4.4. ÇALIŞMADA KULLANILAN VERİLER VE DEĞİŞKENLER 86

4.4.1. Verilerin Tanımlanması 86

4.5. AMPİRİK BULGULAR 87

SONUÇ 89

KAYNAKÇA 92

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo1: Başlıca Makro Ekonomik Göstergeler (1978/79-1988)……...…....44

Tablo 2: Temel Makroekonomik Göstergeler (1998-2002).....52

Tablo 3: 2008 Krizinde ve Sonrasında Başlıca Göstergeler (%) (2007-2012)….....57

Tablo 4: Başlıca Bölüşüm Göstergeleri, 1998 – 2009, Yüzdeler, Endeksler….....59

Tablo 5: Net Ele Geçen İşçi ve Memur Ücretlerindeki Değişmeler Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişme (%)..……..……..…….62

Tablo 6: Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre İstihdam Şekilleri (2002-2012)…….…….……..…..…..……..63

Tablo 7: Gelirin Faktörlere Göre Dağılımı……..……...…….……..63

Tablo 8: Kent ve Kır Ayrımına Göre Fonksiyonel Gelir Dağılımı…...……...…64-65

Tablo 9: Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine Göre Yıllık Gelirlerin Dağılımı…….....66

Tablo 10 : 1998 yılı fiyatlarıyla sektörler itibariyla GSYH (2001 – 2012)….……70

Tablo 11:İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (2002-2013)..71

Tablo 12: Bölgeler İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla…….....…73

Tablo 13: 20 – 64 yaş arası çalışan nüfus oranı…….....……76

Tablo 14: Yıllık Enflasyon Oranları…….....77

Tablo 15: Satın Alma Paritesine Göre Kişi Başına Milli Gelir……...……....77

Tablo 16: Net Ücretler…….……78

Tablo 17: En az ortaokul mezunu nüfus oranı (25-64 yaş arası)…….....…79

Tablo 18: Ekonometrik analizdeki değişkenlerin tanımlanması……..……...…....86

Tablo 19: Havuzlanmış Regresyon, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler ve Genelleştirilmiş Momentler Metodu Analiz Sonuçları…….....…88

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Lorenz Eğrisi…….29

Şekil 2: Lorenz Eğrisi Karşılaştırması……30

Şekil 3: GİNİ Katsayısı ve Lorenz Eğrisi…….…….....…30

KISALTMALAR

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

BM : Birleşmiş Milletler

DB : Dünya Bankası

DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

GATT : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

GEGP : Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GMM : Genelleştirilmiş Momentler Metodu

GOÜ : Gelişmekte Olan Ülkeler

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF : International MonetaryFund

İGR : İnsani Gelişmişlik Raporu

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

KKBG : Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi

MG : Milli Gelir

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Devolopment)

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TÜFE : Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

ÜFE : Üretici Fiyat Endeksi

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında destek ve katkılarını esirgemeyen, değerli hocam Doç. Dr. Şennur Sezgin'e, tezimin uygulama kısmının hazırlanmasında bilgi ve tecrübelerini paylaşan Prof. Dr. Mustafa Özer'e vakitlerini ayırarak çalışmama sağladıkları katkılar için teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın en kritik aşamalarında kendi tez yoğunluğuna rağmen bana büyük destek sağlayan değerli arkadaşım Burcu Yürük'e, her zaman desteğini yanımda hissettiğim Demet Güler'e,varlıklarıyla bana güç veren kuzenlerimOlgu ve KeremKaracalıoğlu'na ve hayatımın her döneminde bana destek olan, maddi-manevi yanımda olan, benden sevgilerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Yazmış olduğum bu tezi toplumun içinde görünmez kılınan ve eşit yaşam koşullarından uzakta bulunan yoksullaştırılmış halklara armağan ederim.

GİRİŞ

Gelir eşitsizliği ve yoksulluk refah devleti ilkelerinin terk edilerek 1980'li yılların başından itibaren dünya genelinde uygulama alanı bulan neo-liberal politikalar ile birlikte giderek sosyal bilimciler arasında önem arz eden konular olmuştur. Yapılan birçok teorik ve ampirik çalışmada kullanılan değişkenler, seçilen zaman aralığı, seçili ülkeler ve uygulanan yöntemler açısından farklı sonuçlar elde edildiği görülmekte ve bu durum konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Küreselleşme çağında gelirin adaletsiz dağılımı birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bunların başında ise yoksulluk sorunu gelmektedir. Bu sorunların giderek artması hem ülke içinde hem de dünya genelinde daha büyük problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yüksek yoksulluk seviyesi ülkelerde suç oranlarının artmasına, umutsuzluğa düşen bireylerin farklı arayışlara girmesine ayrıca eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamusal hizmetlere ulaşmayı azaltmakla kalmayıp aynı zamanda bireylerin siyasi haklarından da geri kalmasına engel olmaktadır. Dünyada uygulanan neo-liberal politikaların gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi, dünya genelinde ve ülke içinde daha adil bir gelir dağılımı sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için uygulanacak iktisat politikalarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu nedenle çalışmanın amacı kapsamında kurulan hipotez; farklı gelişmişlik seviyesi gösteren Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Letonya, Litvanya, Portekiz, Romanya ve Türkiye'de eğitim, çalışan nüfus oranı, enflasyon, satın alma gücü paritesine göre milli gelir ve net ücret değişkenlerinin 2006-2015 yılları arasında yoksulluk üzerindeki etkilerinin geçerli olup olmadığını test etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada Avrupa Birliği üyesi olan ve birlik içerisinde en yüksek yoksulluk seviyesine sahip yedi ülke ile birlikte Türkiye'ye ait 2006-2015 dönemi arasında Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat)'nden elde edilen ve logaritmik forma dönüştürülmüş yıllık veriler ile yoksulluğun nasıl bir seyir izlediği panel veri analizi yöntemlerinden havuzlanmış regrasyon, sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler modeli ve genelleştirilmiş momentler metodu ile incelenmektedir.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda yoksulluk üzerinde etkili olan değişkenlerin araştırmaya konu olan ülkeler açısından değerlendirilmesine imkan

vermesi açısından önem taşımaktadır. Daha önce yapılan çalışmaların ekonometrik analizlerde tek bir yöntemle sınırlı kalması ve elde edilen bulguların bahsi geçen ülkelerde modeller açısından karşılaştırmaya imkan tanımaması bu çalışmayı diğer çalışmalar arasında özgün bir niteliğe taşımaktadır.

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde yoksullukla ilgili kavramlar, yoksulluğa yönelik yaklaşımlar ve yoksulluğa karşı uygulanan ekonomi politikaları incelenmiştir. İkinci bölümde gelir eşitsizliği kavramı, gelir dağılımı eşitsizliğinin nedenleri ve ölçüm yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk sorunu incelenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinin 1980'den 2012 yılına kadar geçirdiği değişim incelenmiş, Türkiye'de gelir dağılımının türleri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise panel veri yöntemlerinden havuzlanmış regresyon, sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler modeli ve genelleştirilmiş momentler metodu kullanılarak Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Letonya, Litvanya, Portekiz, Romanya ve Türkiye'de yoksullukla çalışan nüfus oranı, enflasyon oranı, satın alma gücü paritesine göre kişi başı milli gelir, net ücretler ve eğitimin ilişkisi test edilmektedir. Bu amaçla bölümde; literatür taraması, veriler ve değişkenlerin tanıtılması, uygulanan modeller hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, verilerin test edilmesiyle elde edilen bulgulara ait yer almaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ile yoksulluk üzerinde çalışmalar yapan araştırmacıların ve politika yapıcıların yoksulluğun belirleyicilerinin yönünün ve şiddetinin tesbiti açısından yol gösterici nitelik taşımaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞUN TEORİK ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Yoksullukla İlgili Kavramlar

Yoksulluk kavramının açıklanması ve hesaplanmasında farklı çalışma ve yöntemler ortaya konulmaktadır. En temel anlamıyla kişinin kendini biyolojik olarak yeniden var edebilmesi ve gerekli olan ihtiyaçlarını(yiyecek, eğitim, sağlık vs.) gidermesi için asgari düzeyde ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi yoksunluktur.Yoksulluk kavramı ile ilgili tanımlar geçmişten günümüze var olan ideolojilere uygulayan ve araştıran kurumlara göre farklılık göstermektedir. Özellikle 1980 sonrası değişen küresel kapitalizm ve uygulanan neoliberalpolitikalar, yoksulları sadece ekonomik yönden incelemiş ve uygulanan politikalar da bu yönde olmuştur.

Yoksulluğun incelenmesi sadece iktisat bilimine özgü bir olgu değildir. Yoksulluk aynı zamanda sosyoloji, tarih, biyoloji, coğrafya vb. birçok sosyal bilim dallarıyla ilişkili bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşanılan coğrafya, ülkenin zenginlikleri, ülkenin yönetim biçimi ve halkın demokrasi seviyesi yoksulluğun kader veya değiştirilecek bir şey olarak önümüze koymaktadır. Anti – demokratik ülkelerde yoksulluk seviyesi ve gelir dağılımı bozukluğu üst düzeyde iken, demokratik ülkelerde insanların eşitlik ve demokrasi anlayışının artması ile birlikte yoksulluğa karşı çözüm önerileri aşağıdan etki ile üst yapıyı da etkilemektedir.

Yoksulluğun ortaya çıkması ve büyük bir problem olarak ülke ve dünya gündemlerinde yer almasında etkili olan birçok neden vardır. “Yoksulluk, fazla üretememeden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler arasında, bölgeler arasında, sektörler arasında vs. adil bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanır” (Aktan, 2002: 1). Aktan’ın bu tanımının yanı sıra ülkedeki politik durum, beşeri sermayeye verilen önem vb. durumlarda yoksulluğun var olmasında etkili durumlardır. “Yoksulluğu tanımlarken çok boyutlu olma özelliği dikkate alınmalı ve aşağıda yer alan farklı boyutlar göz önüne alınmalıdır (Aktan ve Vural, 2002: 40):

- Maddi mahrumiyet
- Fiziki zafiyet
- İzalasyon
- Güçsüzlük
- Yetersiz katılım
- Zamanın yetersiz olması
- Çevre kirliliği ve çevrenin bozulması

1.1.1. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırı gıda ve gıda dışı harcamalarının hanehalkı ve kişi düzeyinde asgari ölçütünü belirleyerek oluşturulur. Aynı zamandabu sınır "Temel gereksinimleri belirlemek, tatmin olmanın eşiğini belirlemek, gerekli mal ve hizmetlerin miktarını ve çeşidini seçmek ve sonuçta belirlenen bu mal ve hizmet sepetini fiyatlandırmaktır."(Erdoğan, 2002: 14). Yani tek başına gıda değil aynı zamanda insanların sağladıkları tatmin düzeyi de yoksulluk sınırının bir parçası olmaktadır. Burada uygulanacak yöntem için kurumlar farklı teknikler geliştirmişler ve araştırmalarını bu yönde geliştirmişlerdir.

Yoksulluk sınırının doğru belirlenmesi, devletin yardım edeceği haneleri ve kişileri doğru belirlemesi anlamına gelmektedir. Uygun belirlenen bir yoksulluk sınırı, kimlere yardım edilmesi gerektiğini, eksiklikleri, yoksulluk sınırının altındaki yüzdelik grupların arasındaki eşitsizliğin de ölçümü ve kamu kaynaklarının daha doğru aktarımını sağlayacaktır. Yoksulluk türleri arasındaki belirlenecek ayrımlarında uygun bir şekilde yapılması sayesinde yardımlar ve istatistiki verilerin kamuya sağlayacağı fayda daha yüksek olacaktır.

Neoliberal kuruluşlar yoksulluk sınırını daha çok parasal yönden ele almakta insanların gelişimi için gerekli olan besin değerini sadece kalori olarak görmektedir. Ancak gerekli kaloriyi sağlamak sağlıklı beslenmek değildir. Bu yüzden yoksulluk sınırı belirlenirken de farklı ideolojik yaklaşımlara uygun açıklamalar ortaya çıkmaktadır.

1.1.2. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk bilinen en temel haliyle insanların en temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde de olsa karşılayamama durumudur. Buradaki sıkıntıların başında insanların ihtiyaç duydukları mal ve maddi güce erişememe sorunudur. Mutlak yoksulluk sınırı günlük alınması gereken asgari kalori miktarına ve tüketim miktarı

hesabına göre yapılabilmektedir. Buna göre "Yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek ortalama bir hesaplama yöntemiyle mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günlük 1 dolar olarak kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2 dolar, Türkiye'nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4 dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40 dolar olarak belirlenmiştir." (Aykaç, Dağdemir ve Gündoğan, 2013: 126). Bu gelirlerin altında kalan veya günlük 2400 kalori besin alamayanlar mutlak yoksul kabul edilmektedir.

2014 yılı Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, dünya üzerinde 1.2 milyar insan günde 1.25 Amerikan Doları'dan az para ile geçiniyor ve dünya nüfusunun %28,4 ü günde 1.25 $ ile 2.50 $ arasında bir gelir elde ediyor.(United Nations Development Program, 30 Eylül 2017). 2014 yılında rapora göre günde 2.50 $ ın altında gelir elde eden nüfusun toplam dünya nüfusuna oranı %50.3 olarak ortaya çıkıyor.

İnsanları günlük 2400 kalori tüketecek bir yoksulluk sınırı maalesef gerçekçi durmamaktadır. 2400 kalorinin hangi besinlerden alınacağı, bu tür beslenmenin sağlıklı bir beslenme olup olmayacağı ve bu gıda sepetinde hangi üründen ne kadar alınması gerektiği herhangi bir kaynakta açıklanmamaktadır. Özellikle neoliberal dönüşümle beraber yoksulluğun çözümünün arka plana atılmasıyla mutlak yoksulluğun çözümü de küresel güçler için çözümü aciliyet gerektiren problem olarak gözükmemektedir. Burada önemli olan insanların bir an önce çalışmaya başlamaları ve düşük bir ücretle sadece gerekli olan kaloriyi alarak çalışma yaşamında yer almalarıdır.

Mutlak yoksulluğu salt gıda harcaması olarak ele alınması dar anlamda yoksulluk olarak nitelendirilirken, geniş anlamda ise giyim, barınma ihtiyacı, sağlık gibi harcamalarla geniş anlamda da ele alınmaktadır (Aykaç, Dağdemir ve Gündoğan, 2013).

1.1.3. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk temel ihtiyaçlarını karşılayan bireyin toplumsal refah düzeyinin altında bulunmasını ifade eder.Birey gıda ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılasa da eğitim, sağlık, ulaşım, kültürel olarak kendini tamamlama gibi toplumda daha çok kendini var eden ve kendini sosyo – kültürel olarak yenileyen durumlardan asgari düzeyde aşağı kalması durumu göreli yoksulluk olarak ortaya çıkmaktadır.Deaton'a (2006) göre, yoksulluğu, topluma katılımdaki

yetersizlik olarak düşünmek, yeterli gıdaya ve sağlıklı bir yaşamın eksikliği olan mutlak yoksulluğun dışında, göreli yoksulluk kavramını ortaya çıkarır. Buna göre yoksulluğun göreli ölçüleri toplumun asgari düzeydeki gelirine bağlı olur.

" Göreli yoksulluk sınırı, TÜİK tarafından, eşdeğer fert başına medyan gelirin/ harcamanın belirli bir oranı kullanılarak oluşturulmaktadır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, bu sınırın altında kalan nüfusun, toplam nüfus içindeki payı göreli yoksulluk oranı olarak hesaplanmaktadır." (Çalışkan, 2010: 101). TÜİK tarafından oluşturulan medyan ortalaması %30, %40 vb. değerler alarak oluşturulur. Bu oluşturulan farklı medyan gelirlerine göre farklı göreli yoksulluk dereceleri ortaya çıkmaktadır.

Göreli yoksulluk oranı gelir dağılımı ile orantılıdır. Buna göre gelir dağılımı bozulduğunda göreli yoksullar artacak, gelir dağılımı daha eşit seviyeye geldiğinde ise göreli yoksulluk oranı azalacaktır.

Kişinin fizyolojik olarak kendini yeniden var etmesi göreli yoksulluk oranının toplum içindeki dağılımına bağlıdır. Kişi veya topluluğun kendini fizyolojik, sosyal ve toplumsal olarak var edebilmesi için toplumdaki asgari yoksulluk oranının üstünde bir gelir elde etmesine ve elde ettiği geliri toplumda kendini var edebilecek durumlarda harcama yapabilmesi, kendini yoksul olarak adlandırmasının ve daha iyi bir yaşam sürmesinin önünü açacaktır.

Okumuş'a (2010) göre, göreli yoksulluk toplumun yada bireyin yaşam düzeyini kendinden daha yüksek gelir elde eden bir sosyal grupla karşılaştırması sonucu ortaya çıkan bir olgudur. TÜİK'de yaptığı çalışmalarda zaman içinde Türkiye'de Bir Amerikan Doları'nın altında gelir elde eden nüfusun kalmadığını belirtse de göreli yoksulluk kişilerde farklı bir durum olduğu için her zaman toplumda var olacaktır.

Neoliberal politikaların sosyalist bloğun yıkılmasının ardından tüm dünyada egemen güç olmasıyla birlikte, göreli yoksulluk sınırı artmaktadır. İnsanların ulaşmak istedikleri sosyal tabakaların harcaması arttıkça, teknolojik gelişim ile birlikte mal ve hizmetlere ulaşımın kolaylaşmasıyla beraber toplumda ihtiyaç duyulan mal ve hizmet sayısı daha fazla artmış ve buna ulaşamayan birey ve toplumlarda da göreli yoksulluk artış göstermiştir.

1.1.4.Gelir Yoksulluğu - İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu (income poverty), birey yada hanenin yaşamını sürdürebilmek ve minimum düzeyde de olsa temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerekli olan gelirden mahrum olmaları durumu olarak ortaya çıkmaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan bu minimum gelir düzeyi yoksulluk sınırı olarak adlandırılmaktadır. Yoksulluk sınırının altında elde edilen gelir veya tüketim harcamaları kişi ve grupları yoksul olarak sınıflandırır.

İnsani yoksulluk kavramı, mutlak yoksulluk ve göreli yoksulluk kavramlarının tek başına açıklamakta yetersiz kaldıkları olgular için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından oluşturulmuş ve yayınlanmaya başlanmıştır. "Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya – enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu erişiminin yoksulluğu, ya da kısıtlanması, yoksulluğun "insani" boyutu olarak nitelendirilmektedir." (DPT, 2007: 1). Elde ettikleri gelirler, asgari harcamalarını karşılamayan hane veya bireyler yoksul olarak adlandırılırken, gelirleri nedeniyle "insani" düzeyde harcamalarından mahrum kalan insanlar da insani yoksulluk kavramını oluştururlar. Yaşam süresi, eğitim, okur – yazarlık, sağlık ve önlenebilir hastalıklara karşı korunma gibi insani ihtiyaçlarını karşılayamayan birey veya haneler bu grupta adlandırılır.

İnsani Gelişme Endeksi, 1990 yılından itibaren her yıl düzenli olarak UNDP tarafından yayınlanmaktadır. Endeksin hesaplanmasında eğitim, sağlık, sosyo – ekonomik durum başlıca kriterler olarak yer almaktadır. Buradan çıkan sonuçlar İnsani Gelişmişlik Raporu'nda (İGR) ülkenin gelişmişlik düzeyini, çocuk hakları ve eğitimine verdiği önemi, sağlık haklarına ulaşımı vb. kriterleri ortaya koymaktadır.

İnsani Yoksulluk İndeksi hesaplanırken, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler için farklı kriter değerleri belirlenir.

1.1.5. Subjektif Yoksulluk – Objektif Yoksulluk

Subjektif yoksulluk (fayda yaklaşımı), yoksulluğun bir kıstas olarak belirlenmesinde kişilerin bireysel tercihlerine göre oluşturulan bir yaklaşımdır. Ancak " bireylerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle iktisatçılar, geleneksel olarak, objektif yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler."

(Okumuş, 2010: 74).Yoksulluğun fayda yöntemine göre ölçülmesi, milyarlarca bireyin farklı fayda eğilimleri olması dolayısıyla karışıklık ortaya çıkaracaktır.

Okumuş'a (2010) göre, yoksulluğun ölçümünde kullanılan yöntemler objektif yaklaşımı benimseyerek bunu asgari düzeyde besin ihtiyacıyla ilgilenerek genel hatları ile bir yoksulluk sınırı ortaya çıkaracaklardır.

Objektif yoksulluk (refah yaklaşımı) ise, asgari ihtiyaçlar ile kişinin yoksulluk sınırını belirleyen ve belli kıstaslara göre bu ölçümleri yapan yaklaşımdır. Objektif yoksulluktaki ölçütler; hem yerel hemde uluslar arası kuruluşların belirlediği ve yoksulluğun ölçümünde en fazla kullanılan normatif ölçütler olan; günlük alınması gereken ve dünya genelinde kabul edilen asgari kalori miktarı ile bireylerin tüketim harcamaları gibi ölçümler kullanılmaktadır. Objektif yoksulluk yaklaşımının benimsenmesi toplumdaki yoksulların bulunması ve buna göre çözüm önerileri üretilmesi noktasında en çok kullanılan yöntemdir.

1.1.6. Kırsal Yoksulluk

Yoksulluğa yaklaşımda önemli bir noktada yoksulluğun birey ve hanelerdeki derecesi kadar, nerelerde yoğunlaştığı, hangi sınıfsal yapıları tehdit ettiğidir. Azgelişmiş ülkelerde görülen tarımsal yapıdaki çözülme kırsal kesimde yaşayan nüfusu tehdit etmekte ve çözülmeyi hızlandırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde yoksulluk kırsal kesimde özellikle topraksız köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olarak bulunmakta ve kırsal hayatı tehdit etmektedir (Öztürk, 2008: 605-634).

Kapitalizmin son 50 yıldaki gelişimi ve 80'li yıllardan itibaren uygulanmaya konulan 2000'li yıllardan itibaren ise hız kazanan neo-liberal politikalar da kırsaldaki çözülmeyi hızlandırmış ve küreselleşmeyle beraber büyüyen tarım şirketleri kırsaldaki küçük tarım işletmelerinin faaliyetlerini sona erdirme noktasına getirmiştir. Neo-liberal politikalar özellikle az gelişmiş ülkelerde büyük yoksulluklara neden olmuştur."Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın %75'ini oluşturan yaklaşık 900 milyonu kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır." (Öztürk, 2008: 612). BrettonWoods kuruluşları olan ve dünyada neo-liberal politikaları uygulamakla görevli olan Dünya Bankası ve International MonetaryFond (IMF) aracılığıyla, kapitalizmin krizlerine uğrayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapısal uyum programları adı altında dayatılan neo-liberal politikalar sebebiyle kırsalda yaşam çok daha zor hale gelmiş, hükümetlere uygulatılan tarım politikaları, devlet desteğinin tarım sektöründen çekilmeye başlanması, girdi fiyatlarının tarım fiyatlarının üstüne çıkması,neo-liberal

politikaların desteği ile büyük küresel tarım firmalarına uygulanan vergi ve sübvansiyon benzeri uygulamaların kırsaldaki yaşamı daha fazla tehdit etmesiyle yoksulluk sorunu bu alanda daha fazla kendini hissettirmeye başlamıştır.

Kırsal alanda yaşayan insanların geçimlerini sağladıkları üç temel faaliyet alanı göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, geçimlik üretim yapan küçük tarım işletmelerdir. İkincisi, ticari tarım üretimi yapan tarım işletmeleri ve üçüncüsü ise, kırsal fakat tarıma dayalı olmayan üretim yapan işletmelerdir(Öztürk, 2008: 605-634).

Öztürk'e (2008) göre kırsal alanda yoksulluğu arttıran temel sorunlar ise şunlardır:

1. Kırsalda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprağa sahip köylüler ve kendi emeği ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda faaliyette bulunuyor ise gelir dağılımında bozulma ve yoksulluk ortaya çıkabilmektedir.

2. Bürokrasi ve kötü yönetim kırsal alandaki faaaliyetleri olumsuz etkilemekte, büyüyen ve yozlaşan bürokratik engeller nedeniyle kırsal alandaki yoksulların ihtiyaç duyduğu kamusal hizmetleri almasında eksiklikler ve kalite problemi ortaya çıkmaktadır. Hukuk devleti ilkesine uyulmuyorsa, yönetim şeffaf değilse, aşırı bürokratik engeller ve kontroller var ise, yoksulların ihtiyaç duydukları gelire ulaşımı zorlaşmaktadır.

3. Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar ve kırsal alana götürülmesi gereken hizmetlerde yaşanan yavaşlama ve aksaklıklar, yeteri kadar hizmetin ulaştırılmaması, emek – yoğun üretimin dışlanması gibi faktörler yoksulluğu bu kesimde arttırıcı bir özellik gösterir.

1.1.7. Kentsel Yoksulluk

Kırsal alanda neo-liberal politikalarla beraber yaşanan çözülme ve bunun sonucunda artan işsizlik ve yoksulluk bu alanda artık faaliyette bulanamayacağını anlayan kitlelerin göç olgusuyla beraber şehirlere akın etmesi kentsel yoksulluğun temelini oluşturmaktadır. Özellikle büyük şehirlerin bu tarz hızlı göçlere hazırlıksız olması nedeniyle şehirlerde suç oranlarında artışlar yaşanmış, kentin belli alanlarına toplanan yoksullar buralarda işsizlik, güvenlik vb. sorunlarla başbaşa kalmışlardır.

Kentsel yoksulluk bulunduğu konum itibariyle farklı tanımlamalarda içermektedir. "Literatürde, 'yeni yoksullar', 'sınıf-altı yoksulluğu' biçiminde de kullanımlara sahip olan kavram, bilindik genel yoksulluk anlayışından farklı bir yoksulluk tipini tarif etmektedir" (Bıçkı, 2005: 105).

Küreselleşme süreci ve onun ekonomik programı olan neo-liberalizmin özellikle en büyük etkileri kent yaşamında ortaya çıkmaktadır. Daha öncesinde yoksul olmasa bile küreselleşmenin etkisi,emek – yoğun üretimden teknoloji – yoğun üretime geçiş süreci ve vasıflı işgücüne olan talebin artış göstermesi ile kentlerde yaşayan yoksul sayısı artış göstermiştir.

Yoksullaşan nüfus kentin mutenalaştırılması adı altında kentin hızlı bir dönüşüm sürecine girmesiyle, bulundukları kent merkezi konumlarına yapılan yatırımlarla beraber bu alanlardan koparılarak kendi sosyo – ekonomik çevrelerine benzer kentin alt bölgelerine sürülmüşler ve buralarda benzer ekonomik sıkıntılarla yaşayan kitle içinde yaşamaya başlamışlardır. Böylece şehirlerde getto diyebileceğimiz yoksul ve aynı sosyo – ekonomik çevreden gelen insanların bir arada bulunduğu yerler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ahmet Taner Kışlalı ise yoksulluk kültürü ve kente göç konusunda şunları belirtir: Kente gelen ilk nesiller kır kentine bağlılığını sürdürür, kentli değil ancak kentin çevresinde yerleşiktir. Merkeze çoğunlukla inmezler.İkinci nesil, yani göçerlerin çocukları, yoksulluk ve zenginlik kültürünün içinde büyür. Kent merkezinde sıklıkla bulunmakta, bununla birlikte kır'a bağlı yaşayan ailesi ile aynı evi paylaşmaktadır. Ne kentli zenginlerdendir ne köylü yoksullardandır, ancak her ikisinden de haberdardır. Bu çelişki söz konusu nesli, kimlik, benlik vs. çatışmalarına sürükler. Bu nesilde, suça yatkınlık eğilimi görülür, alkol ve madde kullanımı gibi yollara sapmalar olabilir.Üçüncü nesil ise, bu çatışmalardan sağlıklı bir şekilde benliğini kurtarabilen ikinci neslin çocuklarıdır. Üçüncü nesil kendini kıra bağlı görmez, kent kültürünün içinde yaşar, yoksulluk kültürünü kabul etmez, bir şekilde kurtulmaya çalışır. Farklı nesillerin bir araya geldiği kentteki yoksul alanları hem işsizlik, güvenlik gibi sorunların şehir hayatı içinde ayrılmaz bir parça olmasına da neden olmaktadır.

1.2. Sosyolojik ve Antropolojik Yaklaşımlar

Yoksulluğu ekonomik olarak yorumlayan yaklaşımların yanında sosyal bilimlerin farklı alanlarından katkılarla beraber yoksulluğu kültürel anlamda da yorumlayan yaklaşımlar mevcuttur. Yoksulluğun toplum içindeki durumu, yoksulların toplumsal sınıflarla ilişkileri, mevcut durumları ve toplumdaki etkileri farklı açılardan incelenmektedir. Yoksulluk kültürü, sınıfaltı yaklaşımı, sosyal dışlanma gibi konulara bu bölümde yer verilmektedir. Yoksulluk kavramını incelerken onun ekonomik anlamı yanında diğer alanlarla olan ilişkisi de incelenmesi gereken bir konudur.

1.2.1. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü çalışmaları 1960'lı yıllarda Oscar Lewis'in çalışmalarına dayanmaktadır. " Yoksulluk kültürü yaklaşımı, yoksulluğu, modernleşme kuramları bağlamında, kentle bütünleşememenin bir sonucu olarak ortaya çıkan, alt kültürde gelişen patolojik bir olgu, suçla birlikte ele alınan bir toplumsal sorun olarak görmektedir" (Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül, 2008: 66). Yoksulluk kültürü yaklaşımında bireyin temel özellikleri arasında; toplumdan kopuk olma, sendika yada siyasi parti gibi politik organizasyonlarda yer almama, şiddet, alkol ve kumar bağımlılığı, erken yaşta cinsel yaşam gibi olumsuz durumlar yer almaktadır.

Özellikle neo-liberal düzene inanan ekonomist ve politikacılar yoksulluk kültürü yaklaşımını desteklemişlerdir. Yoksulluk kültürü yaklaşımını temel alan yeni muhafazakar yaklaşım ve neo-liberal yaklaşım da mevcuttur (Gül ve Gül, 2008: 69 – 73). Sosyal devlet anlayışına ve yoksullara yapılan devlet yardımlarına karşı olan bu anlayışlar yoksulluğun kaynağı olarak bireyi görürler. Neoliberal yaklaşıma göre eğer devlet elini yardımlardan çeker ve herşey piyasa şartlarına bırakılır ise yoksulluk zamanla azalacak, ücretler dengeye gelecektir. "Ancak, bu yaklaşımın, yoksulluğun belirli bölgelerde aşırı yoğunlaşmasının yol açtığı sorunlara, etnik ayrımcılığa, mekansal ayrışmalara, ekonomik krizlerin yol açtığı yaygın işsizliğe vb. çözüm üretemediği görülmektedir" (Gül ve Gül, 2008: 72).

Yoksulluk kültürü ve benzeri tezler, yoksulluk çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu tezlerin vardığı sonuçlar indirgemeci bir özellik göstermekte, yoksulluk nedenleri sistem içinde aramadan sadece bireye suç yüklemektedir. Hüseyin Gül (2008) ve Songül Sallan Gül'e (2008) göre, yoksulluk tezlerinin bu kadar popüler olmasında devletin ve kapitalist sistemin var olan

sistemdeki suçlarını bireye yükleme, devletin ekonomiden elini daha fazla çekerek ekonomiyi tamamen piyasa şartlarına terk etme, devletin yaptığı sosyal yardımların kesilerek bunun STK'lar ve yardım kuruluşları eliyle yapılması gibi çabalar mevcuttur.

Yoksulluk kültüründe bireyin yoksul olmasının nedeni olarak tembelliği gösterilirken, köyden kente göçün yoksulluk kültürünü arttırdığı savunulur. Ancak köyden kentin temel nedeni kentteki iş imkanları, ücret avantajları vb. uygulamalardır. Devletin yoksullara yaptığı yardımdan elini çekmesi sorunu daha karmaşık bir hale getirecektir. " Böyle bir yaklaşım ve politika oluşturma süreci, yoksulluk sorununun çözümünün kişi vicdanlarına, otoriter ve baskıcı cemaat ağlarına terkine yol açarak, yeni yoksunlukları ve yoksullukları ortaya çıkarma riski taşımaktadır" (Gül ve Gül, 2008: 88).

1.2.2. Sınıfaltı Yaklaşımı

"Özellikle Amerika'da siyahlar, en yoksul ve en marjinal insanlara yöneltilen sınıf altı kavramı, geçmişten günümüze kavram olarak tartışılmıştır. Kökleri 18.yy dayanan sınıf altı kavramı o zamanlar lümpen proletarya için kullanılan bir tabir olmuştur. Yoksulluktaki yapısal yaklaşım için kullanılan sınıf altı kavramı, her ne kadar içinde sınıf kavramı geçse de toplumsal gruplardaki sınıf kavramı ile ilişkilendirilmez. Burada sınıftan bağımsız bir kavram olarak kentsel yoksulluk içinde varoşlarda yaşayan tembel, çalışma arzusu olmayan, düzenli aile hayatı kuramayan, alkol ve kumar bağımlısı, kaynakları gereksiz kullanan bir grup olarak kodlanmıştır.

"Sınıf altı" fikri 18. yüzyıla ait bazı yoksul kesimlerin yoksulluğu hak ettiği fikrine dayanmaktadır. Kapitalizmin ve günümüzün iktisadi fikri olan neoliberalizmin gelişmesi ile birlikte sınıf altı fikri de farklı anlamlarla beraber kültürel bir yaklaşım kazanmıştır. Yoksulları suçlayan, onları bulundukları konum için tek hatalı olarak gösteren bu yaklaşım neoliberal ve muhafazakar yazar ve politikacılar tarafından desteklenmiştir.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin yoksulluk analizi arasında farklar olduğu bir gerçektir. Gelişmiş ülkelerde yoksulluk marjinal bir durum olarak değerlendirilirken, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan toplumsal – siyasal değişimlerin etkisi ile normal ve içselleştirilmiş bir durum olarak değerlendirilir. Neoliberal politikaların 1980'li yıllardan sonra yaşattığı büyük değişim yanında

birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Sınıf altı kavramı da bu dönemde kültürel yaklaşım tezlerinde sıklıkla kullanılmıştır. 2000'li yıllarda emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretime geçilmesi ve bilgi teknolojisinde yaşanan hızlı değişimle beraber kentlerde yoksulluk artmış göstermiş ve bu yoksullarda işsiz oldukları için sınıf altı kavramı ile eşleştirilmiştir. Özellikle neoliberal ve muhafazakar politika ve bilimcilerin sınıf altı kavramını bu kadar kullanmalarının birçok nedeni vardır. Bu kavramla kentlerde güvenlik sorunu olarak varoş bölgelerde yaşananlar suçlanmaya başlanmıştır. İkincisi sınıf kavramı toplumsal anlamından koparılarak, kentte yaşayan ve kapitalizm için gereksiz adlandırılacak gruplar için olumsuz bir niteleme anlamında kullanılmıştır. Üçüncüsü kapitalizmin dünya ölçeğinde yarattığı sorunlar bireye yüklenmiş ve yapısal problem göz ardı edilerek sistemdeki tek suçlu yoksul bırakılanlar olarak gösterilmiştir. Dördüncüsü sınıf altı kavramındaki bireylerin çalışmaya hevesli olmayan, tembel insanlar olarak tabir edilmesi ile devletin özelde bu gruba genelde yoksullara karşı yaptığı sosyal yardım ve hizmetleri bırakarak ekonomik işleyişi tamamen piyasa ekonomisine çekmesi amaçlanmıştır.

1.2.3. Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma

Yeni yoksulluk kavramı, Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve tüketim ve üretim süreçlerinde yaşanan değişim sonucu yoksulluk tanımında meydana gelen değişimdir.

Kapitalizmin içinde yaşadığı değişim süreci beraberinde yoksulluk tanımlamalarını da değiştirmektedir. 1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan neo-liberal politikalar ile birlikte refah devleti anlayışı yerini neo-liberal politikalara bırakmaya başlamıştır. Tüketim kültürü yaygınlaşmış ve bu süreçte bireylerin tüketim öncelikli yaşam oluşturmaları beklenmiştir. Bu sürecin dışında kalan ve kapitalist ekonominin artık kentlerde ihtiyaç duymadığı bireyler yeni yoksulları oluşturmaktadır. "Toplumsal tabakalaşmanın yeni bir düzeyi olan yeni yoksulluk, kentsel mekanların gökdelenleri altlarında ve metro banliyölerinde karton kutular üzerinde sürdürülen yaşamlarla sembolize edilmektedir" (Karakaş, 2010: 9). Yeni yoksulların oluşumunda temel neden olarak neo-liberal politikaların yarattığı işsizlik, taşeronlaşma, güvencesiz çalıştırılma, enformel sektörlere yönelim gibi sistemin yarattığı problem yatmaktadır. Yine neo-liberal politikalar ile birlikte insanların tüketim kültürüne uyum sağlamaları beklenmiş, uyum sağlayamayan ve zaten toplumdaki gelir

eşitsizliği nedeniyle yeterli gelir elde edemeyen yeni yoksullar daha fazla dışlanmışlardır.

Sosyal dışlanma, 1980'lerde yaşanan neo-liberal dönüşümle beraber yeni yoksulluk tartışmaları ile birlikte ortaya çıkan bir kavramdır. "Yeni yoksulluk açısından değerlendirildiğinde sosyal dışlanma, ekonomik ve psiko-sosyal nedenlere bağlı olarak toplumsal yaşamdan farklı derecelerde izole olma veya izole edilme halidir."(Karakaş, 2010: 12). Yine Sapancalı'ya (2005) göre, sosyal olarak dışlanmış kişiler, var olan toplumla ilişkileri kırılganlaşmış, sosyal olarak izole edilmiş ve toplumda dezavantajlı konumda bulunan kişilerdir.

Uzun süreli yaşanan işsizlikler, yoksulluğun devamlı bir hal alması bunun yanında kültürel ve sosyal etkinliklerden kopma sosyal dışlanma ile ilişkilendirilir. "Bu bağlamda insanlar, sadece fiili olarak işsiz veya gelirsiz olmalarından dolayı dışlanmış değillerdir, aynı zamanda gelecek için çok az beklentilere sahip olmalarından dolayı dışlanırlar." (Sapancalı, 2005; 34).

1.2.4. Çalışan Yoksullar

19.yy da kapitalist sistemin ortaya çıkışı ile birlikte sanayi işletmelerinde büyük işçi kitlelerin çalışmaya başlaması ve özellikle İngiltere'de sanayi sektöründeki çalışanların kötü şartlar altında, düşük ücret ve uzun çalışma koşulları ile ortaya çıkmaya başlayan çalışan yoksulluğu dönemin sendikal ve işçi hareketleri ile birlikte daha iyi ücret, çalışma koşullarının düzeltilmesi ve daha az çalışma gibi kazanımlar elde ederek azalmıştır. 1990'lı yıllardan sonra artış gösteren neo-liberal politikalar ve bu politikaların etkisi olarak esnek çalışma, taşeronlaşma, ucuz emek gücü kavramlarla artış eğilimi göstermiştir. Çalışan yoksulluğunda, çalışan tek başına incelenmez. Hane halkı içinde çalışan ve gelir elde eden birey sayısı yanında, hane halkı sayısı da önemlidir. "Çalışan yoksulluğu çalışanın tek başına çalışmadan elde ettiği gelir göz önünde bulundurularak belirlenmez. Çalışanın yaşadığı hanenin toplam geliri ve hanede yaşayan üyelerin sayısı temel alınarak belirlenir. Bu nedenle çalışan yoksulluğu her zaman düşük ücretli veya gelirle çalışmak ile eş anlamlı değildir. Düşük ücretli çalışmak bireysel bir özellik olarak belirlenirken, çalışan yoksulluğu hane halkı ile ilintilidir." (Kapar, 2010: 54).

Özellikle Türkiye gibi ekonomik krizlerden çok çabuk etkilenen ülkelerde çalışan yoksulluğunun etkisi daha şiddetli olmaktadır. Bunun yanında neo-liberal politikalar ile birlikte ücretlerde meydana gelen düşüşler, yüksek işsizlik ve enflasyon gibi olgular çalışan yoksul sayısında artışa neden olmaktadır.

Çalışan yoksulluğunun en yoğun hissedildiği yerlerden biri de kırlardır. Kırlarda ücretsiz aile çalışanı sayısının fazla olması ve küçük arazilerde kendine yetebilecek kadar üretimin yapılması buralarda yoksulluğun şiddetli hissedilmesine neden olmaktadır.

Teknolojik gelişme ve bilgi çağında yaşanan değişimlerin artışı ile birlikte özellikle vasıfsız bireyler enformel sektörlere yönelmiş, buralarda görülen düşük ücret, fazla çalışma süreleri, kısmi çalışma, taşeronlaşma gibi etkiler bunun yanında politik olarak sendikaların sadece ücret pazarlığı yapan kuruluşlara dönüşmesi gibi süreçler çalışan yoksulluğun Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde neo-liberal tezlerin yapısal uyum programları adı altında işçi sınıfına etkisini daha fazla hissettirmesiyle yoksulluğu toplum nezdinde çok daha fazla hissedilir kılmıştır. Erkeklere oranla daha az istihdam olanağı elde eden kadın çalışanlarda ise yoksulluk daha görünür bir hale gelmiştir.

Çalışan yoksulluğun birçok sebebi bulunmaktadır. "Küreselleşme ve bilgi toplumunun meydana getirdiği; "Sendikasızlaştırma politikaları, bireysel çalışma ilişkilerinin daha ön plana çıkması, esnek çalışma saatleri, esnek üretim şekilleri, enformel sektörde çalışmanın artması, düşük ücretli, düzensiz çalışma saatleri gibi pek çok sebep çalışan kesimdeki yoksul sayısını artıran sebeplerdendir." (Ofluoğlu ve Balcı, 2015: 72). Çalışan yoksullar istihdam edildikleri halde yoksul olan bir grubu ifade edilmektedir. Bu yüzden "Sorunun çözümünde çalışan kesimdeki yoksullar incelenerek neden "çalıştıkları halde" yoksullaştıkları belirginleştirilmeli, asgari ücret uygulamaları dikkatli bir şekilde uygulanmalı, aile içinde çalışma çağında olan fakat iş bulamayan bireylerin çalışması için gerekli şartlar uygulanmalı, çalışan yoksulların içinde fazla önem verilmemiş olan çalışan yoksul kadınlara önem verilmeli ve bu doğrultuda işgücü piyasasındaki ayrımcılığın önüne geçilmelidir." (Ofluoğlu ve Balcı, 2015: 73). Hane halkındaki birey sayısının fazla olması da başka bir problem oluşturmaktadır. Kapar'a (2010) göre ise, çok çocuklu aile yapısı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve işgücü piyasası ile uyum göstermemekte ve yoksulluğa neden olmaktadır. Bu yüzden bu yapı eğitim, sağlık vb. uygulamalarla dönüştürülerek daha sağlıklı bir yapı hedeflenmelidir.

1.3. Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve Doğu Avrupa'da güç kazanan sosyalizm ile birlikte Dünya'da sosyalizmin yayılmasından çekinen devletler uyguladıkları ekonomi ve devlet politikalarında değişikliğe gitmişlerdir. Keynesyen ekonomi politikalarının güç kazandığı bu dönemde özellikle sosyal devlet anlayışı

güçlendirilmiş, devletin piyasaya müdahale edebileceği, gelir eşitsizliğini azaltıcı yöntemleri uygulamaya koyduğu ekonomi politikaları geliştirmişlerdir. 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon süreci Keynesyen politikaların terk edilmesini ve ekonominin tekrar piyasa şartlarına bırakılmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarda uygulanmaya başlananneo-liberal politikalar 91'de reel sosyalizmin çöküşü ile tek ekonomik güç olarak dünyada faaliyet alanı bulan kapitalizmin bu dönemden itibaren temel politikası haline gelmiştir.

1.3.1. Sosyal Devlet ve Yoksulluk

Anglo-sakson dilinde refah devleti, Almanca ve Türkçe' de sosyal devlet olarak kullanılan terim toplumdaki doğuştan veya sonradan şartları kötüleşen bireylerin piyasa şartları altında çektikleri zorluklara karşı devletin güçsüzleri piyasa şartlarına karşı savunmasıdır. " Modern anlamda refah devletinin temelleri, 19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de temel eğitimi sağlamak amacıyla düzenlenen yasal düzenlemeye kadar götürülmektedir. Modern refah devleti için kabul edilen bir diğer başlangıç noktası ise, ilk defa 1883'te Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamasıdır. Bunlardan önce de, yoksullara yönelik bir takım yasalar söz konusudur; ancak bunlar genelde refah devleti için bir başlangıç kabul edilmemektedir." (Özdemir, 2007: 17). Özbek'e (2002) göre sosyal devlet iki yüz yıllık modernite dönemi içindeki devlet ve bireyler arasında var olan özel ekonomik ve sosyal ilişkiler olarak ifade de edilebilir. Vatandaşların eğitim, sağlık, konut gibi gereksinimlerini temel yaşam ihtiyacı olarak gören sosyal devlet anlayışı aynı zamanda ekonomi de piyasa şartlarının geçerli olduğu bir durumu ifade etmektedir.

Refah devleti özelliklerini TÜSİAD raporunda (1995) şu şekilde nitelemiştir: Refah devleti, müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtan bir devlet anlayışı içindedir. Piyasa başarısızlıklarına karşı devletin müdahalesini gerekli görür. Düzenleyici olma özelliği piyasa şartlarında ortaya çıkan sorunlar karşısında telafi edici kararlar alabilir. Ucuz emek işgücüne karşı işçilerin asgari ücret düzeyinde çalışmasını sağlamak, sosyal güvenlik vb. haklar refah devletinin düzenleyici ilkeleridir. Refah devletinin diğer özelliği olan yeniden dağıtıcı anlayışı piyasada gelir ve servet eşitsizliğinde yaşanan problemlere karşı devletin müdahalede bulunarak yoksul olan insanlara ikinci gelir dağıtımını gerçekleştirmesine olanak verir.

Özellikle İskandinav ülkelerinde yaygın olan bu anlayış ile yoksulların temel problemleri olan barınma, gıda, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçları devletin de desteği ile

sağlanmakta böylece yoksulluğun şiddeti azalmakta, insanların uğradığı hak kayıpları yine devletin de desteği sayesinde azaltılmaktadır.

Liberal düşüncenin karşısında duran sosyal devlet anlayışı özellikle Avrupa'da yaygınlık göstermiş ancak 80'li yıllardan itibaren İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan'ın uygulamaları ile etki alanı bulan neo-liberal politikalar ile birlikte sosyal devlet anlayışı gerileme sürecine girmiştir.

1.3.2. Neo-liberal Politikalar ve Yoksulluk

1970'li yıllarda dünyada yaşanan işsizlik ve büyüme problemlerinin olduğu, Keynesyen ekonomi politikalarının terk edilmeye başlandığı yıllar olmuştur. 70'li yılların sonunda kapitalizmin yeni bir aşamasına geçilmiş ve neo-liberal politikalar bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Neo-liberalizm Washington Uzlaşısı olarak bilinen bazı koşulları içermektedir. Washington Uzlaşısı içinde başlıca; devletin küçülmesi, serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, sosyal devlet anlayışının terk edilmesi, döviz kurları ve faizlerin piyasa ortamında belirlenmesi, özelleştirme, şirketlerin üzerindeki vergi yükünün azaltılması, sıkı para ve maliye politikası, mülkiyet haklarının korunması gibi özellikler yer almaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikası olarak dayatılan neo-liberal politikalar birçok kesimden eleştiriler almış ve bu ülkelerdeki yoksulluğun artışının temel sebebi olarak görünmeye başlanmıştır.

Serbest ticaretin ve yabancı sermayenin önündeki engellerin kaldırılması sanayinin gelişmesi olarak ifade edilmektedir. Ancak Yeldan (2006), yaşanan sürecin üçüncü dünya ülkeleri için bir sanayileşme değil tam tersine bir " sanayisizleştirme" ve " geri bıraktırma" gibi olgulara neden olduğunu ifade etmektedir.

Neo-liberal politikaların özellikle gelişmekte olan ülkelerde tek bir reçete olarak uygulanması beraberinde krizleri de tetiklemiştir. 1994 Asya krizi, Meksika krizi, 1998 Rusya krizi, 2001 Arjantin ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler neo-liberal politikalar gelişmekte olan ülkelerdeişsizlik, enflasyon, ücretlerde düşüş vb. problemlere neden olmuş ve neo-liberal politikaların sorgulanması gerektiğini göstermiştir.

Ekonominin işleyişini piyasaya bırakılması gerektiğini buradan sağlanan büyüme ile yoksulluğun da azaltılacağını savunan neo-liberal inanışlar gerçekçi olmamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin kamusal fayda sağlayan mallara daha fazla

ihtiyacı vardır. Ancak devletin küçülmesi ve özelleştirmeler ile devletin eğitim, sağlık gibi kamusal fayda sağlayan alanları piyasaya bırakması yoksulluğu arttırıcı etki göstermektedir. Devletin ekonomiden elini çekmesi ve sosyal devlet anlayışını terk etmesi gelişmekte olan ülkelerde ucuz emek işgücüne, istihdam azalmasına ve çalışanların enformel sektörlere yönelmesine, taşeronlaşmaya ve esnek çalışma gibi çalışan yoksulluğunu arttırıcı etki yapmaktadır. Serbest piyasa ile birlikte ucuz emek gücünün olduğu ülkelere kayan sanayi sektörü gibi alanlar ülkede işsizliği arttırıcı etki yapmıştır. Sendikasızlaştırma, toplumun yerine bireyi koyma gibi uygulamalarda emekçiler üzerindeki baskıyı arttırmış ve onların hızla yoksullaşmasına neden olmaktadır.

1.3.3. Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk

Yapısal uyum programları neo-liberal politikaların dünyada uygulanması için faaliyet gösteren IMF ve Dünya Bankası kurumlar tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik yapılarını düzeltmek için uygulatılan programlardan oluşmaktadır. Özellikle 1970' lerde gelişmekte dünyada yaşanan ekonomik krizlerin kapitalist krizin genele yayılması, yapısal uyum programlarına olan ilgiyi arttırmış ve ülkelerin başta dış borçları olmak üzere ekonomilerini düzeltmeleri için yapısal uyum programlarını uygulamaya sevk etmiştir.

Yapısal uyum programları farklı amaçlar içermektedir. Ticaretin gelişmesi ve ödemeler dengesi açıklarında düzelme bunlardan bazılarıdır. " Yapısal uyum programlarındaki temel amaç, ödemeler dengesi problemlerini gidermek, enflasyon oranını düşük bir düzeyde tutmak ve fiyat mekanizmasındaki çarpıklıkları gidermektir. Yapısal uyum programlarının, sadece ödemeler dengesi açıklarının azaltılmasında etkili olması beklenemez aynı zamanda bunun en maliyetle başarılması amaçlanır. Ödemeler dengesinde yapısal bozuklukların olduğu bir durumda kaynakların ticarete konu olmayan mallardan ticaret konu olan mallara kaydırılmasını sağlayacak ve üretim artışı üzerinde etkili olacak politikalara başvurulacaktır."(Bird, 1989: 250' den aktaran Büyükcan, 2005: 22).

Yapısal uyum programları ile özelleştirmeler başat gitmektedir. Kamu tekellerinin tasfiye edilerek özel sektöre devredilmesi, dış ticaret ve finansal liberalizasyon, tarımda sübvansiyonların kaldırılması, kamunun ekonomideki etkinliğinin azaltılması, tasarruflarda artış sağlanması yapısal uyum programlarının amaçları arasında yer almaktadır. Örneğin Türkiye'de uygulanan uyum programları " sermaye birikimini genişletmek için uygulanan yeni liberal istikrar ve yapısal uyum programlarıyla amaçlanan, kamu harcamalarının ve özellikle kamu yatırımlarının azaltılmasıyla devletin ekonomideki

payının ve işlevinin küçülmesidir. Bunun için sermaye kesiminin vergi yükü hafifletilmiştir. Özel sektör yatırımlarının desteklenmesi ve sermayenin değerlenmesi için mali sermayenin genişletilmesine gidilmiştir. Böylece geriletilen kamu yatırımlarının yerine özel kesim yatırımlarının geçmesi öngörülmüştür. Ancak, kamu kesiminin, imalat sanayi, madencilik ve tarım gibi üretken kesimlerden çekilmesine karşın bu alanlardaki özel kesim yatırımlarında bir artış olmazken, konut yatırımları özel kesim yatırımları içinde birinci sırayı korumayı sürdürmüştür." (Altıok, 2002: 124)

Ancak başta Türkiye olmak üzere, hazır bir reçete olarak uygulanan yapısal uyum programlarının uygulanan ülkelerde yoksulluğu azaltmak yerine tarımda ve ekonomide çözülme ile birlikte yarattığı etkiler bu uygulamaların yaratıcısı ve kontrol edeni olan IMF ve DB gibi kuruluşlara yönelik ciddi eleştirilere neden olmuştur. " İçine düştükleri ekonomik krizlerden kurtulmak isteyen az gelişmiş ülkeler, uluslar arası kurumlardan destek alabilmek için, Dünya Bankası ve IMF'nin önerdikleri reçeteleri uygulamak zorundadırlar. Bu uygulamalar sonucunda, söz konusu ülkelerde yaşanan ekonomik sıkıntıların giderilmediği, hatta durumun genelde daha da kötüye gittiği ve yoksulluğun artmaya devam ettiği ülke deneyimlerinden anlaşılmaktadır." (Memiş, Kara ve Tayfur, 2014: 326).Chossudovsky'ye (1999) göre ise IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan makro ekonomik istikrar ve yapısal uyum programları yüzünden yurtiçi alım gücü düşmüş, kıtlıklar ve salgın hastalıklar da artış meydana gelmiştir. Eğitim ve sağlık alanındaki harcamalarda kısıntıya gidilmesi nedeniyle çocukların eğitim hakkı engellenmiş ve yeterli sağlık hizmetleri azalmıştır. Çevre ve doğa tahribatı verilen kredilerin tarımsal – sanayi projelerine aktarılmasıyla artmış ve yer değiştirmeler ile ormanlık alanlarda azalma ortaya çıkmıştır.

Tarımda sübvansiyon uygulamalarının kaldırılması kırsal alanda işsizliği dayanılmaz boyutlara getirmektedir. Tarımda işsiz kalanların iş için kentlere göç etmek zorunda kalması yapısal uyum programlarının ülkeye sağladığı ekonomik açmazlardandır. Çünkü " IMF programı uygulayan az gelişmiş ülkelerde, bu insanların diğer sektörlerde istihdam imkanları genellikle yoktur. Bu durumda tarım sektöründe kıt kanaat geçinen bu bireyler, tarımdan koparılınca büyük şehirlere göç etmek durumunda kalmakta, zamansız yapılan bu göçler, çeşitli sosyal problemleri de beraberinde getirerek, yoksulluğu arttırmakta bu da sosyal patlamalara zemin hazırlamaktadır." (Memiş, Kara ve Tayfur, 2014: 331).

IMF ve Dünya Bankası'ndan elde ettiği şartlı kredilerle aynı zamanda büyük bir borç yükü altına giren gelişmekte olan ülkeler böylece geleceklerini de ipotek altına almak zorunda bırakılmaktadırlar. Uygulanması istenen makroekonomik programlar genellikle ülkeyi uluslar arası şirketlere açarak, ülkeyi açık pazar haline

getirebilmektedir. Henüz sanayisi gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu süreçte ülke malları dışarıdan gelen ucuz mallarla mücadele edememekte ve ülkedeki yerli üretim azalmaktadır. Tarımda sübvansiyonların kaldırılması, ucuz emek işgücü için kırdan kente göçü yaratmış tarımsal üretimin azalması da, tarımda ithalatı beraberinde getirmesine neden olmaktadır. Bazı iktisatçılara göre IMF ve DB' nın uyguladığı yapısal uyum programları emperyalizmin modernleşmiş halidir ve ülkeler gelişmiş devletlerin çevre ekonomisi haline getirilerek borç sarmalı altında sömürülmektedir.

IMF ve DB' nin beklentisi ülkenin ekonomik büyüme göstermesidir. Ancak ekonomik büyüme, ekonomik kalkınma ile desteklenmedikçe ortada istihdamsız büyüme olacaktır. İstihdamsız büyüme beraberinde yoksulluğu ve borçların artarak devam etmesine neden olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde devletçi ekonomi politikaları olmadan zaten zor durumda olan sanayi ve tarım kesiminin kalkınma göstermesi neredeyse imkansızdır. Ticarette serbestlik, çiftçilere yapılan devlet yardımları gibi ülkenin kalkınmasına önemli engeller vuran uygulamalar ülke ekonomisi için sorun yaratmaya devam edecektir. Bilinen bir gerçek olarak " dünyanın zengin ve sanayileşmiş ülkeleri, bulundukları yere, bugün yoksul ülkelere önerdikleri politikalarla gelmemişlerdir. Bu ülkelerin çoğu, etkin bir şekilde yavru sanayi koruması ve ihracat teşvikleri gibi devletçi ekonomi politikaları uygulamışlardır. Oysa bugünün sanayileşmeye muhtaç yoksul ülkelerinin bu politikaları uygulamaları, söz konusu ülkeler tarafından Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar aracılığı ile engellenmektedir." (Dura, 2006: 54).

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ

Bu bölümde ilk olarak gelir dağılımı eşitsizliği kavramı açıklanmakta; gelir dağılımı türleri incelenmektedir. Ardından literatürde kullanılan gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçülmesi yöntemleri açıklanmaktadır.

2.1. Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Tanımı

Gelir dağılımı, belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplamına denk olan milli gelirin, bireyler ya da üretime koşulan üretim faktörleri arasındaki dağılımını ifade eder. Gelir dağılımı eşitsizliği ise bir bölgede, bir ülkede veya tüm dünyada gelirlerdeki farklılığın derecesini, hane halklarının veya grupların gelirlerinin ortalama dağılımından farklılaşması olarak ifade edilmektedir (Baş, 2009: 50). Gelir dağılımı eşitsizliği neo-liberal ekonomik politikaların uygulandığı günümüzde giderek artış göstererek, bütün ülkeler için çözülmesi gereken konuların başında gelmektedir. Ekonomide gelir dağılımını ve bu dağılımdaki eşitsizlikleri incelemenin amacı, gelirde meydana gelen eşitsizliklerinin neden ve sonuçlarını analiz ederek farklılaştırmanın kaynakları üzerinde çalışmalar yapabilmektir.

Eşitsizlik kavramı belirtilirken aynı yada farklı sosyal gruplar içerisindeki kesimler dikkate alınmalıdır. " İlk olarak "eşitsizlik" teriminin kullanılırken neyin eşitsizliği ve kimler arasında olduğu açıkça vurgulanmalıdır. Farklı gelir grupları ve nüfusun alt grupları farklı itici güçler tarafından etkilenmektedir. Bu nedenle aşağıdaki kavramları kullanmak eşitsizlik kavramının kullanımında yararlı olacaktır (OECD, 2011'den aktaran Topuz:2017, 5):

- Tam zamanlı işçiler arasındaki saatlik ücretlerin dağılımı (yada tam zamana eşdeğer),
- İşçiler arasındaki ücret dağılımı (Örneğin yıllık ücretler, yılın sadece bir kısmında çalışanlar ile yarı zamanlı çalışma ücretleri dahil),
- Tüm çalışanlar arasında bireysel kazanç eşitsizliği (serbest meslek dahil),
- Tüm çalışma çağındaki nüfusta bireysel kazanç eşitsizliği (aktif olmayan kişiler dahil yani çalışmayan kişiler),
- Hanehalkı kazanç eşitsizliği (Tüm hanehalkı üyelerinin kazançları dahil),

- Hanehalkı piyasası gelir eşitsizliği (sermayeden, tasarruf ve özel gelirlerden elde edilen kazançlar dahil),
- Hanehalkı kullanılabilir gelir eşitsizliği (alınan kamu nakit transferlerini ve ödenen doğrudan vergileri hesaba katarak),
- Hanehalkı tarafından ayarlanan harcanabilir gelir eşitsizliği (sağlık veya eğitim gibi halka açık olan hizmetlerin değerlerini hesaba katarak).

Gelir dağılımı; ekonominin yapısı, eğitim,sağlık vb. kamusal hizmetlerde yararlanma, toplumsal yapı, ekonomik büyüme, yoksulluk düzeyi ile doğrudan ilişki içerisinde bulunmaktadır. Mülkiyet yapısı gelir dağılımını etkileyen en önemli faktör olmakla beraber "Kamu hizmetlerinin düzeyi, maliye politikası, sosyal kurumlar ve politikalar, toplumsal-geleneksel ilişkiler piyasaların yapısı, işgücünün örgütlenme düzeyi ve dikey ve yatay hareketliliği nüfusun sınıfsal ve sektörel dağılımı ve nihayet toplumun demokratikleşme düzeyi; siyasal katılma biçimleri, gelir dağılımını belirleyen temel etkenlerdir. Gelir dağılımı bu etkenlerin bir göstergesidir." (Şahin, 2000: 421).

Gelir dağılımında uygulanacak politikalar, gelir sıkıntısı çeken birey ve hanehalkları için yaşamlarını daha uygun hale getirebilmektedir. Devletin asgari düzeyde yaşayanlar için vergi oranlarında yapacağı azaltma, zorunlu tüketim harcamalarından alınan vergileri kaldırılması veya azaltılması, nakit transferleri, süzgeç devlet teorisi gibi kavramlar gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltarak bireylerin daha yaşanabilir bir hayat sürdürmesini sağlayacaktır.

2.2. Gelir Dağılımı Türleri

Gelir dağılımının bireyler, sosyal gruplar, ülkede bulunan sektörler, üretim faktörleri sahipleri gibi farklı alanlarda dağılım göstermektedir. Bunların incelenmesi ve gelir dağılımının bu gruplar arasında nasıl bölüştürüldüğünün belirlenmesi gelir dağılımında görülen bozuklukların kaynaklarını ve hangi alanlarda yoğunlaştığını belirlemek açısından önem kazanmaktadır. Gelir dağılımının fonksiyonel, kişisel, bölgesel ve sektörel olarak dağılımının ortaya konulması sorunları çözüme kavuşturmada yarar sağlamaktadır.

2.2.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

"Ulusal gelirin üretilmesine katkıda bulunan çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı, yani milli gelirin ücret, faiz, rant ve kar arasındaki dağılımını ifade eden bir kavramdır."(Aktan ve Vural, 16 Kasım 2017). Bu dağılım, üretim faktörlerinin milli

gelirden aldıkları payı göstermektedir. Milli gelirin üretim faktörleri sayısına bölünmesi ile elde edilir.

Ücret, fonksiyonel gelir dağılımı içerisinde en önemli dağılımı oluşturmaktadır. İktisadın kuruluşundan itibaren ücretin nasıl dağıtılacağı klasik ve neo-klasik iktisatçılarda her zaman tartışma konusu olmuştur. Klasik iktisattan neo-klasik iktisada kadar en çok emek-değer kuramı üzerinde durulmuş neo-klasik iktisatla birlikte emek-değer kuramı yerine marjinal verimlilik ilkesi günümüze kadar geçerli olan iktisadi yasa olarak kabul edilmiştir. Ücretin milli gelirden aldığı pay toplumda yaşayan birey veya hanehalklarının yaşamlarını idame ettirmek için gerekli olan düzeyi de göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde fonksiyonel gelir dağılımı eşitsiz bir görüntü çizmekte ve elde edilen gelirin büyük bir kısmı ülke içindeki belirli bir sosyal grubun elinde toplanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ve özellikle İskandinav ülkelerinde ise fonksiyonel gelir dağılımı daha eşit ve ücretli kesimlerin milli gelirden aldığı pay daha yüksek bir seviyede gerçekleşmektedir.

"Rant, toprağın geliri olma yanında, arz elastikiyeti olmayan her çeşit üretim faktörünün elde ettiği normalüstü gelirleri de ifade etmek için kullanılmaktadır. Rant; şehir rantı, mevki rantı, kalite rantı, mutlak rant ve üretici-tüketici rantları gibi türlere ayrılmaktadır." (Türkiye Kamu-Sen, 2010: 18).

Faiz ise sermayenin belirli bir süre için kullanılmasından kaynaklanan geliri oluşturmaktadır. Faiz geliri, fonksiyonel gelir dağılımında önemli bir kalemi oluşturmaktadır. Girişimcinin emek, sermaye ve toprağı bir araya getirerek oluşturduğu üretimden elde ettiği gelir ise kardır. Kar olmadan girişimcinin üretim faktörlerini bir araya getirmesi ve bunları üretime koşması beklenemez.

" Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgiler verebilir. Nitekim gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir." (Türkiye Kamu-Sen, 2010: 19).

2.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, milli gelirin kişiler, haneler ve tüketiciler arasında gösteren gelir dağılımı türüdür. "Başka bir ifadeyle milli gelirin, bir toplumda yaşayan fertler ve aile birimleri arasındaki bölüşümünü inceleyen gelir dağılımı kişisel gelir dağılımıdır. Bu dağılım toplam gelirin bireyler arasında dağılımını en yüksek gelirliden en düşük gelirliye doğru olan bir

sınıflandırmayı ifade eder. Burada gelirin kaynağı değil miktar ve kişiler arasındaki eşitsizlikler önem kazanmaktadır."(Koç, 2004'ten aktaran Türkiye Kamu-Sen, 2010: 15).

Kişisel gelir dağılımını bulmada kullanılan en önemli yöntem yüzde paylar yöntemidir. Buna göre ülke nüfusu %20'lik dilimler halinde beş gruba ayrılır. En yüksek dilim ile en yoksul dilim arasındaki fark kişisel gelir dağılımında gelir eşitsizliğinin derecesini vermektedir. Dilimler küçüldükçe ve yüzde on, yüzde beş gibi dilimlere ayrıldıkça eşitsizlik oranı artacaktır.Böylece ülke içindeki gelir dağılımında yaşanan eşitsizliği görmek bu konuda uygulanacak sosyal ve mali politikaların uygulanışını da kolaylaştıracaktır.

Kişisel gelir dağılımında önemli olan elde edilen gelirin miktarıdır. Nereden ve ne şekilde elde edildiği bir önem arz etmemektedir.

Bir ülkede kişisel gelir dengesinin sağlanması halinde şu faydaların elde edileceği umulur(Koç, 2004'ten aktaran Türkiye Kamu-Sen, 2010: 16-17):

- Kişisel gelir dağılımında adalet, sosyal barışı sağlar,
- Kişisel gelir dağılımında adalet, toplumsal refahı arttırır,
- Kişisel gelir dağılımında adalet, fırsat eşitliğini arttırır,
- Kişisel gelir dağılımında adalet, ekonomik istikrarı sağlamada yardımcı olur.

2.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, milli gelirden elde edilen payın sanayi, tarım, ticaret, hizmet ve diğer sektörler arasındaki dağılımını gösteren dağılım türüdür. Milli gelirin sektörler arasındaki dağılımı ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi verebilmektedir.

Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde milli gelirden en büyük payı tarım sektörü almaktadır. Ülkenin gelişmişlik seviyesi arttıkça bu yapıda değişime uğrayacaktır. Tarımdan elde edilen gelirle ülke kalkınma aşamasına geçecek ve sanayi sektörü büyüme gösterecek, böylece sanayinin milli gelirden aldığı pay artacaktır. Gelişmiş ülkeler seviyesinde ise en yüksek payı hizmet payı almaktadır. Yani, sektörel gelir dağılımı yıllara göre incelenirse ülkenin gelişmişlik seviyesindeki dönüşümlerde gözlenmiş olacaktır.

2.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, milli gelirin ülke içerisindeki farklı bölgelerde yaşayan bireylere dağılımını göstermekte ve ülkenin farklı coğrafi bölgelerinde var olan eşitsizlikleri göstermektedir. Böylece bölgeler arasındaki gelişmiş ve azgelişmiş bölümler bölgesel gelir dağılımı ile elde edilmektedir.

Bölgeler arasındaki gelir dağılımı neredeyse bütün ülkelerde farklılıklar gösterir. Bunun temel nedenleri arasında; iklim, bölge ekonomisi, coğrafi koşullar, tarım ve sanayi bölgelerine yakınlık, ulaşım olanakları gibi durumlar söylenebilmektedir. Aynı bölge içerisinde bile farklılıklar mevcuttur. Örneğin ülkemizde Doğu Akdeniz Bölgesi tarım ve sanayi alanında gelişmiş bir bölüm iken, aynı bölge içerisinde yer alan Batı Akdeniz Bölümü tarım ve sanayi de aynı özellikleri göstermemektedir.

"Bölgesel gelir dağılımı dengesizliklerin giderilmesi özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni bölgesel gelir dağılımının bölgeler arasında gösterdiği farklılıkların göç, çarpık kentleşme ve artan alt yapı talebi gibi birçok problemi de beraberinde getirmesidir."(Türkiye Kamu-Sen, 2010: 22).

2.3. Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Ölçülmesi

Eşitsizlik, ülkede yaşayan sosyal tabakaların gelirlerinde görülen ve yaşam koşullarını etkileyen ve diğer gruplar ile arasında oluşan fark olarak ifade edilebilir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin oluşumunda; servet dağılımı, ülke içinde yaşanılan bölge, eğitim gibi farklı durumlar etkili olabilmektedir. Gelirin bölüşümü ile ilgili ortaya çıkan sorunlar ve nasıl dağıtılacağı ile ilgili sorunlar uzun yıllardır iktisatçılar ve politikacılar tarafından tartışılan bir problem olmuştur.

Özellikle son yıllarda yaşanan mülteci krizi, ekonomik krizler, işsizlik gibi sorunlar ve bunların sonucunda başta Avrupa olmak üzere dünyada ortaya çıkan popülist siyasetçiler bölüşüm konusuna değinerek politik başarılar elde etmiş ve yükselen bir trend olarak dünya sahnesine çıkmışlardır. Popülist sağ ve muhafazakar siyasetçiler yanında 2008 yılının sonlarından itibaren dünyayı etkisi altına alan krizle beraber sol popülist siyasette ilerlemiş ve İspanya, Yunanistan gibi ülkelerde başarılar elde etmiştir. Burada temel slogan biz % 99' uz gibi bölüşümde yaşanan problemlere değinen argümanlardan oluşmaktadır. %1'in ülke gelirinden aldığı

paylara isyan hareketi birçok ülkede siyasi çalkantılar ve problemlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçülmesinde ekonomistlerce farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin kullanımında hangi dağılım eşitsizliğinin ölçülmek istendiği önemli bir etkendir. Ülke içinde yer alan bölgesel farklar bulunabileceği gibi, ülkeler arasında gelir dağılımı araştırmaları ile başka ülkeler ile de karşılaştırma yapma imkanı tanımaktadır."Geliştirilen ölçümler gelir eşitsizliğinin var olup olmadığını ülkelerin ortalama gelirlerini karşılaştırarak bulmaya yardımcı olmuştur; düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkeler arasında ne kadar bir açıklık olduğunu ve zaman içinde bu açıklığın artıp artmadığı sorularının da yanıtını vermek için imkan sağlamıştır."(Topuz, 2013: 4).

2.3.1. Pareto Katsayısı

"Pareto katsayısı, belirli bir gelir düzeyiyle bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu katsayı, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da yorumlanabilir."(Doğan ve Tek, 2007: 99).Buna göre bir ülkede gelir arttıkça kişilerin alt gruptan üst gruba çıkma imkanı artmaktadır.

Pareto, elde edilen milli gelirin ülke içinde aileler arasında nasıl bir dağılım sergilediğini göstermek istemektedir. Buna göre en çok geliri alan aileler grafiğin üst tarafında yer almaktadır ve sınırlı sayıda aile mevcuttur. Aşağıya doğru indikçe eğri genişler ve en çok sayıda hane burada yer almaktadır. Elde edilen milli gelir arttıkça da hanelerin üst gruba yükselme şanslarının olduğunu ifade etmektedir.

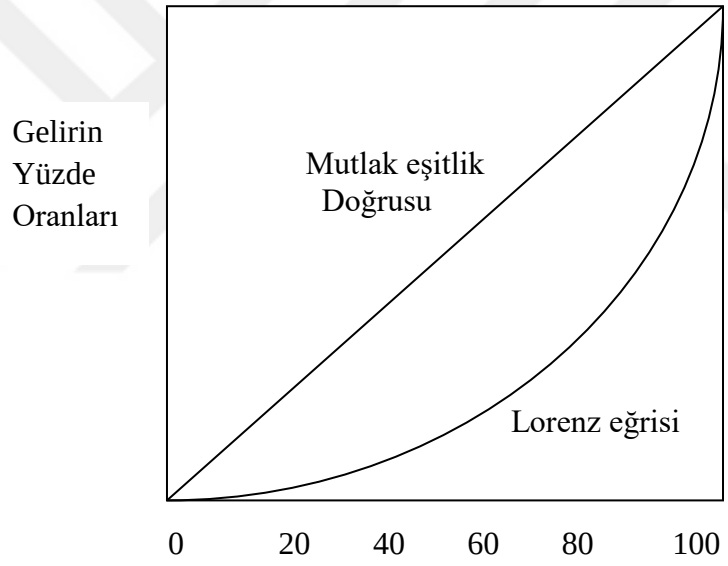
2.3.2. Yüzde Paylar Analizi

Yüzde paylar analizinde bireyler ve haneler %20, %10, %5 gibi gelir paylarına göre ayrılarak analiz edilmektedir. Literatürde en çok tercih edilen yöntemlerden bir tanesidir. Bunun temel nedeni açık olması ve dilimlerin küçükten büyüğe göre sıralanarak uygulanacak ekonomik politikaların hangi dilimde daha etkili olabileceğini göstermesidir. Buna göre elde edilen gelire göre yüzdelik paylar en düşük geliri elde eden gruptan en yükseğe doğru sıralanır. Örneğin %10'luk en düşük grupla %10'luk en yüksek grup arasındaki gelir dağılımı farkı oranı bulunabilmekte böylece eşitsizliğin artışı ve azalışı yıllara göre izlenerek gelir bölüşümünde yaşanan problem gözlenebilmektedir. Böylece hangi yüzdelik dilim seçilmiş olursa olsun en üstteki grup ile en alttaki yüzdelik grup arasındaki gelir farkı oranı hesaplanabilmektedir.

2.3.3. Lorenz Eğrisi

Lorenz Eğrisi, Amerikalı iktisatçı MaxLorenz tarafından geliştirilen, gelir dağılımını bir diyagramla göstermeye yarayan ve gelir dağılımı göstergelerinde en çok kullanılan yöntemlerden biridir.Lorenz Eğrisi, gelirin nüfus dağılımında var olan eşitsizliğini göstermektedir. Gelir dağılımı eşitsizliğinde özellikle ülkeleri karşılaştırmada büyük öneme sahip olan Gini katsayısı, Lorenz eğrisinden türetilmektedir. Bireyler ve hanehalkları gelirlerine göre en küçükten en büyüğe doğru sıralanmaktadırlar. Lorenz eğrisine göre dikey eksende gelirin yüzde oranları, yatay eksende ise nüfusun yüzde oranları yer almaktadır. Diyagramıneksenleriyle 45°'lik açı yapan doğru ise mutlak eşitlik doğrusudur ve burada birey ve hanehalklarının gelirleri birbirine eşittir.

Şekil 1:Lorenz Eğrisi

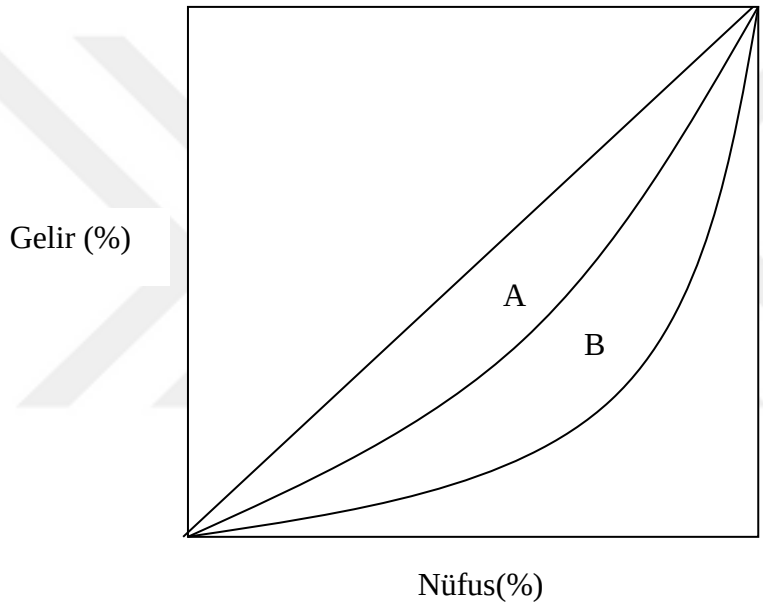

Kaynak:Ünsal, 2007

Yukarıda yer alan Lorenz Eğrisine göre mutlak eşitlik doğrusu üzerinde ele alınan nüfus yüzdesi ile bu nüfusa denk düşen gelir yüzdesi oranları eşittir. Sol alt köşeden başlayıp sağ üst köşeye doğru giden 90°'lik iki doğru parçası ise tam eşitsizlik konumunu göstermektedir. Bu iki doğru arasında yer alan ve sağ alt köşeye dış bükey olan eğri ise Lorenz eğrisidir. Gelir dağılımı düzeldikçe Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuna doğru yaklaşır. Gelir dağlımı bozuldukça ise mutlak eşitlik doğrusundan aşağıya doğru inmektedir.

Lorenz eğrisi hem farklı ülkeler arasında gelir dağılımı eşitsizliğini hem de incelenmek istenen tek bir ülkedeki belirli zamanlardaki gelir dağılımı eşitsizliğini göstermek için kullanılabilen bir eğridir. Burada önemli olan eğrilerin birbiri ile olan konumlarıdır. Diyagramda iki eğri gösterildiğinde ve bu eğrilerden biri mutlak eşitlik doğrusuna daha yakın olduğunda daha az eşitsizlik içermektedir. İlk dağılıma A, ikinci dağılıma B diyecek olursak ve A dağılımı, B'nin üzerinde yer aldığı için (Şekil 2) A dağılımı, B dağılımına " Lorenz baskın" dır denir. Bu durumda A dağılımı, B dağılımına göre daha çok tercih edilir denilebilir.(Gürsel vd., 2000: 177).

Şekil 2: Lorenz Eğrisi karşılaştırması

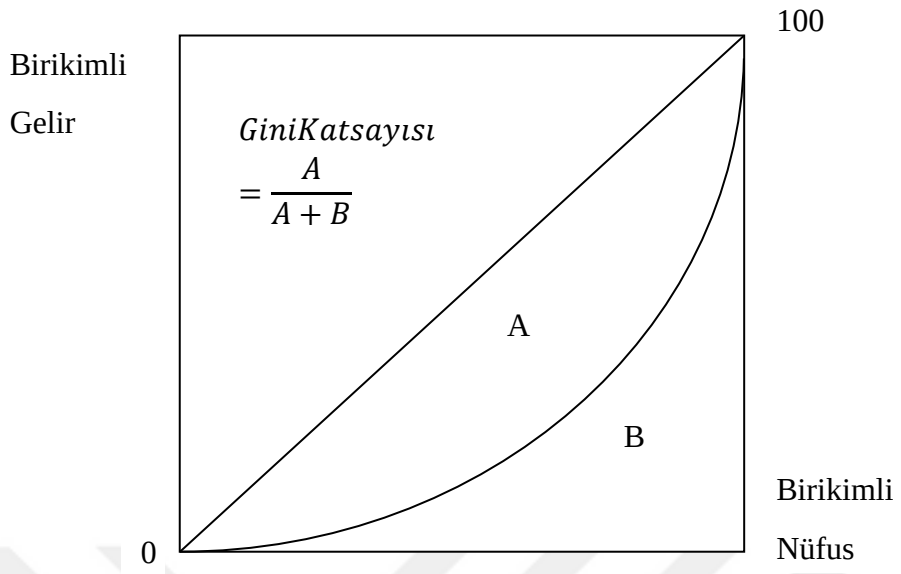

Kaynak: Gürsel vd., 2000: 177

2.3.4. Gini Katsayısı

İstatistikçi CorradoGini tarafından geliştirilen Gini katsayısı araştırmalarda ve ülkelerarası karşılaştırmalarda en çok kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. 0-1 arasında ondalık bir değer alarak ölçülen Gini katsayısı, Lorenz eğrisinden türetilmektedir.Gini katsayısı, Lorenz eğrisinde, eğri ile köşegen arasında kalan alanın, köşegen altında kalan toplam alan oranına eşitliğidir. Oran büyüdükçe eşitsizlik artmaktadır. Eğer gelir herkese eşit olarak dağıtılmışsa Gini katsayısı "0", eğer gelir tek bir kişinin elinde toplanmışsa Gini katsayısı "1" değerini almaktadır. (TÜİK, 25 Ağustos 2017).

Şekil 3: Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi

Gini katsayısı ölçüm konusunda tamamen ikna edici değildir. Bunu görmek için ise gelir eşitsizliğini iyi bir ölçüm yapan kriterleri göz önüne almak gerekir (Haughton ve Shahidur, 28 Ağustos 2017):

- Ortalama bağımsızlık: Bütün gelirler iki katı değerinde olsa da, ölçüm değişmezdi. Gini katsayısı bunu sağlamaktadır,
- Nüfus büyüklüğünden bağımsızlık: Eğer nüfus değiştirilmiş olsa da, eşitsizlik ölçütü değişmemelidir, herşey eşittir. Gini katsayısı bunu da sağlamaktadır,
- Simetri: Eğer herhangi iki kişi gelirlerini değiş tokuş ederse, eşitsizlik ölçümü değişmemelidir. Gini katsayısı bunu sağlamaktadır,
- Pigou – Dalton Transfer Duyarlılığı: Bu kriter altında, zenginden fakire doğru gelir transferi ölçülen eşitsizliği azaltır. Gini katsayısı bunu da sağlamaktadır.

Bu kriterler dışında istenilen özellikler ise; ayrışabilirlik ve istatistiksel olarak test edilebilirliktir.

Gini katsayısının alacağı değer gelir düzeyinin büyüklüğüne bağlı değildir, farklı gelir düzeyleri arasında yer alan bireylerin sayısına bağlıdır. Yani zengin yada fakir olsun aldığı gelire bakılmaksızın, Gini katsayısı bütün gelirlere eşit değeri vermektedir. Buna bağlı olarak birikimli nüfus ve birikimli gelir arasındaki ortalama farkı ölçmektedir (Albayrak, 28 Ağustos 2017).

Gini hesaplamalarının gelirin tanımından etkilenmesi nedeniyle vergiler ve nakdi yardımlarda hesaba dahil edildiğinde katsayı daha küçük çıkacaktır. Birçok ülke Gini katsayısını vergi ve nakdi yardımlar öncesi ve sonrası olarak ayrı ayrı hesaplamaktadır. Bazıları ise vergi ve nakdi yardımlar bilgilerine sahip değildir (Campano ve Dominick'ten aktaran Özyer, 2014: 32).

2.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Nedenleri

2.4.1. Küreselleşme

Küreselleşme son yıllarda sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme kavramı en çok mal, hizmet, sermaye ve finansal piyasalarda ülkelerin getirdiği kısıtlamaların kaldırılarak ülkelerin birbirleri ile ticaretlerinde korumacı politikaların azaltılması veya tamamen kaldırılması olarak adlandırabilir.

Yeldan (2002), dünya kapitalizminde 1970'lerden itibaren yaşanan küreselleşme sürecine yön veren dört temel dinamik olduğunu ifade etmektedir: Kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; söz konusu dönemde sermaye/emek çelişkisine damga vuran Fordist ilişkilerin beslediği kar sıkışması; uluslar arası kapitalist rekabette görünen yoğunlaşma ve finansal sistemin serbestleşmesi sonucu yükselen finansal sermaye ve spekülatif birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi.

Yeldan (2002) küreselleşme sürecinin kapitalizmin 19. yüzyıl boyunca yaşadığı genel küreselleşme sürecinin devamı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, ilk küreselleşme süreci 1870 – 1914 arasında sanayi devriminin teknolojik yenilikler ile getirdiği süreçte, dünya mal ve finans piyasalarında oluştuğunu ifade etmektedir. 1970'li yıllardan itibaren ise ikinci küreselleşme dalgası başlamıştır. İlk küreselleşme dalgasının yarattığı etki üçüncü dünya ülkelerinde sanayisizleştirme ve geri bıraktırma olarak öne çıkar.

Küreselleşmenin iktisat literatüründe genellikle büyüme etkisi ile birlikte, ekonomide olumlu etki yaptığı fikri hüküm sürmekte iken 1990'lardan sonra bu bakış açısı yerini küreselleşmenin gelir eşitsizliğini tetikleyen bir etkisi olduğunu savunan iktisat teorileri ortaya çıkmıştır.Birdsall'a (2006) göre, küreselleşmenin gelir eşitsizliğine olumsuz etkisinin üç temel nedeni bulunmaktadır (Birdsdall, 2006: 22):

- Küresel piyasalar, daha çok en verimli varlıklar veya kaynaklara sahip ülkelerin ve bireylerin kazançlarını arttırmaktadır,
- Küresel ekonomide negatif dışsallıklar savunmasız ve zaten zayıf olan ekonomiler için yeni maliyet artışlarına neden olmaktadır,
- Küresel ekonomilerde, hali hazırda var olan kurallar ekonomik olarak güçlü ekonomi ve bireylere fayda sağlamaktadır.

Yine küreselleşme süreci ile birlikte finansal çevrelerde yaşanan serbestleşme ile birlikte ülke ve bireylerin daha çok mal ve hizmete ulaşması için borçlandırma uygulaması özellikle gelişmekte olan ülkelerin mali durumlarında olumsuz etkiler yaratmıştır. Yüksek faiz ile ulusal ve uluslar arası çevrelerden alınan borçlar ülkenin kredibilite durumuna göre yüksek faiz ile uygulamaya konulmuş ve bireylerin tüketim gelenekleri de değiştirilerek, ülke ve bireyler bir borç tuzağının içine çekilmiştir.

Küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler arasındaki sınırlar ortadan kalkmıştır. Böylece üretilecek olan ürün farklı ülke ve bölgelerde üretilerek daha sonra bir araya getirilmiştir. Ancak bu durum taşeronlaşma, vasıfsız işçiliğin yerine robot teknolojisinin alması, esnek çalışma uygulamaları, güvencesiz ve sağlıksız koşullarda çalışma gibi özellikle mavi yakalı ve vasıfsız işçiler için olumsuz etkileri olan bir sürecinde başlangıcı olmuştur. Bu dönemde sendikaların gücünün sınırlanarak, sadece ücret pazarlığı yapan kurumlar haline gelmesi ile esnek çalışma ve reel ücretlerde düşüş meydana gelmiştir. "Bu bakımdan küreselleşme, kaynak sağlamak, en ucuz işgücü temini için araştırmaya yönelen, işgücü esnekleştirmesi ve yeni uluslararası teknolojiye uyma ve yeni üretim organizasyonu tarzları olarak dünya ölçeğinde bir strateji olarak yorumlanmalıdır." (Baş, 2009: 54).

Birdsdall gibi küreselleşmenin olumsuz etkileri konusunda Prebisch – Singer tezi de önemli bir yer edinmektedir. Crafts'a (2004) göre, Prebisch – Singertezi, 20. yüzyıl ortalarında çok karamsar bir değerlendirme olarak güçlenmekte ve gelişen ülkelerin ekonomik politikalarını etkilemektedir. Bu görüşün taraftarları açık ekonominin ve karşılaştırmalı çizgide rekabet etmenin etkilerinden şüphe duymaktadır. Ticaret hadleri sürekli olarak birincil mal üretenlerin aleyhine olarak gelişecektir. Bu nedenle ihracat fiyatları üzerinde düşüşler ve ithal mal satın gücünde kayıp yaşanacaktır. Birincil mal üretenler eğer katma değer yaratamazlarsa kazançlı bir durum elde edemeyeceklerdir.

Gelir dağılımının küreselleşme ile birlikte bozulduğu bir gerçektir. "1980'lerden bu yana yapılan ampirik çalışmalar dünyada gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığına dair kanıt bulamamaktadır. Ayrıca, yapılan ölçümlerin büyük çoğunluğu gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığını göstermektedir. Özellikle, cari kur oranlarını kullanan hesaplamalar dünya ölçeğinde gelir dağılımındaki eşitsizliğin çok bozulmuş bir durumda olduğunu göstermektedir." (Wade, 2004'den aktaran Baş, 2009: 59).

Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen'e (2002) göre de global kapitalizmin temel amacı bulunduğu konumu ve hakimiyeti daha fazla güçlendirmektir. Kapitalizmin demokrasinin tesis edilmesi, temel eğitimi yaygınlaştırmak ve toplumda haksızlığa uğrayan kesimler için sosyal ve ekonomik fırsatları arttırmak gibi bir derdi veya kaygısı yoktur.

IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da kapitalizmi ve küreselleşmeyi destekleyen kuruluşlar olarak ele alınmalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere reçete olarak dayatılan neo-liberal politikalar ile birlikte bu ülkeler daha kırılgan hale gelmekte ve kapitalizmin dönemsel krizlerinden daha çok etkilenmektedirler. IMF'nin hükümetlere istikrar programı olarak dayattığı; deregülasyonların kaldırılması, hükümet borçlanma ve harcamalarının kısıtlanması, özelleştirmeler, kamu çalışanı sayısının azaltılması, sağlık, eğitim gibi temel insani gereksinimlere yapılan harcamaların kısılması gibi uygulamalar orta vade de istihdam, yoksulluk ve gelir dağılımında olumsuz etkiler göstermektedir. Garuda'nın IMF'nin istikrar programlarını uygulayan 39 ülkeden elde ettiği verilerle yaptığı ampirik çalışmanın sonuçları da bu tezi desteklemektedir. İstikrar programları uygulanan bu ülkelerde var olan gelir dağılımının daha da bozulmasına neden olmuştur (Garuda, 2000).

Yeldan'a (2002) göre, kapitalizmin içine girdiği son küreselleşme dalgasının amacı, kalkınmacı ve sosyal devlet anlayışını ve bu anlayışın ortaya çıkardığı kazanımları tamamen ortadan kaldırmaktır. Neoliberal hegemonya bu şartlar altında az gelişmiş ülkelere önerdiği kalkınma modeli, daraltıcı para ve maliye politikalarına dayanan ve yüksek finansal getiri ve develüasyon riskinden arındırılmış bir döviz kuru sistemi ve dışa açık yani yabancı sermayeye bağımlı bir iktisadi yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece kısa dönemde ülkede yabancı sermaye bolluğu ve buna bağlı olarak yüksek miktarda sıcak para girişi olacak buda ulusal paranın aşırı değerlenmesi olgusunu ortaya çıkaracaktır. Sıcak para ülkeye girdiğinde piyasalardaki yüksek reel faize yönelerek, kısa dönemli döviz birikimi sağlayacaktır.

Bu da ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmasına neden olacaktır. Böylece ithal mallar ucuzlamakta, ihracatta gerileme meydana gelmekte ve cari işlemler açığı da bununla beraber büyümektedir. Bu ekonomik yapı dışa bağımlı ve yapay bir özellik göstermekte, reel faiz ile döviz kuru arasındaki hassas dengelerin bozulmasıyla ani bir çöküşe uğrayabilmektedir (Yeldan, 2002: 30-31).

Küreselleşme karşıtları devletin ekonomi de daha çok yer almasını ve piyasaları düzenleyen yapı olarak değil bir oyuncu olarak yer almasını önermektedir. "Ayrıca, küreselleşme süreci, gelişmekte olan ülkeleri daha çok doğal kaynak ve emek – yoğun ürünlerde uzmanlaşmaya yönelttiğinden ve bu tür ürünlerde fiyatlar ve kar marjlarıyla gelir esneklikleri düşük olduğu için, sektörel boyutta tarım, fonksiyonel boyutta ise emek gelirlerinin artmasını engelleyen bir süreç oluşturmaktadır." (Baş, 2009: 65). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ana hedefi emek-yoğun üretim süreci yerine getirisi fazla, ileri teknoloji üretimi ve ihracatı olmalıdır. Böylece cari işlemler açığında denge sağlamak ve yüksek teknolojili üretim sayesinde gelir artışı ile gelir dağılımında eşitsizliği azaltmak daha kolay olacaktır. Bunun için ilk öncelik ise yüksek beşeri sermayeye sahip Türkiye ve benzeri ülkelerin eğitimde yapacakları hamleler ile teknoloji kullanımını en uygun yaşta ve gerekli insan gücüyle sağlaması olacaktır.

2.4.2. Eğitim

Gelir dağılımı ile ilgili tartışmalarda, eğitim konusu önemli bir başlık olmuştur. Eğitim düzeyi, gelir dağılımındaki farklılıkları azaltarak gelirin daha dengeli dağılmasını sağlayabilmektedir. Beşeri sermayeye yapılacak yatırım gelecekte daha fazla gelir elde edilmesini ve daha eğitimli bir kitle yetiştirilmesini sağlamaktadır. Geçmişte tarım kesiminin ekonomide ağırlıklı bir yere sahip olduğu bir çok Gelişmekte Olan Ülke' de toprak sahibi olma gelir dağılımının en önemli belirleyicisi konumundaydı. Günümüzde toprak artık önemli bir üretim faktörü değildir ve kentleşmenin, sanayileşmenin ve hizmet üretiminin artması sonucu gelir dağılımındaki eşitsizliğin temel nedeni olma özelliğini önemli ölçüde kaybetmiştir (Aktan ve Vural, 2002: 8).

Özellikle kalkınma iktisadı çalışan iktisatçılar başta olmak üzere birçok iktisatçıya göre beşeri sermayeye yapılan yatırım daha fazlası ile geri dönmektedir. Günümüzün önemli şirket bölümlerinden olan araştırma – geliştirme için gerekli nitelikli insan gücünü yetiştirmek, Türkiye gibi eğitimin bazı bölgelerde gelişirken bazı bölgelerde yerinde sayması, o bölgedeki beşeri sermayeden yeteri kadar

yararlanamamasına ve gelecekte yaratılacak olan artı ürünlerin kaybolmasına neden olmaktadır.

Küreselleşme ve onu takiben kapitalizmin resmi ideolojisi olarak ortaya çıkan neo-liberal politikalarla birlikte devletlerin halkın temel gereksinimlerine verdiği destek azaltılmış, bundan en büyük olumsuzluğu başta eğitim ve sağlık görmüştür. Eğitime verilen desteğin GSYİH' ya oranın düşmesi, niteliksiz ve sağlıksız koşullarda eğitim yapılmasına neden olmaktadır. Devletin zorunlu yatırımları olarak görülen ve beşeri sermayeyi gelecekte ülkeyi kalkındırması için zorunlu olan eğitim harcamalarının neo-liberal politikalarla azaltılması gelişmekte olan ülkeler için gelecekte bir takım sorunlara neden olacağı ve gelişmiş ülkelerin yüksek katma değerli teknolojik ürünlerini üretemeyen bunun yerine gelişmiş ülkelerden ithalata dayalı, tüketim eğilimi yüksek ve eğitimli kitlesi gelişmiş ülkelere beyin göçü veren bir genç nesil yetiştireceği aşikardır.

2.4.3. Servet Dağılımı

Servet dağılımı, gelir dağılımı politikalarını etkileyen olguların başında gelmektedir. Servetin ülke içinde dağılımı gelir dağılımını da etkilemekte ve devletlerin vergiler, gelirin ikincil dağıtımı vb. ekonomi politikaları ile yoksul bireylere bu daha eşit bir gelir dağılımı sağlama yönünde ekonomik destek sağlamaya çalışmaktadır.

Bireylerin servet ve geliri, hemen hemen bütün ülkeler tarafından, yasal olarak koruma altına alınmıştır. Buradaki amaç elde edilen servetin – ister önceden kazanılmış olsun ister yeni elde edilen bir servet olsun- tasarruf olarak yatırımlara yönlendirilmesi ve böylece ekonomik kalkınma için kullanılmasını sağlanmasıdır. Özellikle yeni kazanılan servetler vergi yolu ile hem yatırıma sevk edilebilir hem de yoksul bireyler için vergi yoluyla bir gelir artışı sağlayabilir. Böylece gelirin dağılımında yaşanan eşitsizliğin bir nebze de olsa ortadan kalkması sağlanabilir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde emek – yoğun ürünler üretilmektedir. Bu ürünler gelişmiş ülkeler tarafından ucuz işgücü sağlamak ve böylece maliyetlerde düşüş sağlamak için üretilmektedir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde neo-liberal politikalar ile birlikte emek piyasasında esnek çalışma koşulları geçerli olmaya başlamış, taşeronlaşma ve sendikasızlaştırma süreçleri hız kazanmıştır. Güvencesiz işlerde düşük ücretlerle çalışan işçilerin elde ettikleri gelir ancak bireysel

ve hanenin geçimini sağlayacak düzeyde olmaktadır. Böyle bir durumda elde edilen gelirden tasarruf elde edilmesi ve servet oluşturulması neredeyse imkansızdır. İnsanların öncelikleri zorunlu tüketim harcamalarını yapabilmek ve elde ettikleri gelir ile yaşamlarını belli bir düzeyde idare ettirebilmek şeklinde kalmaktadır. Ancak bunu yaparken bile birçok harcamadan feragat etmek durumundadırlar.

Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki oranı %72 gibi bir orana denk gelmektedir. OECD ortalaması yaklaşık %60'lar olan doğrudan vergiler ise Türkiye'de tam tersi bir şekilde %25-%30 şeklindedir. Harcama üzerinden bu kadar yüksek oranda vergi alınması servetin elde edilmesi ve dağıtılmasını da olumsuz etkilemektedir. Maddi durumu ister zengin ister yoksul olsun harcama üzerinden alınan vergiler adaletsiz bir etki yaratmakta ve olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bunların başında ise kayıtdışı ekonomi yaratmaktadır. Kayıtdışı ekonomi ise paradoksal olarak vergi gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Thomas Piketty gibi gelir eşitsizliği ve servet dağılımı üzerine çalışan iktisatçılar, servetten alınacak artan oranlı verginin ekonominin daha işleyişli hale gelmesini sağlayacağını savunmaktadır. Türkiye gibi ülkelere uygulanacak servet vergilerinin şeffaflığı arttıracağı görüşü de yine savunulan durumlar arasında yer almaktadır.

Yeni vergilendirmeler ve yoksullara yapılacak transferler ile servet dağılımının ortaya çıkardığı eşitsizliklerin belirli oranda azaltılması sağlanabilmektedir. Prim ödemelerinde kolaylık, zorunlu tasarruf ve devlet katkısı gibi ek uygulamalarda fayda sağlayabilmektedir.

2.4.4. Toprak Dağılımı

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda var olan yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin büyük bir kısmı kırsal alanlarda var olmaktadır. Buralarda yaşayan bireyler toprağa sıkı sıkıya bağlı oldukları için, üretim ve tüketim düzeylerini topraktan elde ettikleri gelire göre düzenlemektedirler. Kırsalda servetin dağılımını düzenleyen temel değişken toprak olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarının başında da kırsal alanda yaşanan gelir eşitsizliği gelmektedir. Kırsal da yaşanan bu eşitsizlik, büyük kentlere göçleri tetiklemekte bunun sonucunda kentte; çarpık yapılaşma, kentin

mutenalaştırılması, sınıfsal eşitsizliğin derinleşmesi, altyapı, eğitim, sağlık vb. birçok alanda kent içinde sorun yaratmaktadır.

Özellikle neoliberal politikaların tarımda olumsuz etkileriyle beraber kırsalda da çözülme artmış, düşük verimlilik ve düşük ücretler nedeniyle kente göç hızlanmıştır. Köse ve Bahçe (2009)'de 2000 sonrası yaşanan kriz ortamında Türkiye'de kentli emekçi sınıfın belirgin şekilde arttığını ifade etmişlerdir. Bu artışın temelinde ise tarımdaki çözülme ve küçük burjuva oluşumlarının giderek işçileşmesi olarak görmüşlerdir.

Bu durumda uygulanabilecek en iyi çözümlerden biri toprak reformu ve çiftçilere verilecek destekler olarak ortaya çıkmaktadır. Toprak reformu sayesinde hem kırsalda gelir eşitsizliği azaltılabilecek hem de kente göçün önüne geçilerek, kentte ortaya çıkan sorunlar azaltılabilecektir. Bunun için ülkedeki toprağın her yerdeki özelliği ortaya çıkarılarak uygun olanlara insanların yerleştirilerek uzun vadeli bir planlama yapılması gerekmektedir.

2.4.5. Ücret Politikaları

İnsanların emekleri karşılığında elde ettikleri gelire kabaca ücret denilmektedir. Ücretler insan onuruna yakışır düzeyde ve minimum harcamalarını karşılar nitelikte olmalı, devlette emekleri ile geçinen bu insanları koruyarak onların insani bir düzeyde yaşam sunmalıdır.

Ücret politikalarında en çok bilineni asgari ücrettir. Emekçilerin asgari geçim şartlarına uygun olarak, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bir gelir elde etmelidir. Asgari ücret özellikle gelişmekte olan ve emek-yoğun ülkelerde yaygın olan bir uygulamadır. Asgari ücretin fonksiyonları; düşük ücretli işçi birliklerinin korunması, ücretin adil olarak tespiti, ücret yapısında temel bir noktanın bulunması ve makro ekonomik politikada bir araç olmasıdır (Gerald, 1981: 547).

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan neo-liberal politikalar ve küreselleşmenin dünya üzerine yaydığı kırılgan ekonomik yapı nedeniyle, bu ülkelerde ücretler düzeyinde daha olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ile birlikte taşeron uygulaması yaygınlaşmış, reel ücretlerde azalma meydana gelmiş ve esnek çalışma uygulanmaya başlanmıştır. Kısacası küreselleşme ve neo-liberal politikalar en çok emekleri ile geçinen kesimleri etkilemiştir. "Küreselleşme süreci, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü piyasalarını etkilemiş, gelişmiş ülkelerde 1960'lı

yıllarda başlayan sanayinin daralma süreci ve özellikle dayanıksız tüketim malı üreten sanayilerdeki gerileme, istihdam yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. İstihdamın bileşimi, imalat sanayi gibi yüksek ortalama ücret ödeyen kesimlerden, hizmetler gibi genellikle düşük ücret yapısına sahip sektörlere kaymaya devam etmektedir." (Kamil Necdet Ar, 16.02.2017). Sendikal örgütlenmenin 1990'lı yıllardan sonra gerilemesi de ücret düzeylerinin düşük kalmasına ve zaman içinde elde edilen hakların kaybedilmesine neden olmuştur.

Neo-liberal politikalar ile birlikte devletin ekonomi sahnesinden çekilmesi karşısında sosyal devlet anlayışının geliştirdiği ücretlileri koruma politikası da erozyona uğramaktadır. Sermaye karşısında, devletin desteğini kaybeden emekçi kesimler ise ücretler düzeyinde gerileme yaşamaktadır. Devletin bile bu dönemde taşeron işçi uygulamasına kayması emekçi sınıflar üzerindeki olumsuz etkiyi arttırmaktadır.

2000'li yıllarda yaşanan büyük teknolojik ilerlemeler ve bunların küreselleşme ile birlikte bütün dünyaya yayılması nedeniyle ücret düzeylerinde çok büyük farklılıklar oluşmaktadır. Özellikle iyi eğitim almış, beyaz yakalı işçiler yüksek ücretlerle çalışma imkanı bulurken, gelişmekte olan ülkelerde mavi yakalı işçi sayısının yüksek olması ve istihdam azlığı nedeniyle ücret düzeyleri düşük kalmaktadır.

2.4.6. Vergiler ve Gelir Dağılımı

Kamu harcamaları ekonomik yaşamda önemli bir yeri olan ve özellikle Keynesyen ekonomik uygulamalarla yıldızı parlayan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu harcamaları ise vergiler ise finanse edilmektedir. Siyasi erkler tarafından hangi kaynaklardan ne şekilde toplanacağı belirlenen vergiler, gelir dağılımını etkileyen bir durum olarak karışımızda durmaktadır.

Vergilerde adaletin sağlanması bireylerin, vergiden kaçınma veya işverenlerin kayıtdışı işçi çalıştırma gibi vergi gelirlerini olumsuz etkileyen durumların önüne geçmektedir. Bunun için dolaylı ve dolaysız vergiler arasında kurulacak bağ önem kazanmaktadır. Harcama üzerinden alınan dolaylı vergilerin yüksek olması bireylerin gelirleri üzerinde negatif etki yaratacak bu durumda ise vergiden kaçınma gibi durumlar ortaya çıkacak ancak en olumsuz etkisi bireylerin gelirlerinde yaratacağı azaltma olacaktır. Dolaylı vergilerin yüksek olması, yapılan bir harcama da zengin ile yoksul bireylerin aynı oranda vergilendirilmesi nedeniyle gelir dağılımı

eşitsizliğini bozucu bir etki yaratacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin yüksek olması gelir dağılımı üzerinde daha olumsuz etki yaratmaktadır.

Türkiye' de insanlar üzerinde vergilerin olumsuz bir etki yaratmasının temel nedeni herkesten eşit miktarda alınan dolaylı vergilerin yüksek olmasıdır. Öyle ki, ülkemizde dolaylı vergilerin oranı toplam vergiler içindeki oranı %70 seviyelerine yaklaşmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerde bu durum %50'den daha az bir seviyede olmaktadır.

Gelir dağılımı açısından en önemli olan nokta vergilerin hangi sınıflardan alındığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle emekçi kesimlerin geliri üzerinden alınan vergiler, dolaylı vergilerin yüksekliği emekçi kesimlerin yaşamlarını zorlaştırmakta, gelir dağılımını bozmaktadır. Verginin tabana yayılması, kurumlardan ve yüzdelik kesimin üst bölümündeki bireylerden alınacak vergilerin yükseltilmesi, dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilerin tercih edilmesi kamu gelirlerini arttıracak, emekçi kesimlerin üzerindeki baskıyı azaltacaktır.

2.4.7. Kriz ve Gelir Dağılımı

Ekomomik kriz ülkede üretim düşüşü, işsizlik, fiyatların düşüşü, şirket ve banka iflasları ile birlikte anılan bir süreçtir. Refah düzeyinin yüksek olduğu bir dönemin ardından ortaya çıkmakta ve refah düzeyini aşağıya çekmektedir. Krizler, kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçası olmaktadır.

İktisadi krizler, milli paranın değer yitirmesi, işsiz kalma, iflas etme ve benzeri yollarla gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Krizlerin ortaya çıkardığı iktisadi ve sosyal şokların olumsuz etkilerini hafifleten veya ortadan kaldıran sosyal güvenlik ağlarının genellikle yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde krizlerin etkisi daha fazla olmaktadır(Aktan ve Vural, 2002: 7). Ülkenin ekonomik krizle yüz yüze kalması beraberinde gelir dağılımının bozulması gibi sonuçları da doğurmaktadır.

Küreselleşme ve sermaye hareketlerinin serbest dolaşımı ile birlikte küresel ekonomik krizler bir ülkeden başlayarak bütün ülkeleri tehdit hale gelebilmektedir. 2008 yılında ABD'de başlayan ve bütün dünyayı etkisi altına alan Mortgage krizi küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkilerin başında gelmektedir. Krizler ile birlikte işçiler ya işlerinden çıkarılmakta yada ücretlerinde düşüşler meydana gelmektedir.

Krizin etkisi uzun vadede kalksa bile ücretlerin eski seviyelerine gelmesi daha uzun zaman almaktadır.

Krizlerin ardından IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlarca dayatılan ekonomik reçetelerde bireyler için daha olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Zira, bu programlar kişilerin tüketimlerinin azalmasına yol açan daraltıcı para ve maliye politikalarını yürürlüğe koyarlar. Öte yandan, milli paranın değer yitirmesi reel ücretleri baskı altına alır. Çalışan kesimler, bir yandan ücretlerin dondurulması, istihdam olanaklarının kısıtlanması ve ücret dışındaki menfaatlerdeki kesintilerden etkilenirken; diğer yandan, sübvansiyonların kamuya olan yükünün azaltılması ve kamu açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışla yüz yüze kalırlar. Sonuçta, bu tip uygulamalar gelir dağılımındaki eşitsizliği doğal olarak artırır (Aktan ve Vural, 2002: 8).

2.4.8. Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı

Ülke ekonomisinin nüfus, işgücü, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artışlara büyüme denmektedir. Kalkınma yada gelişme ise ekonominin bünyesinde ortaya çıkan değişimler olarak ifade edilmektedir (Acar, 2002: 9).

Bütün iktisadi teorilerin kendilerini ifade etmek için geliştirdikleri büyüme teorileri bulunmaktadır. Klasik iktisatçılara göre, büyümenin lokomotifi tasarruflardır. Müteşebbislerin elde edecekleri karlar, sermaye birikimini sağlayacak bu birikim daha sonra yatırımlara dönüşecektir. Yatırımların artışı sayesinde ise ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır.

Ancak Keynes (1936), klasiklerin bu fikrine karşı çıkmış ve eşitsiz bir büyümenin ortaya çıkacağını ve tam istihdamın sağlanamayacağını ifade etmiştir. Tüketimi arttıracak yeniden gelir dağılımının büyümenin de artmasını sağlayacağını ifade etmiştir.

1970'li yıllardan itibaren günümüze vuran en önemli kelime küreselleşme olmuştur. Piyasaların serbestleşmesi, ucuz emek gücü, sınırların ortadan kalkması, teknolojik gelişmeler bu dönemin ayrılmaz birer parçasıdır. Küreselleşme ile birlikte anılan neo-liberal politikalarda günümüzün önemli bir kavramı olmaktadır. Bu iki kavramın ekonomik büyümeye etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Küreselleşme ve neo-liberalizm dönemindeki büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkileri de tartışma konusu olmaktadır.

SimonKuznets tarafından 1955 yılında geliştirilen Kuznets Hipotezine göre endüstrileşmekte olan ülkelerin sanayileşmenin ilk yıllarında gelir dağılımında eşitsizliğin artacağını, daha sonraki yıllarda ise eşitsizliğin ters bir U yaparak, eşitsizliğin düşeceğini ifade etmektedir. Sanayileşme ile birlikte üst tabaka zenginleşecek ve yatırımlar artacak böylece alt tabakalarda buna bağlı olarak gelirlerinde artış meydana gelecektir. Ancak yapılan ampirik çalışmalarda Kuznets'in Hipotezini doğrulayan sonuçlar ortaya çıkmamış ve ekonomik büyümenin zamanla gelir eşitsizliğini değiştiren bir olgu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği konusunda yansız olmaktadır (Ghura, Leite ve Tsangarides, 2002).

1980'lerden itibaren dünya ekonomisini etkileyen neo-liberal politikaları şu şekilde belirtebiliriz (Steger, 2004: 65): Özelleştirmelere hız verilmesi, büyük oranlı vergi indirimleri, işsizliği arttırma durumuna yol açsa bile enflasyonu denetim altında tutmak için parasalcı önlemlerin uygulanmasına olanak sağlanması ve kamu harcamalarının azaltılarak devletin küçülmesi neo-liberal tezin önemli noktalarını oluşturmaktadır. Weisbrot, Baker, Naiman ve Neta (2000), uygulanan neo-liberal politikaların büyümeye bir katkısının olmadığını, bu politikaların en yoksul kesimler dahil olmak üzere ücretli çalışanlar üzerinde herhangi olumlu bir etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin izlediği küreselleşme dalgası ve tek bir reçete olarak ülkelere sunulan neo-liberal politikalar nedeniyle ülkeler ekonomik büyüme konusunda istikrarsız bir grafik çizmektedir. Büyümenin hangi kaynaktan beslendiği de önem arz etmektedir. Türkiye'nin büyüme çizgisini belirleyen temel öge son yıllarda tüketim kaleminden gelmekte, sanayileşmenin büyüme üzerindeki etkisi azalmaktadır. Ülkelerin özellikle sosyal devlet anlayışı içinde, devletin ekonomide aktif rol oynayarak sağlayacağı büyümeler düşük gelirli grupların büyümeden de pay almasını sağlayacak ve gelir eşitsizliğinde yaşanan bozulmanın etkilerini düşürecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK SORUNU

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler belli dönemlere ayrılarak incelenmekte,Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunu üzerinde durularak, uygulanan iktisat politikaları incelenmektedir. Ayrıca uygulanan politikalar, sorunların temel kaynakları ve farklı görüşlerin çözüm önerileri de yine incelenmektedir.

3.1. Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

1970'li yılların sonunda bütün dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ve neo-liberal iktisat politikaları Türkiye ekonomisini de etkisi altına almıştır. 24 Ocak ekonomik kararlarının yapısal uyum ve istikrar programları içeren etkilerinin uygulanması için dönemin şartları uygun olmasa da, yaşanan 12 Eylül askeri darbesi ile bu ekonomik kararların hızlı ve etkili bir şekilde uygulanmasının önü açılmıştır.

12 Eylül askeri darbesi ile birlikte yaratılan ortamda uygulama alanı bulan 24 Ocak kararları 1989 büyük işçi grev ve eylemlerine kadar etkili bir şekilde uygulanmıştır. Özellikle ücret/emeklerde büyük oranlı reel düşüşler yaratan kararlara karşı yaşanan 89 işçi eylemleri kaybedilen hakların kazanımında etkili olmuştur. Daha sonra yaşanacak olan 1994, 1997, 2000 ve 2001 ekonomik krizleri Türkiye ekonomisinde yeni yapısal programlara geçiş, IMF ve Dünya Bankası'nın Türkiye ekonomisine müdahale ile sonuçlanacak etkiler yaratacaktır. Özellikle 2001 krizinden sonra iktisat politikalarında hızlı bir neo-liberal politika uygulamaları başlayacaktır.

3.1.1. 1980 – 1988 Arası Dönem

1970'li yılların sonunda yaşanan ekonomik bunalımlar Türkiye'de halkta ve sermaye sınıfında büyük sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Artan fiyatlar ve enflasyon, dış ödeme de yaşanan güçlükler Türkiye ekonomisindeki ekonomik bunalımı derinleştirmektedir. Dönemin Başbakanlık Müsteşarı olan Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak ekonomik kararları bu ekonomik bunalımın aşılması için uygulamaya koyulacaktır.

Dönemin en önemli özelliklerinden biri de özellikle büyük şehirlerde yaşanan sendikal eylemlerdir. Boratav (2015)'a göre o dönem büyük kentlerdeki sendikalı işçi sınıfının mücadelesindeki temel amacı yüksek enflasyon, karaborsa gibi etmenler karşısında reel ücretini korumaktı ancak yükselen enflasyon nedeniyle kırsaldaki emekçilerin destekleme fiyatları erimekteydi.

Yaşanan siyasal ve ekonomik krizlerin etkisi sadece emekçi sınıflarda değil sermaye sınıfında da olumsuz bir etki yaratıyordu. Yaşanan büyük işçi grevleri, ücretlerde meydana gelen artışlar sermaye sınıfını rahatsız etmekteydi. Ayrıca kentlerde yasa-dışı stokçuluk, karaborsa gibi faaliyetlerle normal işlerin dışında kalan, farklı beceriler gerektiren; yeni bir işadamları çerçevesi yaratan farklı bir sektör oluşmaktaydı. Karları oluşan krizler nedeniyle zaten azalan sermaye sınıfının artık değeri de buna bağlı olarak giderek azalmaktaydı. Bu durumda yapılması gereken emek – sermaye çelişkisinde sermaye lehine yaratılacak bir durumun ortaya çıkması idi (Boratav, 2015: 148).

Boratav (2015)'a göre, gelecekte artarak uygulanacak olan neoliberal programın önünü açan 24 Ocak ekonomik kararlarının ana çerçevesi üç temel üzerine oturmaktaydı: Birincisi, 24 Ocak kararları arasında yer alan devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması, IMF'nin Türkiye hükümetlerinden istediğinden daha fazlasını sunmaktaydı. İkincisi, kararlar sadece istikrar programı değil aynı zamanda serbest piyasa ekonomisi ve sermaye – emek çelişkisinde sermaye lehine daha güçlü bir yapısal uyum da içermekteydi. Bu iki temel çerçevenin gerçekleşmesi üçüncü temel çerçeveye bağlıydı. Üçüncüsü ise, bu ekonomik programın uygulanması dönemin siyasi ortamında imkansıza yakındı. Kentlerde örgütlü güçlü bir işçi sınıfının varlığı emek aleyhtarı bu programın uygulanmasını engelliyordu. Yaşanan 12 Eylül 1980 darbesi ile bu engel ortadan kaldırıldı. Emek piyasası askeri denetim altına alındı. Böylece sermayenin önündeki en büyük engel ortadan kaldırılmış oluyordu.

Bu dönemde uygulanan ekonomik programlar özellikle Latin Amerika deneyimi olan neo-liberal programları içermekte idi. Yine bu programın Latin Amerika ülkelerinde uygulanması da Şili, Arjantin vb. ülkelerde yaşanan askeri darbeler sayesinde imkan bulabilmiştir. IMF ve Dünya Bankası, uygulanacak yapısal uyum ve istikrar programlarına kredi açılması, destek verilmesi için uygulamalara harfiyen uygulanmasını dayatmakta, bu neo-liberal engellerin önündeki en büyük

engel olan işçi sınıfı güçleri ise bu ülkelerde yaşanan askeri rejim değişiklikleriyle baskılanarak, denetim altına alınmıştır.

24 Ocak ekonomik kararları da yaşanan askeri rejim değişikliği ile uzun bir dönem Türkiye ekonomisindeki iktisat politikası olarak etkisini sürdürecektir. İstikrar önlemleri, adım adım iç ve dış piyasaların, döviz piyasaları dahil, adım adım daha da serbestleşmesi; ithalat ve ihracatın kolaylaştırılması; kamu sanayi yatırımlarından tümüyle vazgeçilmesi ve devletin ekonomideki yerinin sınırlandırılmasıyla sürdürülen 1980 tedbirleri, 1989 yılında geçilen para piyasalarında tam serbestleşmeyle birlikte daha da derinleşti ve geniş bir boyut kazandı (Kepenek, 2014: 191).

Ancak Boratav (2015)'a göre Türkiye'de uygulanan ekonomik politikaların, Latin Amerika askeri rejimlerinde uygulanan politikalar ile olan benzerliklerinin yanında en büyük farkı, daraltıcı para ve maliye politikalarından ziyade emek aleyhtarı gelir politikalarının temel uygulama olmasıdır. Uygulanan politikalar tamamen emek karşıtı olarak ve sermayenin güç kazanıp elde edeceği artık değerle yaratacağı sermaye birikimine odaklanmıştır.

Finansal sistemde serbestleşme, 1980 Temmuzunda vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla başladı (Boratav, 2015: 153). Ancak Özal'a göre yetersiz olan sermaye birikiminin sağlanması ve yatırımların artması için faizlerin önündeki engellerin kaldırılması "1982 Bankerler Krizi" adını alacak bir ekonomik krizi de tetiklemiştir. Bankaların ihraç ettiği mevduat sertifikalarını bankerler geri alım sözleşmeleri ile elde etmeye başladığı bu dönemde sayılar mantar gibi çoğalan bankerler daha fazla faiz vererek ve rekabete girerek mevduat sertifikalarını ve holding tahvillerini toplamışlardır. Sürekli faizleri yükselttikleri için ise daha yüksek bir orandan borçlanıyorlardı. Avrupa'da Ponzi finansmanı denilen ve faizin daha yüksek faiz ile kapatıldığı bu sistemde sürekli yeni girişler yaratılması gerekmektedir. Ancak sistem tıkandı ve 1982 Bankerler Krizi ortaya çıkmıştır. Uygulanan liberalizasyon politikalarının yaşadığı ilk kriz olmaktadır.

Bu dönemde bir diğer uygulama kamu maliyesinde görülmektedir. 1985 yılında katma değer vergisi uygulamaya girmiştir böylece tüketiciler artan oranlarda vergi yükü ödemekle mükellef olmaya başlamışlardır. Gelir vergisinin yapısı, sermaye sınıfları lehine değişmiştir. Kurumlar vergisinde şirketler lehine tavizler

verilmeye başlanmıştır. Bu dönem içinde, iç borçlanma kamu açıklarının finansmanı için büyük önem kazanmıştır. 1985 yılından itibaren Hazine, bankalara tahvil ve bono seneti satmaya başlamış ve bu dönem boyunca devam etmiştir. Bu denge Hazine ile bankalar arasında duyarlı bir denge oluşmasına ve faiz ödemelerinin kamu maliyesi için bunalım yaratacak boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (Boratav, 2015: 156).

Bu dönemde dış ticaret ödemelerinde yaşanan büyük sıkıntıları gidermek için en büyük amaç ihracatı arttırmaktı. Bu nedenle, ihracatçılara büyük teşvikler verilmeye başlanmıştır. Serbest ithalat, sürekli genişletilen ihracat teşvikleri ve devalüasyona dayalı kur sistemi, dış ticaret için uygulanan ekonomi politikalarındandır. Emek ücretlerinin kısılmasıyla da iç talep daraltılmış ve böylece üretilen malların dışarıya satılması sağlanmıştır. Bu dönemdeki teşviklere değinecek olursak; önce, dışsatımcıların döviz tutma yetkisinin(kazandıkları dövizin yüzde ellisini kendileri ya da diğer üreticilerin girdi dışalımında kullanma olanağı) kapsamı genişletildi. Ek olarak, dışsatım için üretimde kullanılacak girdiler, dışalım vergisinden bağışık tutuldu. Dışsatımcılara, ayrıca, kredi sübvansiyonu sağlandı. O yıllarda özellikle sanayi ürünlerinin ihracatını arttırmak üzere vergi iadesi adı altında büyük parasal destekler sağlandı. Dışsatımı arttırmak üzere, serbest bölge ve gümrüksüz antrepo kurulması, işlemlerin kolaylaştırılması ve benzeri önlemlerin alınması yoluna gidildi (Kepenek, 2014: 205).Ancak bu uygulamalar hayata geçirilirken yerli sanayiyi koruma düzeni göz ardı edilmiş ve ithalat oranları yükselmiştir.

Tablo 1: Başlıca Makro Ekonomik Göstergeler1978/79 – 1988

Göstergeler	**1978/79 ortalaması**	**1988**
Milli Gelir (indeks)	100.0	145.1
Enflasyon oranı (%)	58.0	70.5
Birikim oranı (%)	21.1	26.8
İhracat (Milyon $)	2275	11662
İthalat (Milyon $)	4834	13545
Cari denge/GSMH (%)	-1.8	+1.8
Dış borç (Milyon $)	13699	40722
Dış Borç Yükü (%)	20.7	37.1
KKBG/GSMH (%)	5.2	4.8

Kaynak: Boratav, 2015: 161

Tabloya göre Türkiye'de sabit fiyatlarla milli gelir %45 civarında artış göstermiştir. Aynı dönemde ithalatta da büyük oranda artış meydana gelmiştir. Yaşanan ithalatın ve ülkenin içinde olduğu borç yüküyle beraber sermaye piyasalarında yaşanan serbestleşme de Türkiye'nin dış borç yükünü % 37 seviyelerine yükselmesine neden olmuştur.Yine cari işlemler açığında da büyük oranlarda artış meydana gelmiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisini büyüten en önemli etmen dışarıdan sağladığı dış borçlardır.

Bu dönemde iş gücü maliyetlerinin düşürülerek iç talepte kısılmaya gidilmiş böylece üretilen malların ihracata aktarılması sağlanmıştır. 24 Ocak programının işgücü maliyetlerini düşük tutmasının üç temel amacı olduğu söylenebilir (Kepenek, 2014: 201):

- Kar oranlarını arttırarak yatırımları uyarmak,
- Yerli üretimin maliyetini düşürerek dışsatımı yapılan malların rekabet gücünü arttırtmak,
- Belli bir süre için de iç talebi kısıtlamak ve bununla iki kuş vurmak; birincisi enflasyonu dizginlemek, ikincisi de geliri reel olarak azalan kesimlerin satın alamayacağı ya da iç pazarda alınamaz duruma gelen malların dışsatımını arttırmak.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile Türkiye'nin temel iktisat politikası olan 12 Eylül ekonomik kararlarını olumlu karşılayanlar kadar bölüşümde yarattığı etki nedeniyle olumsuz olarak görenlerde vardı. Bu kararlarla Türkiye'de yabancı sermaye gelmeye başlamış, ithalat ve ihracatın önündeki engeller kaldırılmış, Türkiye uluslar arası ekonomik sisteme entegre olmaya başlamıştır. 1980'li yıllar, böylece, bir bütün olarak emek gelirlerinin safi hasıla içindeki paylarının gerilediği; ancak hem göreli olarak, hem de mutlak anlamda büyüyen artık kitlesinin paylaşımında ticari ve mali sermaye ile rantiye tabakaların sanayicilere göre, bilinçli politikaların da etkisiyle, çok daha avantajlı bir konuma getirildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir (Boratav, 2015: 171).

3.1.2. 1989 – 1997 Arası Dönem

1980 darbesinden sonra Türkiye dış ticarette ve finansal alanlarda büyük çaplı serbestleşme ve küresel piyasalara dahil olmak için yeni ekonomik politikaların

adımları atılmaya başlanmıştı. İthalat ve ihracatta kısıtlamalar, kota engelleri kaldırılmış; serbest mevduat faiz oranları, kambiyo ve sermaye aletlerinde serbestlik ve küresel piyasalara uygun yeni finansal piyasa düzenlemeleri ise finansal serbestleşme adına atılan adımlar olmuştu.

ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher ve Türkiye'de Turgut Özal'ın başkanlıkları döneminde bu ülkelerde neo-liberal politikalar, ülkelerin iktisat politikalarını belirleyen ana kararlar olmuştur. Neo-liberal politikaların aktif olarak uygulanması ile birlikte Türkiye gibi gelişmekte olan veya azgelişmiş ülkelerde kendi ekonomik gücüne dayalı kalkınmacı politikalar bir kenara bırakılmış, sendika örgütlenmeleri parçalandırılarak emek piyasaları, sermaye güçleri karşısında zayıf duruma getirilmişlerdir. Bunlar uygulanırken IMF ve Dünya Bankası, küreselleşme ve neo-liberal politikaların tüm dünyada tek egemen politika olarak yer alması için gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeleri denetleyen ve baskılayan kuruluşlar olmuşlardır.

İthal malların önündeki engellerin kaldırılması ama aynı zamanda yerli malı koruyan kanunlarında pasif hale getirilmesi nedeniyle cari açık dengesi bozulmaya başlamıştır. 1980'lerin sonunda ortaya sürekli artan bir iç ve dış borç çıkmıştır. Kepenek (2014)'e göre 1989 yılında finansal sermaye hareketleri üzerindeki bütün engelleri kaldıran 32 sayılı karar sayesinde ülkeye sadece doğrudan yatırımlar değil aynı zamanda uluslar arası finansal yatırımlarda ülkeye serbestçe giriş çıkış yapabilecektir. Ancak çok hızlı bir şekilde uluslararası sermaye hareketlerine açılan ekonomi, kronik hale gelen ekonomik krizlerin oluşması içinde gerekli olan ortamı yaratmıştır. Dolarda yaşanan ani hareketler ve güvensizlik, ara malı ithalatına bağlı büyüyen cari açık ve TL yerine Dolar veya Marks kullanılması krizi tetikleyen oluşumlar olmuşlardır.

Bu dönemde de geçen dönem gibi emek aleyhtarı iktisat politikaları devam etmektedir. Ancak emek aleyhtarı politikalara karşı halk nezdinde ve işçi sınıfında gelişen tepki uygulanan politikalara son verilmesine neden olmuştur. Burada gelişen iki durum vardır. Birincisi 1989 yılının işçi eylemleri, ikincisi ise aynı yılın Mart ayında ANAP'ın yerel seçimlerde çok ağır bir yenilgiye uğramasıdır. Kamu sektörü işçilerinin başı çektiği (ve "bahar eylemleri" adını alacak olan) protesto hareketleri; uzun süren kış uykusundan uyanarak bunlara katılan sendikalar; kamuoyunda sempati ile karşılanan demir – çelik, SEKA ve Zonguldak grevleri; iki referandum

yenilgisi ile bir seçim hezimetinin üstüste binmesi; ANAP'ı popülizme gönülsüzce de olsa dönmeye zorladı; 1989 yılında kamu sektörü işçilerine %142'lik bir zam verildi; bunu memur zamları izledi. Özel sektördeki toplu sözleşmeler de daha düşük oranlarda, ancak aynı doğrultuda anlamlı ücret artışları ile sonuçlandı. Destekleme alımlarına ayrılan kaynaklardaki göreli daralma ilk kez 1989'da son buldu ve bu artış, 1992'ye kadar kesintisiz olarak sürdürülerek 1977 – 1979 yıllarının oranlarına yeninden ulaşıldı (Boratav, 2015: 177).

Öte yandan 1989'u izleyen yıllarda işverenler, ücretlerde meydana gelen ilerlemeleri telafi edecek kimi mekanizmaları da işletebildiler: Artan ücretlere karşı işten çıkarmalar ve kayıt – dışı istihdam yaygınlaştı. Sendikal harekette gözlenen canlanma iki yıl içinde işsizlik tehdidinin katkısı ile durakladı. 1994 bunalımı ve yaygın özelleştirme uygulamaları sendikalaşmaya ek darbeler vurdu. Öyle ki 1990 ile 2000 arasında resmi (ve abartılı olduğu ileri sürülen) istatistiklere göre sendikalaşma oranı yüzde olarak 41'den 21'e (toplu sözleşme ve grevli dönemin en düşük oranına) inecekti (Boratav, 2015: 177 – 178).

Ancak Türkiye ekonomisini o dönem sarsan en önemli olay 1994 ekonomik krizidir. Yaşanan ekonomik kriz öncesi uygulamaya konulan 4 Şubat 1988 kararları, 12 Ekim 1988 kararları, 1991 seçimlerinden önce ve sonra alınan bazı önlem paketleri geçici bir etki yaratmış ve krizi engelleyememiştir. Bu dönemde yaşanan yüksek oranlı enflasyon rakamları, iç ve dış borcun sürekli artışı krizi tetikleyen etkenler olmuştur.Sosyal güvenlik kurumlarında, KİT'lerde meydana gelen açıkların kapatılması içinde kamu borçlanması yolu ile bu kurumlara sürekli kaynak aktarımı gerçekleşmiştir. Açıkların büyümesi kamu borçlanma ihtiyacını ve dolayısıyla, para ve sermaye piyasaları üzerindeki finansal baskıyı arttırmıştır (Gaytancıoğlu, 2010:142).

Finansal baskının artması sonucunda yurtiçi tasarrufların tamamına yakın bir kısmı kamu açıklarını finanse etmek için kullanılmıştır. Bu süreç, kamu açık ve borçlarının sürdürülemez bir hal almasına neden olmuştur. Büyük bütçe açıkları ve bütçe finansmanında yüksek reel faizle birlikte her geçen gün daha çok kullanılmaya başlanan iç borçlanma sonucunda iç borç yükü sürdürülemez bir boyuta ulaşmıştır (Gaytancıoğlu, 2010:142). Türk ekonomisinde 1994 krizine yaklaşırken, tasarrufların 1988 yılındaki payı yüzde 27,2 iken bu oran 1992'de yüzde 22'e düşmüştür. Ayrıca yine bu yıllarda özellikle bireysel bankacılık faaliyetleri çerçevesinde tüketici

kredilerinin artması, ülkemizde tüketimi teşvik edici rol oynamıştır(Aydın, 2003:127).

1994'ün ilk gününden Nisan ayının başlarına kadar olan sürede lira dolar karşısında önemli oranda değer yitirdi. Merkez Bankası kurdaki bu yükselişi önleyebilmek için önemli miktarda döviz satarak döviz rezervlerinin yarısından fazlasını kaybetti. Bankalararası para piyasasında 1993 yılında yüzde 70'ler düzeyinde olan geceli faiz yüzde 700'leri gördü. 1993 yılının özellikle ilk yarısında kamu açığını finanse etmek üzere piyasalardan borçlanmakta zorluk çekmeyen Hazine, 1993'ün sonlarına doğru borçlanamamaya başladı. Teknik deyimle "borçlanma piyasası kurudu". Bu keskin hareketler 1994 yılının Ocak – Nisan döneminde yoğunlaştı (Özatay, 2016: 67 – 69).

5 Nisan tarihinde uygulamaya konulan ekonomik önlemler paketinin kısa vadede temel amacı (Şahin, 2002:224):

- Mali piyasalarda istikrarı sağlamak,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Ödemeler bilançosu açıklarını daraltmak,
- Türk lirasına isktikrar kazandırmak,
- İhracat artışını hızlandırmak,
- KİT'lerin özelleştirilmesi.

Uygulamaya konulan orta vadeli hedefi ise:

Kamu kesiminin ekonomideki yerini yeniden tanımlayarak, rekabete açık, dış talebe dayalı ve sürdürülebilir bir büyüme ortamını hazırlamaktır. Burada temel ilke;üretim yapan sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından; ekonomide piyasa mekanizmasını tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini sağlayan ve sosyal dengeleri gözeten bir devlet yapısına geçmektir.

Programın nihai amacı ise;

Kamu ve özel kesimin toplumun yenilenme ve uyum gücünü arttıracak şekilde yeniden yapılanmasını sağlamaktır. Ekonomide kalkınmanın sürdürülebilir bir temele dayanması için ekonomide yapısal değişikliklerin sağlanması gerekmektedir.

Bölüşüm anlamında ise yaşanan ekonomik krizler, döviz bunalımı, yüksek faiz ve kronikleşen enflasyon nedeniyle elde edilen reel gelir sürekli olarak azalma kaydediyordu. Emekçilerin reel gelirinde azalma meydana gelirken, yüksek faizden dolayı sermaye hareketlerinde yüksek kazançlar elde ediliyordu. Yüksek faizler yabancı sermayeyi ülkeye çekse de ileride cari açık sorununu ortaya çıkaracaktı.

Boratav (2015)'ın elde ettiği verilere göre 1989'lu yılların başında faiz gelirlerinin GSMH içindeki payı %9,8 ve reel faiz oranları negatifti. Bu dönemde sermaye hareketlerinin serbestleşmesini savunanlar, metropol ülkelerden Türkiye'ye akacak sermaye hareketlerinin, yüksek faiz oranlarını aşağıya, yatırım oranlarını ise yukarıya çekmesini umuyorlardı Ancak tam tersine, reel faiz oranları 1991 – 1995 yıllarında %15 eşiğini, 1996 sonrasında ise %30 eşiğini aşacak ve bu noktadan sonra yükselmeye devam edecektir. 1998 yılında reel faiz oranı ise %39,7 oranına ulaşacaktır. Faiz payının bu kadar yüksek olması, tüm diğer gelirler üzerinde de baskı oluşturacaktır.

Büyük sermaye bu koşullara belli ölçülerde uyum sağlayabilmiştir. Şirketlerin bir bölümü, likit kaynaklarını giderek artan oranlarda işletme sermayesi (yani üretim) yerine repoya, yatırım fonlarına, hazine bonolarına bağlamıştır. Tipik bir örnek, 1994 krizinin içinde otomobil şirketlerinin işçilerini ücretsiz izine çıkarmaları, ücret fonundan sağladıkları kaynak tasarrufunu yıl ortalarında ihraç edilen üç ay vadeli ve süper faizli Hazine bonolarına yatırmalarıdır. Yıl sonunda bu şirketlerin üretim faaliyetlerinden doğan zarar, faiz gelirlerindeki büyük artışla telafi edilmiş; 1994 bilançoları karla kapatılabilmiştir (Boratav,2015: 193). Hazine Mayıs sonunda iç borçlanma piyasasını canlandırabilmek için ise bir aylık bono satmıştır. Bankalara bu bonoyu satın almaları için yüzde 164 düzeyinde basit faiz teklif etti. Bunun bileşik yıllığı yüzde 365'e tekabül ediyordu. 7 Haziran tarihinde sattığı üç ay vadeli bononun bileşik faizi ise yüzde 400'dü. Bankalar ise bu bonoları kapış kapış almıştı (Özatay, 2016: 82).

3.1.3. 1998 – 2012 Arası Dönem

Türkiye ekonomisi için bu dönem üç krizin yaşandığı bir dönemi içinde barındırmaktadır. 1998 – 1999, 2001 ve 2008'den itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan 2008 – 2009 yılları arasındaki kriz, Türkiye ekonomisini de derinden etkilemiştir.

Aktan (2001)'a göre kriz; "önceden bilinemeyen yada öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi düzeyde etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur. Yoksa, normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorun kriz demek değildir. Kriz, bu açıdan beklenmedik biçimde ortaya çıkan ciddi sorun olarak düşünülmelidir." şeklindedir. Krizler yarattıkları olumsuz etkiler ile ülkeden sermaye çıkışına, işsizliğin ve enflasyonun yükselmesine, kişilerin gelir kaybetmesine neden olmaktadırlar.

Küreselleşme ve teknolojide yaşanan gelişmeler, finansal sektörün bir ülke veya bölgede neden olduğu krizlerin başka ülke veya bölgeleri de etkisi altına alarak büyümesine neden olmaktadır. Sundararajan ve Balino (1991)'a göre finansal kriz, çok sayıda finansal kurumun var olan borçlarının ve varlıklarının piyasa değerlerini olağandışı aştığı, iflaslar ve portföy kaymalarının olduğu, var olan bazı finansal kuruluşların iflas ettiği ve devlet müdahalesinin zorunlu olduğu durumu ifade etmektedir. Mishkin (2001)'e göre ise, gelişmekte olan piyasalardaki finansal krizler çeşitli aşamalardan geçmektedir. İlk aşamada mali ve mali olmayan bilançolarda bozulma meydana gelir, ikinci aşamada para, döviz krizi ortaya çıkar. Üçüncü aşama ise finansal ve finansal olmayan piyasalarda döviz krizi ile birlikte ekonomiyi tam teşekküllü bir mali krize sürükleyen aşamadır.

Her finansal kriz kendine özgü bir takım özellikleri içinde barındırmaktadır. IMF (1998)'ye göre finansal krizler dört grup altında incelenmektedir (IMF, 1998: 74-75):

Döviz Krizi: Bir para birimine karşı spekülatif saldırı olduğunda, ülke parasında büyük oranlı devalüasyon meydana yapmak zorunda olduğu (sharpdepreciation) yada otoritelerin uluslar arası rezervleri veya faizde keskin artışlar ile paralarını savunmaya zorlayan krizlerdir.

Bankacılık Krizi: Batma noktasındaki fiili veya potansiyel bankaların, borçlarını askıya aldığı veya hükümetin büyük ölçüde yardımlarını arttırarak destek olmak zorunda kaldığı krizlerdir.

Sistematik Finansal Krizler: Sistematik finansal krizler, piyasaların etkin bir şekilde işlev görmesini engelleyerek, finansal piyasalarda ciddi bozulmalara neden olduğu ve reel ekonomide büyük olumsuzluklara neden olduğu krizlerdir. Bir

sistematik kriz, döviz krizini içerebilir ancak bir döviz krizi mutlaka ödemeler dengesini bozabilir. Ancak döviz krizi, sistematik finansal krize eşit demek değildir.

Dış Borç Krizi: Bir ülkenin hem özel hem de kamu borçlarını ödeyememesi durumudur.

Yukarıda belirtilen finansal kriz türleri birbirleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkabilir. Var olan finansal sisteme, ekonomik duruma ve küresel ekonomik duruma farklı yollarla bulaşabilir.

1997 – 1998 Asya krizi ve 1998 Rusya krizi merkez ülkeleri etkilemese de Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da finansal krizlerin yaşanmasına neden oldu. 1998 Rusya krizinde, Rusya'nın dış borçlarını ödemeyeceğini açıklaması sonrasında yatırımcılar başta Rusya olmak üzere Arjantin, Meksika ve Türkiye gibi çevre ülkelerden çıkmaya başladı. Bu çıkış beraberinde net sermaye çıkışının ortaya çıkmasına neden oldu. 1998 Ağustos ayında Merkez Bankası kasalarında 26,3 milyar dolar döviz rezervi var iken bu rakam Kasım ayında 19,7 milyar dolar seviyelerine düşmüştür. Sıcak para çıkışı 6 milyar dolar seviyesinde iken, GSMH'da yüzde 6.4 düşüş meydana geldi. Türkiye'nin bu dönemde dış borç stoku 103 milyar dolara yükseldi. İç borç stokunun da GSMH'ya oranı %42 civarına yükselince, yüksek faiz-kısa vadelerinde etkisiyle Hazine iç borçları artık döndüremeyecek aşamaya ulaştı. Yaşanan ekonomik sıkıntıların üstüne yaşanan 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ekonomik durumu daha kötü hale getirdi. Türkiye bu yaşanan darboğaz karşısında IMF reçetelerini uygulamaya mecbur kalmıştır. 1999 Aralık ayında IMF ile stand – by anlaşması imzaladı.

1999 yılında kabul edilen enflasyonla mücadele programı ve 2000 yılında uygulanmaya başlanan stand – by anlaşmaları çerçevesinde Türkiye, döviz kurunu çapaya bağlamıştı. Şubat 2001 yılında yaşanacak krizin temellerinde bu uygulama yatmaktadır.

İmzalanan 17.stand – by anlaşması üç yıllık sürede 7.5 milyarı "ek rezerv kolaylığı", 2.9 milyarı "stand-by" için olmak üzere 10.4 milyar dolar sağlıyor, yılda yüzde 5 büyüme öngörüyordu. Programın bir boyutu makroekonomiyle, diğeri "yapısal" reformlarla ilgiliydi. "Tahkim" ve özelleştirme konusu, stand-by anlaşması imzalanmazdan önce IMF'nin taleplerine uygun biçimde çözüldü, Anayasa'ya

içerildi. Merkez Bankası, tek hedefi fiyat istikrarı olan "bağımsız" bir kuruma döndürüldü (Kazgan, 2013: 319).

Ancak IMF tarafından dayatılan uygulamalar 2000 yılında yaşanacak krizi tetikleyen bir durum oluşturmuştu. Bunların başında ise döviz kuru nominal çıpası geliyordu. Asya ülkeleri, Türkiye, Meksika gibi ülkelerde denenen sistem krize giden yolu açıyordu. Dornbush (2001)'un çalışmasında, döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programının, ülke parasının değer kazanmasına neden olacağını ve krizin başlangıç noktasını oluşturabileceğini belirtiyordu. Bunun sonucunda ise cari açıkta olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmekteydi. Amadeo (1996) ise, uygulanan istikrar politikalarının döviz kuruna dayandırılmasının dış ticaret ve cari işlemler açığında olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmiştir.

Tablo 2: Temel Makroekonomik Göstergeler(1998 – 2002)

	1998	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**
GSYİH	3.1	- 4.7	7.4	- 7.5	7.9
GSMH	3.9	- 6.1	6.3	- 9.5	7.8
Dış borç stoku (GSMH)	47.4	55.4	59.4	80.0	70.6
İç Borç Stoku / GSMH	21.7	29.3	29.0	69.2	55.2
KKBG / GSMH	9.4	15.6	11.9	16.5	12.6
Faiz / GSMH (%)	11.5	13.6	16.3	23.3	19.1
TÜFE (%)	69.7	68.8	39.0	68.5	29.7

Kaynak:TCMB, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı

Not 1: Tabloda eski (1987) milli gelir serisi kullanılmıştır.

Not 2: TÜFE oranlarında 1994=100 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2'deki rakamları incelersek Türkiye ekonomisinin zaman içindeki çöküşünü de daha net görebiliriz. 1999 yılında enflasyonla mücadele programı uygulamaya konulsa da TÜFE'de etkileyici bir düşüş yaşanmıyordu. 2000 ve 2001 yıllarında da yüksek enflasyon devam etti. Hem iç hem de dış borç stoku ekonominin çevrilmesini zorlaştırıyor ve daha yüksek faiz ile borçlanmaya sebep oluyordu. GSMH' da 1999 ve 2001 döneminde sırasıyla eksi yüzde 6.1 ve eksi yüzde 9.5 oranında küçülme meydana geliyordu. Buda krizin etkisinin devam ettiğini gösteriyordu.

Döviz kurunun çapaya bağlanması ile birlikte cari açık sürekli artış gösteriyordu. Bu dönemde kısa vadeli borçlar 28.9 milyar dolara yükseldi. Kazgan

(2013)'ın ifadesiyle döviz talebi artış ve TL sıkışıklığının yanına birde güven sarsan öğeler eklendi. Bunlar Ziraat Bankası ve Halk Bankası gibi kamu kurumlarının çiftçi ve esnafa verdikleri destekleri "görev zararı" olarak kaydettiği; hükümetin de bütçe açığını ve iç borcu düşük göstermek için bunu bütçeye yansıtmadığı ortaya çıktı. Emlakbank'tan kredi alan işadamlarının da bunları ödemediği ve toplam miktarın 15 milyar dolar olduğu ortaya çıktı. Sekiz ticari bankanın boş ve borçlarının yüksek olması ardından TMSF'ye devredilmeleri ve daha sonra üç bankanın da devri ile toplam batık banka sayısı 11'e yükseldi. Bu bankalar daha sonra Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na (BDDK) devredildiler. Kurulun gerekli kararları almadan bu bankaları tekrar TMSF'ye devretmesiyse, bütün borç yükümlülüklerinin devlet/halka bindirilmesine neden oldu. 22 Kasım 2000 günü, "Kara Çarşamba" olarak Türkiye kriz tarihine geçen gün oldu. Kasım ayında 2.9 milyar dolar net sermaye çıkışı gerçekleşti.

BDDK'nın batan bankaları (tasfiye etmek yerine) TMSF'ye devretmesi, kamu borçlanmasını ve faizleri tekrar fırlattı. Nitekim 2001'in ilk Hazine kağıdı satışlarında faiz yüzde 90'ı aşıyor, 2000'deki olumlu göstergelerin aldatıcılığını ortaya koyuyordu. 2001 girerken, finans alanındaki krizin reel kesimi de vurduğu ortaya çıktı (Kazgan, 2013: 322).

Uygulanan IMF programının gerçekçi ve uygun olmadığı Kasım 2000'de görüldü. Hortumlanan ve çöken banka sayısı arttı. Şubat 2001'de yükselen dövizler ise yeni krizin habercisiydi.

21. yüzyılda Türkiye'ye dayatılan yapısal reformların ana hedefi; KİT'lerin özelleştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin reforme edilerek maliyetin emekçilerin üstüne yüklenmesi, tarımda doğrudan gelir desteği ile tarımsal üretimin piyasaya terk edilmesi gibi dönüşümler geçirerek neo-liberal iktisat politikalarının tamamen egemen olmasıydı.. Boratav, kitabında bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

" (…) Bu dönüşüm, daha somut olarak, sosyal devlet uygulamalarının daraltılması, bunlardan kaynaklanan mali yükün artan oranlarda hizmetten yararlananlarca (vatandaşlarca) üstlenilmesi; işgücü piyasasını ve tarımı destekleyen iktisat politikası araçlarının adım adım tasfiyesi ile gerçekleşebilecekti." (Boratav, 2015: 202).

Kur çıpası uygulaması cari açık ve dış borçta artışı tetikliyor ve döviz fiyatlarında artışa neden oluyordu. İç borçlanma basit faiz oranları Ocak 2001'de yüzde 57.7 iken vadesi 195 gündü. Ancak Şubat ayında aynı faiz oranın vadesi 57

güne düşerken, faiz oranı 76.2 fırladı. Mart 2001'de ise faiz oranı 125.0 olacaktı. Ocak 2001'de 24.8 milyar dolar olan TCMB brüt döviz rezervleri, Mart ayında 18.5 milyar dolara geriliyordu.

Kamu kesiminde de yaşanan ekonomik kriz ile birlikte bütçe disiplini iyice bozuldu ve yükselen enflasyon ile birlikte mali yükümlülükler arttı. Bu dönemde, KKBG/GSMH oranı yüzde 16.5'a , iç borç stoku/GSMH oranı yüzde 69.2'ye, faiz/GSMH oranı yüzde 23.3'e yükseldi (Tablo 2).

Yaşanan krizin en büyük sorumlularından biri IMF'di. Buna rağmen hükümet, IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzaladı. Krizi tetikleyen en önemli unsurlardan kur çapası yerine dalgalı döviz kuru sistemine geçildi. Özelleştirmeler, hızla yapılacak kanunlar ve bir takım sözler karşılığında 9 milyar dolarlık yeni bir kredi sağlandı. Ancak vatandaşların giderek artan yoksulluğuna çözüm olmadı.

2001 yılında tarımda yüzde 6.5, sanayide yüzde 7.5, ticaret yüzde 9.4 daraldı. GSYİH'da ise düşüş yüzde 7.5 gibi rekor bir düzeydeydi.

2000 yılında yüzde 7 olan işsizlik oranı ise yüzde 8.9'a yükseldi. Yüksek enflasyon, batan bankalar ve krizin derinleşmesi ile birlikte yoksulluk arttı.

Kazgan (2013)'a göre küreselleşmenin Türkiye'ye zararları açıkça ortadaydı: Kamuya ait kurum ve kuruluşların, tarım ve sanayinin tasfiyesi, giderek yoksullaşan bir halk ve sürekli artan iç ve dış borçlar; üretim yerine kumarhane ekonomisi yaratan serbest mali piyasalar; işsizlik nedeniyle yaşanan beyin göçü; sürekli artan enflasyon; giderek artan gelir bölüşümü eşitsizliği.

Boratav (2015)'a göre de Dünya Bankası tarafından Türkiye'ye dayatılan "Tarım Reformu Uygulama Projesi" 2001 – 2007 yılları arasında uygulanmış ve bu uygulama neticesinde; ürünler ve girdilere verilen destekler tasfiye edilmiş ve bunun yerine mülkiyet odaklı ve dönüme göre sabit oranlı Doğrudan Gelir Desteği sistemi uygulanmıştır. Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri, TEKEL, ÇAYKUR, FİSKOBİRLİK, TMO gibi tarım için önemli kurumlar işlevsizleştirilmiştir.

Şubat 2001 krizini izleyen dönemde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konuldu. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP), Türkiye'de yaşanan ekonomik bunalımların kaynağını iki temel noktada ele alıyordu. Birincisi, sürdürülemez iç borç dinamiği iken ikincisi bankalar başta olmak üzere mali

sistemdeki sıkıntılardı. 1990 yılında toplam vergi gelirlerinin %31'i faiz ödemelerine giderken bu oran 1999 yılında %72 oranına yükselmişti.

GEGP bu dönemde; "a) dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmeyi, b) bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı, c) kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmeyi, d) toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve e) Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmayı" kendisine alt hedefler olarak seçmiştir (TCMB, 2001: 12 -13).

Özellikle bu program ile birlikte cumhuriyetin ilanından beri Türkiye ekonomisi için önemli yeri olan KİT'lerin özelleştirilmesi süreci hızlandırıldı. TÜPRAŞ, TEAŞ, Şeker Fabrikaları, TEKEL, ERDEMİR gibi Türkiye ekonomisinin can damarlarını oluşturan kuruluşlar IMF ve DB tarafından özelleştirilmesi istenen kurumların başında geliyordu. 1950'li yıllarda dünyanın en zengin 7.ülkesi olan Arjantin 1990'lı yılların başından itibaren elindeki kamu kurum ve kuruluşlarını hızlı bir özelleştirme sürecinden geçirmiş ancak 2000 yılında büyük bir ekonomik kriz yaşamaktan kurtulamadı. Küreselleşme süreci altında Gelişmekte Olan Ülkelerdeki kamu kuruluşları, piyasa değerinin çok altında fiyatlara metropol ülkelerin uluslar arası firmalarına yada çevre ülkede olup metropol ülkelerdeki firmalarla iş yapan holdinglere satıldı.

Türkiye ekonomisinde de üretimde önemli yeri olan kuruluşların satılmasıyla, üretim ve istihdam azaldı. Artık ekonominin büyümesi ithalata ve tüketici harcamalarına bağlanmıştı. Neo-liberal uygulamalarla bundan sonra kredi, kredi kartı kullanımı ve ithal mallara dayalı tüketim vatandaşlara özendirilerek, ithalata bağımlı bir Türkiye yaratılıyordu.

Türkiye ekonomisi 2008 yılına kadar IMF'nin politikasını harfiyen uyguladı. Bu dönemde ortalama büyüme hızı %6 gibi bir rakama ulaşmaktaydı. Bu dönemde uygulanan temel ekonomi politikası yukarıda da bahsedilen şekilde enflasyon düşüren ancak tüketimi arttıracak şekildeydi. Artan tüketim beraberinde ithalata

bağımlı, yüksek cari açık ve sürekli sıcak paraya ihtiyaç duyan bir ekonomik yapı ortaya çıkardı.

2003 – 2007 yılları arasını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu" büyük önem arz etmektedir. Rapor, yoksulluk ve gelir dağılımı konularını, geniş bir perspektifte ve ayrı ayrı konular şeklinde ele alarak incelenmiştir. Rapora göre yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak için, istihdam fırsatları yaratan güçlü bir ekonomi ve makroekonomik politikalar, herkesin eşit ve evrensel bir şekilde yararlandığı ekonomik fırsatlar, üretken istihdam ve çalışma yoluyla sürdürülebilir geçim imkanlarını geliştirecek eğitim, sağlık, öğretim tesisleri gibi temel sosyal hizmetlerin sağlanması gerekmektedir (DPT, 2001: II).

Yine raporda gelir eşitsizliği konusu da ele alınarak incelenmiş ve adaletsiz gelir dağılımı yapısının en büyük sorunlardan biri olduğu kaleme alınmıştır. Ayrıca ekonomide yüksek seyreden kayıt-dışı ekonominin yaygınlığı gelir dağılımını bozduğu gibi bireylerin bir sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunarak yaşamlarını sürdürme imkanlarını yitirmelerine sebep olduğu bildirilmiştir. Kayıt-dışı ekonomi ile birlikte elde edilen düşük ücretlerinde yaşamını idame ettirmek için bireylerin daha zor koşullara katlandığı ifade edilmektedir.

Kayıt-dışı ekonomi ve esnek çalışma Türkiye'de bunun yaygın olması, neo-liberal politikaların getirdiği olumsuzluklardandır. Boratav (2015)'a göre, neoliberal modelin işsizliğe karşı işgücünü esnekleştirerek çare araması 2008 krizini izleyen dönemde geçersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle IMF ve DB gibi kurumlar aracılığıyla GOÜ'lere dayatılan esnek çalışma Türkiye'deki sermaye çevreleri tarafından da desteklenmektedir.

2008 yılında yaşanan ve önce ABD'de başlayan finansal kriz, Türkiye ekonomisini ise 2008'in ikinci yarısından itibaren reel ekonomide etkisi altına aldı. Türkiye'nin 2008 krizinden nasıl etkilendiğini Kazgan şu ifadelerle belirtmektedir (Kazgan, 2013: 356): 2008'in son çeyreği ile 2009'un ilk 3 çeyreğini kapsayan 4 çeyrek sürede, ekonomi önce şiddetle daraldı; dış ticaret hacmi, sanayi ve hizmet üretimi ile işçi istihdamı hızla düştü, kimi firmalar çöktü, kimi hızla el değiştirdi. Hükümette bir dizi etkili önlem aldı. Bir yıl sonra, 2009'un son çeyreği başlarken, ekonomi canlanmıştı. Ama bir yıl süreyle çok ciddi işsizlik ve sıkıntılar, iflaslar,

yoksullaşma yaşanmıştı. IMF'den destek talebine gerek kalmaması ise, önemli bir olay oldu. Üretim ve istihdam hızla düşerken, bir yandan cari açığın daha hızlı düşmesi, bir yandan dışarıdan beklenmedik fon girişleri olması, IMF desteği aramaya yer bırakmadı.

Ancak Türkiye ekonomisinde krizin etkileri kesilmemiş ve 2012 yılında tekrar daralma yaşayarak krizin etkileri sürmekteydi. Avrupa ülkelerinde de devam eden ekonomik kriz nedeni ile ihracata dayalı sanayi üretimde daralma meydana gelmekteydi. Her kriz gibi 2008 krizi de en çok kentli ve kırsal emekçileri etkilemiş, işsizlik ve yoksullukta artış yaşanmıştır.

Tablo 3:2008 Krizinde ve Sonrasında Başlıca Göstergeler (%)(2007 - 20012)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GSYİH Büyüme (%)	4.7	0.7	-4.8	9.2	8.8	2.1
İşsizlik Oranları	10.3	11.0	14.0	11.9	9.8	9.2
TÜFE (%)	8.4	10.1	6.5	6.4	10.5	6.2
Kişi başına GSYH ($)	9.247	10.444	8.561	10.003	10.428	10.459

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK

Not : GSYİH verileri 1998 fiyatları baz alınarak hazırlanmıştır. TÜFE için TÜİK 2003 = 100 bazlı endeks kullanılmıştır. Kişi başına GSYH verileri 2009 baz yılı alınarak hazırlanmıştır.

2008 yılında başlayan kriz Türkiye ekonomisinin büyümesini yavaşlattı (Tablo 3). Ancak asıl etkisi 2009 yılında yaşanan eksi yüzde 4.8 oranındaki küçülme olmaktadır. Daha sonraki iki yıl yüksek seyreden büyüme oranları ise 2012 yılından itibaren tekrar yavaşlamış ve yüzde 2.1 seviyesinde seyretmiştir. İktisatçılara göre Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyümenin yıllık ortalama % 5-6 seviyelerinde seyretmesi gerekmektedir. Ancak 2012 yılından sonra ekonominin büyüme hızı yavaşlamaktadır.

İşsizlik oranları ise IMF'nin neoliberal politikalar etkisinde Türkiye'ye dayattığı esnek ve taşeron çalıştırma koşullarına rağmen yüksek seyrini korumaktadır. 2001 krizi döneminde bile yüzde 8.9 olan işsizlik oranı, 2002'den sonra yüzde 10 seviyelerinde seyretmektedir. Üretim yapan kuruluşların satılması ve uygulanan IMF politikalarına rağmen işsizlik azalmamış, ekonominin büyümesine rağmen belli bir seviyede yapışık kalmıştır. Buda 2001 sonrasında yaşanan

büyümenin "istihdam yaratmayan büyüme" olduğunu göstermektedir. Krizin Türkiye ekonomisine en büyük zararı verdiği 2009 yılında ise yüzde 14 seviyelerine çıkarak, rekor kırmıştır. Türkiye'nin bu krizin etkilerini istihdam sektöründe derinden hissetmesi yoksulluk sorunun artmasına neden olmuştur.

Kişi başına düşen GSYH'da 10.000 dolar seviyeleri yakalanmıştır ancak 2009 krizinde 8.500 seviyelerine düşen gelir 2012 yılında yükselmeye başlayarak 2008 seviyesini yakalamaktadır.

Türkiye ekonomisini bu dönemde yaygın olarak etkileyen problemler; neoliberal iktisat politikasının uzun yıllar ülkenin ekonomi politikası haline gelmesi, yüksek faize dayalı sıcak para girişlerine bağımlı bir ekonomik yapı, kayıt-dışı çalışma, kadınların işgücüne katılmaması, taşeron ve esnek çalışma sistemi, yüksek genç işsizliği, ülkenin politik gündeminde yaşanan derin sıkıntılar olarak göze çarpmaktadır. % 4-5 seviyelerinde normal olarak karşılanan işsizlik oranları Türkiye ekonomisinde % 9-10 seviyelerinde seyretmiş bireyler ve haneler için gelir kaybı ve toplumsal olarak ciddi sorunlar yaşatmaktadır.

Tablo 4'ü incelediğimizde Türkiye ekonomisinde büyüme yaşandığı belirtilmesine rağmen ücretler, işsizlik düzeyi, tarımın ticaret hadleri gibi emeği ilgilendiren göstergeler kriz 2001 krizi öncesi dönemi yakalayamamaktadır. 2001 yılına kadar sanayideki emek veriminden daha yüksek seyreden reel ücretler, krizden sonra büyüme döneminde emek verimliğinin çok altında kalmış ve emek verimliği/reel ücretler arasındaki makas giderek açılmaktadır. Neoliberal politikaların tarım gelirlerinde ve buna bağlı olarak kırsalda yaşayanların emeğinde aynı zamanda kentli emekçilerin reel ücretlerinde yaptığı aşınma gelir adaletini bozmaktadır.

Tablo 4:Başlıca Bölüşüm Göstergeleri, 1998 – 2009, Yüzdeler, Endeksler

	Wr	EV1	EV2	İşsizlik, Dar	İşsizlik, Geniş	TTH1	TTH2	i, reel
1997	100,0	100,0	100,0	6,8	8,3	100,0	100,0	17,5
1998	105,3	101,1	108,8	6,9	8,5	125,3	131,4	39,7
2000	130,4	116,1	107,2	6,5	10,9	101,6	122,0	-10,0
2001	107,0	115,6	100,0	8,4	12,3	78,0	89,5	23,5
2002	95,8	125,9	98,2	10,3	14,0	78,1	98,9	8,4
2007	98,0	168,8	135,2	10,3	16,6	81,9	103,1	11,4
2008	98,0	167,9	131,8	11,0	17,4	---	---	10,3
2009	90,5	167,2	132,2	14,0	20,6	---	---	5,4

Kaynak: Boratav (2015). Sütun 2: DPT'nin birim emek maliyeti verileri; Sütun 3-10 TÜİK, TCMB ve Hazine Müsteşarlığı verilerinden yapılan hesaplamalar.

Notlar: Wr: Sanayide kişi başına reel ücret; EV1: *Sanayide üretim değeri/ işçi sayısı* ile tanımlanan emek verimi; EV2: *GSYİH'da sanayi katma değeri/hanehalkı işgücü anketlerindeki sanayi istihdamı* ile tanımlanan emek verimi; İşsizlik (dar ve geniş): İş aramamakla birlikte çalışmaya hazır olanlara göre tanımlanan işsizlik; TTH1: Tarımın ticaret hadleri (tarım/sanayi fiyat makası); TTH2: İki sektörün verim hareketlerinden arındırılmış (saf bölüşüm ilişkilerini temsil eden) tarımın (çift verim faktörlü) ticaret hadleri; i, reel: Yıllık ortalama devlet iç borçlanma faiz oranlarının aynı yılın ÜFE'si ile indirgenmiş reel oranı; TÜİK'in eski (2007'de oluşturulan yeni seri öncesine ait) milli gelir verileri kullanıldı.

Emeğin sermayeye ve siyasi iktidara karşı göreli durumunun zayıflamasına katkı yapan iki büyük bunalımın sonunda işgücü piyasalarında esnekleşme artmış; sendikalaşma 1950'li yıllardaki oranına inmiştir. İncelenen dönemin sonuna gelindiğinde, ücretlerin ve tüm çalışma koşullarının belirlenmesinde, işverenle işçi arasındaki bireysel iş akdinin geçerli olduğu kayıtdışı istihdamın önemi artmakta; toplu sözleşmelerin kapsadığı emekçilerin oranı düşmekte; siyasi iradenin egemenliğinde asgari ücret düzenlemesinin uygulanma alanı genişlemektedir (Boratav, 2015: 221).

Türkiye ekonomisi için temel çıkar yol; eğitim ve kültür seviyesinde hızlı bir yükselişi sağlayacak eğitim modelinin geliştirilmesi; küreselleşme ve neoliberal politikalarla ekonomiye dayatılan uygulamaların terk edilerek kendi ekonomik gücü neticesinde sanayileşme ve yüksek oranlı teknolojik ürünlere yatırım yaparak büyüme sağlamak; çalışma, ev vb. ortamlarda kadın-erkek eşitliği ve eşit işe eşit

ücret politikasının hükümet/devlet tarafından gözetilerek uygulanmasının sağlanması, kayıt-dışı ekonominin engellenerek hem çalışanların gelecekte güvence altına alınması hem de devletin vergi kayıplarını önlemesi uygulamalarının hızlıca hayata geçirilmesi olarak görülmektedir.

3.2. Türkiye'de Gelir Dağılımı

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde gelirin dağılım şekilleri incelenerek, gelir dağılımının fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel dağılımı şeklinde mercek altına alınacaktır.

3.2.1. Türkiye'de Gelirin Fonksiyonel Dağılımı

Ulusal gelirin üretilmesinde katkıda bulunan çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı ifade etmektedir. Buna göre işgücü, sermaye ve toprak sahiplerinin milli gelirden aldıkları payı ifade etmek için fonksiyonel gelir dağılımı kullanılmaktadır. Çalışanların milli gelirden aldığı pay ücret, toprak sahiplerinin aldığı pay rant, sermaye sahiplerinin aldığı pay faiz, girişimcilerin aldığı pay karı oluşturmaktadır.

Türkiye'de gelirin fonksiyonel dağılımına ilişkin elde edilen göstergeler, TÜİK gelir yöntemiyle GSYH serisinden, 1987 ve 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketleri'nden elde edilebilmektedir.

1970'li yılların sonlarında Türkiye ekonomisinde yaşanan büyük sıkıntılar, iç savaş noktasına varan siyasi karışıklık ve iktidar problemleri, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin oluşmasına içsel olarak katkı sağlamıştı. Askeri darbe öncesinde ülke içinde sendikaların güçlü yapısı, özellikle kent emekçilerinde bilinçli bir yapının oluşmasını sağlamış ve ekonomik sıkıntıların ücretlere yansıması grev, iş durdurma vb. eylemlerle bir nebze de olsa engellenmişti. Ancak yaşanan darbe sonrası bu durum tersine dönüş sergilemiştir.

24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile birlikte ithal ikameci sanayileşme politikaları yerine, ihracata dayalı, dışa açık sanayileşme modeline geçildi. Bunun için talep kısılarak, bölüşüm yapısı değiştirilerek üretilen malların dış satımına ağırlık verildi. İhracatçılara sağlanan teşvikler, yine ihracatçılar için teşvik sayılabilecek devalüasyonlar, vergi iadeleri, kambiyolarda görünen serbestleşme gibi iktisadi politikalar etkilerini göstermiş ve Türkiye ekonomisi 1980 – 1988 yılları

arasında % 4.9 gibi bir büyüme oranını yakalamıştır. Ancak aynı dönemde en çok bozulan bölüşüm yapısı ve işçi ücretleri olmuştur.

1980 sonrası ücretli kesim aleyhine gelişen gelir dağılımı, önemli ölçüdetarım kesiminde ücret geliri elde edenlerde ortaya çıkmıştır. Kamunun öncülüğünüyaptığı yüksek faiz politikası sonucu sermayenin geliri olan kâr, faiz, rant gelirininmilli gelirdeki payı artmıştır (Bilen ve Es, 1998: 380).

1988 sonrasında görülen işçi eylem ve grevleri maaşların yükselmesini sağlamış ancak bundan sonra arka arkaya yaşanacak krizler nedeniyle ücretlerde yine aşınma meydana gelmiştir.

Tablo 4'te kamu ve özel sektörde çalışan işçilerle, memur ve asgari ücretin yıllar içindeki yüzdelik değişimi ele alınmaktadır. Buna göre Türkiye'de ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılından itibaren üç yıl boyunca maaşlar negatif olarak etkilenmiş ve sadece asgari ücret düzeyinde 2002 yılından itibaren düzelme meydana gelmiştir. Bu dönemden itibaren hem kamu sektöründe hem de özel sektörde esnek çalıştırmaya bağlı olarak artan taşeronlaşma uygulaması, maaşların özellikle kamu sektöründe çalışan işçilerde erimesine neden olmuştur. Özel sektörde çalışan işçilerin elde ettiği net gelirde de 2001 yılında yaşanan %20,1'lik kaybı giderecek bir değişme meydana gelmemiştir.

Memur maaşları ise 2004 yılından itibaren krizin etkisinin hissedildiği 2009 yılına kadar bir önceki yıla göre net ele geçen ücretler artış göstermiştir. Ekonomi politikalarının bu dönemde kamuda çalışan memurların maaşlarını korurken, aynı uygulamayı kamu da çalışan işçiler için yapmamıştır.

2001 yılında asgari ücretlerde yaşanan krizle birlikte bir önceki yıla göre %14,1 oranında azalma meydana gelmiştir. Bundan sonra ise 2006 ve 2007 yılları dışında asgari ücretlerde sürekli artış meydana gelmiştir. Asgari ücretlilerinde istihdam içerisindeki payı sürekli yükseliş göstermekte elde edilen gelir artsa da genel olarak ülke de yüksek seyreden enflasyon nedeniyle elde edilen ücretler erime göstermektedir.

Tablo 5: Net Ele Geçen İşçi ve Memur Ücretlerindeki Değişmeler

Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişme (%)

	Kamu (İşçi)	Özel (İşçi)	Memur	Asgari Ücret
2001	-11,5	-20,3	-3,8	-14,1
2002	-9,2	-1	5,7	8
2003	-2,7	-0,4	-0,9	3,7
2004	1,7	3,5	2,6	24,3
2005	2,7	0,5	2,6	4,2
2006	-2,7	-0,7	6,2	-0,9
2007	3,2	2,5	3,9	-0,7
2008	-2	-2,5	6,5	8,5
2009	-0,6	2,3	8,2	2,6
2010	-3,6	0,3	-1,4	0,8
2011	1,8	-1,9	6,3	3
2012	-1,5	1,8	4,4	2,7

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Notlar:1) Reel hesaplamalarda 1994 – 2004 yılları arasında TÜFE (1994=100), 2005 yılından sonra ise TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

2) TİSK ve Kamu İşveren Sendikaları verilerinden hesaplanmıştır. 2010 yılı özel kesim işçi ücretleri tahmindir.

3) 16 ve üstü yaş sanayi ve hizmetler kesimi net asgari ücretinin yıllık ortalamaları esas alınmıştır.

4) 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekar çalışan için asgari geçim indirimi dahildir.

Tablo 6'ya göre ücretli, yevmiyeli çalışanların toplam istihdam şekilleri içerisinde oranı yıllar geçtikçe artmaktadır. Aynı dönem içerisinde diğer istihdam şekillerinde ise gözle görülür şekilde azalma meydana gelmektedir. 2002 sonrası elde edilen krediler ve enflasyonun düşürülmesi ile birlikte imalat ve diğer sanayilerde kullanılmayan kapasitelerin üretime koşulması ile birlikte üretim artışı meydana gelmekte, teknolojik gelişmeler ile birlikte hizmet sektörü ülke içerisinde büyük

gelişme göstermektedir. Bu dönem artan istihdam olanakları en çok maaşlı çalışanların yükselmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 6: Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre İstihdam Şekilleri

	Ücretli,Yevmiyeli	Kendi hesabına	İşveren	Ücretsiz aile işçisi
2002	49,7	23,8	20,9	5,7
2003	42,8	24,8	19,5	5,7
2004	54,5	23,3	17,2	5,9
2005	57	23,4	14,2	5,7
2006	58,9	22,3	13,1	5,7
2007	60,4	21,1	12,7	5,7
2008	61	20,4	12,7	5,9
2009	60	20,8	13,5	5,7
2010	60,9	20,1	13,6	5,3
2011	61,7	19,4	13,7	5,2
2012	62,9	18,9	13,2	5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Notlar: 1) (1) 2004'ten sonraki yıllar için ücretli ve yevmiyelilere ilişkin istihdam verisi birlikte verildiğinden söz konusu hücrelerdeki bilgiler ücretli ve yevmiyeliler için toplam olarak verilmiştir.

2) 2003 yılı sonrası sonuçlar 2008 ve sonrası ADNKS sonuçlarına göre yenilenmiştir.

Tablo 7'ye göre maaş ve ücretlilerin faktörel dağılım içindeki yeri sürekli artış göstermektedir. Bu dönem içerisinde ise en büyük azalma girişimcilerin elde ettiği karlarda ortaya çıkmaktadır. Diğer dağılımlarda ise fazla bir değişiklik olmadığı göze çarpmaktadır. Türkiye ekonomisinin büyümesi ile birlikte hizmet sektöründe görülen artış maaş ve ücretlilerin bu dönem içerisinde artış göstermesini sağlayan en önemli unsur olarak göze çarpmaktadır

Tablo 7: Gelirin Faktörlere Göre Dağılımı

	Maaş, ücret	Yevmiye	Kar	Rant	Faiz	Transfer
2002	35,8	2,9	34,5			21,2
2003	38,7	3,1	32	3,6	2,6	20
2004	38,7	3,5	31,8	2,7	2,2	21,2
2005	39,2	3,3	28,8	2,9	2,7	23
2006	40,83	3,7	24,2	3,1	6,1	17,8
2007	39,7	4,0	23,2	4,1	7,0	18,2
2008	41,9	4,1	22,4	4,4	4,2	19,1
2009	42,9	3,5	20,4	5,0	5,3	19,6
2010	43,7	3,6	20,2	4,2	4,5	20,5
2011	44,8	3,6	21,4	3,9	3,8	19,4
2012	46,5	3,4	20,4	3,5	3,3	20,0

Kaynak:TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Notlar: 1) Gelirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

.

1987 yılında kentsel yerlerdeki maaş – ücret gelirlerinin payı % 30 civarlarında iken, kırsalın payı aynı dönemde % 15'dir. Bu oran 1994 yılında kentlerde % 32 civarında iken, kırsalda % 20'dir. 1994 yılında aradaki fark kapanmaktadır. Ancak 2000'li yıllardan sonra kentsel yerlerle kırsal yerler arasındaki maaş ve ücretlerde görülen fark giderek açılmaktadır. 2005 yılında kentsel yerlerde oran % 45.6'ya çıkarken aynı yılda kırsal yerlerde bu oran % 23.4'te kalmaktadır.

Tablo 8:Kent ve Kır Ayrımına Göre Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelir Türleri	**Türkiye**					
	2003		**2004**		**2005**	
	Gelir (Milyon TL)	%	Gelir (Milyon TL)	%	Gelir (YTL)	%
TOPLAM	**161.832.014.264**	**100,0**	**195.851.931.201**	**100,0**	**228.070.236.246**	**100,0**
Gelir Türleri	**Kent**					
	2003		**2004**		**2005**	
	Gelir (Milyon TL)	%	Gelir (Milyon TL)	%	Gelir (YTL)	%
TOPLAM	**114.194.084.141**	**100,0**	**140.760.372.995**	**100,0**	**161.558.726.670**	**100,0**
Maaş, ücret	51.740.936.995	45,3	62.572.129.548	44,5	73.745.200.831	45,6
Yevmiye	2.992.439.682	2,6	4.046.139.309	2,9	4.490.163.435	2,8
Müteşebbis	27.583.562.659	24,2	36.109.301.666	25,7	35.913.877.694	22,2
Gayrimenkul	5.078.870.417	4,4	4.454.461.476	3,2	5.847.625.203	3,6
Menkul kıymet	3.270.215.801	2,9	3.209.515.194	2,3	4.717.443.846	2,9
Transfer	23.528.058.587	20,6	30.368.825.802	21,6	36.844.415.661	22,8
Maaş, ücret	62.560.876.002	38,7	75.748.880.039	38,7	89.327.670.595	39,2
Yevmiye	5.041.943.451	3,1	6.823.930.974	3,5	7.639.098.228	3,3
Müteşebbis	51.816.640.084	32,0	62.294.323.651	31,8	65.700.972.186	28,8
Gayrimenkul	5.811.908.567	3,6	5.191.424.460	2,7	6.655.761.358	2,9
Menkul kıymet	4.260.796.659	2,6	4.300.007.389	2,2	6.184.273.004	2,7
Transfer	32.339.849.500	20,0	41.493.364.689	21,2	52.562.460.875	23,0

Tablo 8'in devamı

Gelir Türleri	Kır					
	2003		2004		2005	
	Gelir (Milyon TL)	%	Gelir (Milyon TL)	%	Gelir (YTL)	%
TOPLAM	**47.637.930.123**	**100,0**	**55.091.558.206**	**100,0**	**66.511.509.576**	**100,0**
Maaş, ücret	10.819.939.008	22,7	13.176.750.491	23,9	15.582.469.764	23,4
Yevmiye	2.049.503.769	4,3	2.777.791.665	5,0	3.148.934.793	4,7
Müteşebbis	24.233.077.425	50,9	26.185.021.985	47,5	29.787.094.494	44,8
Gayrimenkul	733.038.151	3,0	736.962.984	1,3	808.136.155	1,2
Menkul kıymet	990.580.858	4,1	1.090.492.195	2,0	1.466.829.158	2,2
Transfer	8.811.790.913	36,4	11.124.538.887	20,2	15.718.045.212	23,6

Kaynak : TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

1987 yılında kentsel yerlerdeki maaş – ücret gelirlerinin payı % 30 civarlarında iken, kırsalın payı aynı dönemde % 15'dir. Bu oran 1994 yılında kentlerde % 32 civarında iken, kırsalda % 20'dir. 1994 yılında aradaki fark kapanmaktadır. Ancak 2000'li yıllardan sonra kentsel yerlerle kırsal yerler arasındaki maaş ve ücretlerde görülen fark giderek açılmaktadır. 2005 yılında kentsel yerlerde oran % 45.6'ya çıkarken aynı yılda kırsal yerlerde bu oran % 23.4'te kalmaktadır.

Kırsal alanda maaş ve ücretlerin azlığı dikkat çekici bir unsurdur. Kırsal alanda gizli işsizliğin yüksek olması, eğitim seviyesinin düşüklüğü, teknolojik uygulamaların sağladığı verim artışından faydalanamaması gibi uygulamalar hem kırsal kesimden kentlere göçü arttırarak, kentlerin sosyal, siyasal, çevresel planlarını olumsuz etkilemiş hem de tarımsal üretimin azalarak ülkenin kalkınmasında önemli bir etken olan unsurun giderek zayıflamasına neden olmuştur.

3.2.2. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

Toplam gelirin; toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade eder. Gelirin fertler ya da haneler arasındaki dağılımı ön plandadır. Bu dağılım yapılırken kişiler eşit olarak düşünülür ve sosyal sınıf farklılıkları göz önüne alınmaz.

Tablo 9: Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine Göre Yıllık Gelirlerin Dağılımı

	Birinci Yüzde 20	İkinci Yüzde 20	Üçüncü Yüzde 20	Dördüncü Yüzde 20	Beşinci Yüzde 20	Gini Katsayısı
1963(1)	4,5	8,5	11,5	18,5	57,0	0.55
1968(2)	3,0	7,0	10,0	20,0	60,0	0.56
1973(3)	3,5	8,0	12,5	19,5	56,5	0.51
1978(4)	2,9	7,4	13,0	22,1	54,7	0.51
1983(5)	2,7	7,0	12,6	21,9	55,8	0.52
1986(6)	3,9	8,4	12,6	19,2	55,9	0.50
1987(7)	5,2	9,6	14,1	21,2	49,9	0.43
1994	4,9	8,6	12,6	19,0	54,9	0.49
2002	5,3	9,8	14,0	20,8	50,1	0.44
2003	6,0	10,4	14,5	20,9	48,3	0.42
2004	6,0	10,7	15,2	21,9	46,2	0,40
2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38
2006	5,8	10,5	15,2	22,1	46,5	0,40
2007	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5	0,39
2008	6,4	10,9	15,4	22,0	45,3	0,39
2009	6,2	10,7	15,3	21,9	46,0	0,39
2010	6,5	11,1	15,6	21,9	44,9	0,38
2011	6,5	11,0	15,5	21,9	45,2	0,38
2012	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0	0,38
2013	6,6	10,9	15,4	21,8	45,2	0,38

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
(1) 1963, Çavuşoğlu ve Hamurdan, 1966
(2) 1968, Bulutay, Timur ve Ersel, 1971
(3) 1973, DPT – SPO, 1976
(4) 1978, Celasun, 1986
(5) 1983, Celasun, 1989
(6) 1986, Esmer, Fişek ve Kalaycıoğlu, 1986
(7) 1987-2013 dönemi DİE ve TÜİK

Fonksiyonel gelir dağılımı daha çok sınıf temelli analiz olarak ele alınırken, kişisel gelir dağılımında böyle bir ayrım yapılmamaktadır. Kişisel gelir dağılımı, cinsiyet, yaş, meslek, eğitim, bölgesel ayrımlar gibi bazı belirli farklılıklarla açıklanabilmektedir.

Türkiye'de gelir dağılımını ölçmek amacıyla yapılan çalışmalar değişik zamanlarda ele alınmış ve konu ile ilgili bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu konudaki ilk çalışma Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılında yapılmıştır. Bunu 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü'nün yürüttüğü çalışma ile Tuncer Bulutay ve arkadaşlarının yaptığı Ankara Üniversitesi SBF araştırması izlemiştir. 1973'te DPT, 1973 – 1974'te DİE, 1986'da TÜSİAD, 1987 ve 1994 yıllarında ise DİE tarafından yapılan ve en geniş örneklem hacmine sahip araştırmalar olan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri uygulanmıştır (DPT, 2001: 16).

Hane gelirlerinin % 20'lik gruplar halinde dağılımı, hane grupları arasında nasıl bir gelir bölüşümü olduğunu ortaya koymak bakımından önemlidir. Toplam kullanılabilir gelirden pay alan haneler, en düşük gelirli hanelerden en yüksek geliri elde eden hanelere doğru sıralanarak, eşit % 20'lik hanehalkı dilimleri oluştururlar.

Buna göre en alt seviye olan birinci % 20'lik grubun toplam kullanılabilir gelirden aldığı pay, 1963'te % 4.5 iken, krizin yaşandığı yıllar olan 1994'te % 4.9, 2002'de % 5.3 ve 2009'da % 6.2 olmuştur. 2012 yılında ise bu oran % 6.5 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle en düşük geliri elde eden birinci % 20'lik dilimin gelirinde küçükte olsa artışlar meydana gelmiştir.

En zengin kesimi oluşturan beşinci % 20'lik dilimin kullanılabilir gelirden aldığı pay ise 1963'te %57 olarak gerçeklemiştir. Bu oran 1994'te % 54.9'a düşmüş, 2002'de %50.1 ve 2009'da %46 seviyesinde olmuştur. Özellikle 2002 krizinden sonra en zengin beşinci %20'lik dilimde yer alan kesimin gelirden aldığı payın azalarak diğer orta kesimlere dağıtıldığı görülmektedir.

GİNİ Katsayısı incelendiğinde ise özellikle 1963 yılında 0.55 olarak ölçülen değer ile gelir dağılımındaki bozukluk ortaya çıkmaktadır. GİNİ Katsayısı 1994 yılında 0.49'a gerilemiş, 2002 yılında 0.44, 2009 yılında 0.39 olarak gerçekleşmiştir.

GİNİ Katsayısı değeri ile Türkiye, OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı en bozuk ülkeler arasında yer almaktadır. 2012 yılında en zengin % 20'lik dilim ile en fakir % 20'lik dilim arasındaki fark yaklaşık 7 katına çıkmış durumdadır.

OECD tarafından hazırlanan "Gelir eşitsizliği ekonomik büyümeye zarar verir mi?" adlı raporunda da, Türkiye üzerine yapılan değerlendirmede, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeye de zarar verdiği, 1985-2010 yılları arasında Türkiye'nin büyümesinin yüzde 4,6'sını gelir adaletsizliği nedeniyle kaybettiğini ifade etmektedir (BBC Türkçe, 24.10.2017).

3.2.3. Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı; milli geliri oluşturan ve yaratılan toplam hasılanın sektörler arasında dağılımını ifade eder. Başlıca sektörler olarak; tarım, sanayi, hizmet, turizm gibi alanlar ülkenin hangi alanda daha ileri seviyede olduğunu, hangisinin gelire daha çok katkı koyduğunu gösteren sektörler olarak öne çıkmaktadır. Ülkeler gelişme çağında daha çok tarım sektörüne öncelik verirken, gelişmede aşamalar kaydedildikçe sanayi ve hizmet sektöründe de ilerleme sağlarlar. Gelişmiş ülkeler sanayi sektöründe ileri düzeyde olan ve ileri teknoloji ürünleri de üreten ülkeler olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye tarımsal üretim için uygun bir iklim ve coğrafya şartlarına sahip bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Ancak tarımda verimliliğin sağlanamaması, sanayi için uygun olan tarımsal ürünlerin ekim ve dikimlerinde yaşanan sorunlar, 24 Ocak 1980 ekonomik kararları sonrası ülkenin uygulamaya koyduğu neo-liberal ekonomik politikalar zaman içinde tarımda dışa bağlılık ve göç gibi problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kırsal kesimde üretimi sağlayan çiftçiler, zaman içerisinde gelirlerinin düşmesi, işsizlik, kırsalda eğitim, sağlık vb. hizmetlerde görülen kalite düşüklüğü nedeniyle kentlere göç etmeye başlamışlardır. Tarım sektöründe yıllar itibariyle görülen istihdam azalmasının temel nedenlerinin altında bu gibi sebepler bulunmaktadır.

Tablo 9'da yer alan tarım sektörü; çiftçilik ve hayvancılık, ormancılık ve balıkçılıktan oluşmaktadır. 1998 yılı fiyatları ile ele alındığında tarım sektöründe yeteri kadar atılım yapılamadığı ve büyümenin sağlanamadığı gözlenmektedir. 2001 yılında tarım sektörünün GSYH içindeki payı % 11.9 olarak gerçekleşirken bu rakam 2012 yılında % 9.3'e gerilemiştir. 2001-2005 yıllarını içere Sekizinci Kalkınma

Planı'nda % 2.1 büyüme hedeflenen tarım sektörü, belirlenen dönem içerisinde % 1 oranında büyüme kaydedebilmiştir. 2007 – 2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda ise % 3.6 büyümesi planlanan tarım sektörünün büyümesi % 2.2'de kalmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin öncelikli olarak hedeflerinden biri tarımsal kalkınmayı sağlayarak, daha verimli bir büyüme gerçekleştirmesinde yatmaktadır.

Hizmetler sektörü 2001-2012 yılları arasında en büyük büyümeyi gerçekleştiren sektör olarak öne çıkmaktadır (Tablo 9). Bu dönem içerisinde hizmetler sektörü 2 kata yakın bir büyüme sağlayarak, GSYH'da öncü sektör olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 2001 yılında bankacılık alanında yaşanan kriz ve batıklardan sonra, bankacılık sektöründe düzenlemeye gidilmiş ve yeni kurallar getirilmiştir. Bankacılık sektöründe daha sonraki yıllarda yaşanan büyüme ile çalışan sayıları da artmıştır. Teknolojik gelişmeler ve güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi ile de hizmetler sektöründe birçok yeni iş alanı açılmıştır. Hizmetler sektörünün içinde yer alan finans ve sigorta faaliyetlerinin GSYH'daki payı 2002 yılında % 8.9 ve 2003 yılında % 8 iken bu oran 2012 yılında % 12'ye çıkmıştır.

Türkiye 1980'li yıllara kadar ithal ikameci sanayi politikası izlemiştir. Temel hedefi yerli sanayiyi korumak olan ithal ikameci sanayi politikasında sürekli olarak ithal girdilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu dönemde var olan döviz kıtlığı ve ithal mallara getirilen kısıtlamalar nedeniyle sanayide dar boğaz yaşanmaktadır. 1980 sonrası ihracata yönelik sanayi politikasına geçildi. İhracata yönelik verilen teşvikler, vergi indirimleri, sübvansiyonlar bu dönemde ihracatçılara sağlanan avantajlardandı. 1986 yılında imzalanan GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) Anlaşması ile birlikte de ithalatta uygulanan kısıtlamalar kaldırılmaya başlandı. GATT Anlaşması ile birlikte ithalatta da liberalizasyon politikaları egemen olmaya başladı.

Sanayi sektörü içerisinde en önemli faaliyet alanı olarak imalat sanayi gelmektedir. Türkiye'de 2001 yılında imalat sanayinin GSYH'daki payı % 22.8 iken bu oran, 2002 yılında % 22.1'e gerilemiştir. 2008 yılında dünya genelinde yaşanan finansal kriz nedeniyle bu dönemde imalat sanayi % 7.3 oranında küçülerek, GSYH'daki payı % 23 olmuştur.

Tablo 10: 1998 yılı fiyatlarıyla sektörler itibariyla GSYH (2001 – 2012)

SEKTÖRLER	2001	2002	2003	2004	2005	2006
A. TARIM	**8.146.816**	**8.860.011**	**8.683.024**	**8.928.676**	**9.570.097**	**9.700.280**
B. SANAYİ	**17.584.358**	**18.098.254**	**19.481.911**	**21.642.104**	**23.524.757**	**25.500.660**
a. Madencilik	630.890	615.945	602.512	622.726	678.461	714.046
b. İmalat	15.557.629	16.033.219	17.362.209	19.392.073	20.984.291	22.760.496
c.Elektrik, gaz,buhar	1.088.829	1.141.269	1.210.828	1.293.505	1.501.566	1.640.186
d. Su, kanalizasyon	307.010	307.821	306.362	333.800	360.438	385.933
C. **HİZMETLER**	**42.575.831**	**44.953.517**	**47.629.896**	**53.292.016**	**58.277.695**	**62.984.600**
a. İnşaat	3.426.908	3.903.516	4.207.040	4.801.693	5.250.284	6.220.955
b. Ticaret	9.787.486	10.367.142	11.228.128	12.656.476	13.693.949	14.486.477
1.Toptan ve Perakende	7.989.784	8.542.320	9.515.725	10.827.844	11.858.591	12.605.653
2. Otel, lokanta hiz.	1.797.702	1.824.822	1.712.403	1.828.632	1.835.358	1.880.824
c. Ulaştırma	7.210.125	8.168.697	8.921.871	9.860.374	10.882.251	11.698.009
d. Bilgi ve iletişim	1.432.073	1.477.757	1.562.860	1.802.316	2.123.263	2.208.648
e. Finans ve Sigorta	6.854.998	6.440.559	6.114.679	6.969.108	7.915.871	9.023.176
f. Gayrimenkul	4.076.755	4.228.704	4.367.190	4.545.573	4.718.128	4.860.858
GSYH (Alıcı fiyatlarıyla)	**68.309.352**	**72.519.831**	**76.338.193**	**83.485.591**	**90.499.731**	**96.738.320**
SEKTÖRLER	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
A. TARIM	**9.046.107**	**9.432.905**	**9.767.969**	**9.998.745**	**10.604.053**	**10.935.277**
B. SANAYİ	**26.976.447**	**27.070.932**	**25.195.516**	**28.466.887**	**31.231.443**	**31.799.790**
a. Madencilik	771.983	813.954	759.220	795.179	826.026	832.457
b. İmalat	24.042.144	24.015.323	22.273.917	25.355.340	27.890.450	28.370.054
c.Elektrik, gaz,buhar	1.779.419	1.854.790	1.781.283	1.916.801	2.089.372	2.160.183
d.Su, kanalizasyon	382.902	386.866	381.095	399.567	425.595	437.097
C. HİZMETLER	**66.866.912**	**67.109.248**	**63.586.409**	**70.043.128**	**77.004.555**	**78.235.608**
a. İnşaat	6.573.647	6.040.811	5.067.196	5.996.258	6.688.257	6.726.224
b. Ticaret	15.248.939	15.013.195	13.719.766	15.329.866	17.016.380	17.080.461
1.Toptan ve Perakende	13.327.928	13.130.458	11.767.135	13.371.117	14.867.312	14.866.979
2. Otel, lokanta hiz.	1.921.011	1.882.737	1.952.631	1.958.749	2.149.068	2.213.482
c. Ulaştırma	12.518.685	12.645.565	11.657.363	12.941.489	14.285.282	14.572.533
d. Bilgi ve iletişim	2.385.067	2.483.646	2.451.554	2.566.369	2.802.619	3.041.544
e. Finans ve Sigorta	9.906.091	10.803.084	11.722.407	12.521.036	13.722.619	14.155.055
f. Gayrimenkul	4.985.543	5.109.752	5.248.356	5.358.242	5.473.019	5.579.332
GSYH(Alıcı fiyatlarıyla)	**101.254.625**	**101.921.730**	**97.003.114**	**105.885.644**	**115.174.724**	**117.625.021**

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, TÜİK

2012 yılında ise imalat sanayinin GSYH'daki payı % 24.1 olarak gerçekleşmiştir. Sekizinci Kalkınma Planı'nda (2001-2005) % 7 oranında büyüme hedeflenen sanayi sektörünün bu dönem içerisinde gerçekleşen büyüme oranı %

4.9'da kalmıştır. Dokuzunca Kalkınma Planı'nda ise (2007-2013) % 7.8 büyümesi hedeflenen sanayi sektörünün bu dönemde gerçekleşen büyüme oranı % 3.7 olmuş ve beklentilerin çok altında büyüme gerçekleşmiştir.

Türkiye'de işgücü dağılımı, tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında incelendiğinde, tarım sektörü toplam istihdamın % 25 civarında olan kısmını karşılamaktadır. Ancak buna rağmen GSYH'daki payı düşük olan sektör olarak öne çıkmaktadır. 2004 yılında toplam istihdamın % 29.1'i ve 2013 yılında toplam istihdamın % 23.6'sı tarım sektöründe çalışmaktadır (Tablo 11). Ancak aynı yıllar içerisinde tarımın GSYH'daki payı sırasıyla % 10.7 ve % 9.2 olarak gerçekleşmektedir. Tarımdaki başlıca problem verimlilikte artış sağlanamaması, teknolojik uygulamalara yeteri kadar yer verilmemesi, Türkiye'nin dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olması, tarım arazilerinin aileler arasında bölüştürülmesi gibi problem göze çarpmaktadır.

Tablo 11'e göre sanayi sektörünün istihdam oranı 2004'den 2013'e az da olsa artış göstermektedir. 2004 yılında toplam istihdamın % 24.9'unu sağlayan sanayi sektörü, 2013 yılında ise % 26.4 oranına ulaşmaktadır. Sanayi sektörünün en büyük istihdam kaynağını ise imalat sanayi oluşturmaktadır.

Tablo 11: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları (2002-2013)

	Toplam	**Tarım**	**Sanayi**	**Hizmet**	**Tarım(%)**	**Sanayi(%)**	**Hizmet(%)**
2004	19 632	5 713	4 885	9 033	29,1	24,9	46
2005	20 067	5 154	5 284	9 628	25,7	26,3	48
2006	20 423	4 907	5 465	10 050	24	26,8	49,2
2007	20 738	4 867	5 544	10 327	23,5	26,7	49,8
2008	21 194	5 016	5 682	10 495	23,7	26,8	49,5
2009	21 277	5 240	5 385	10 652	24,6	25,3	50,1
2010	22 594	5 683	5 927	10 985	25,2	26,2	48,6
2011	24 110	6 143	6 380	11 587	25,5	26,5	48,1
2012	24 821	6 097	6 460	12 264	24,6	26	49,4
2013	25 524	6 015	6 737	12 771	23,6	26,4	50

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(*) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir

Hizmet sektörü sağladığı istihdam oranı, sektörler arasında en büyük paya sahiptir (Tablo 10). Buna göre 2004 yılında istihdam edilenlerin % 46'sı hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu oran 2013 yılına geldiğimizde ise % 50'ye çıkmaktadır.

3.2.4. Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgeler arasındaki sosyo – ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu farklılıkların ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklılaşmasına neden olmaktadır (DPT, 2001: 28).

Ülkelerarası gelir dağılımında ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik durum, gelişmişlik düzeyi, uygulanan politikalar, eğitim politikaları, nüfus ve nüfusun sınıfsal yapısı, emek piyasasının örgütlenme düzeyleri önem kazanmaktadır. Benzer durumlar içerisinde ülkenin kendi coğrafi bölgeleri arasındaki farklarda, bölgeler arası gelir dağılımını etkileyen sebepler olarak öne çıkmaktadır.

TÜİK'in 2009 yılı fiyatlarıyla istatistiki olarak 26 bölgeye ayırdığı Türkiye'de GSYH verileri (Tablo 12) incelendiğinde, özellikle Marmara Bölgesi'nde gelişme yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu artışa rağmen 2014 yılında Türkiye ortalaması olan 26.489 TL düzeyine birçok bölge ulaşamamaktadır. Türkiye ortalamasının çok üstünde gelire sahip olan şehirler İstanbul, İzmir ve Ankara yani Türkiye'nin en büyük ilk üç olarak ortaya çıkmaktadır.

Hemen hemen bütün bölgelerde gelir dağılımı konjonktürel dalgalanmalar gösterse de özellikle Güneydoğu Anadolu ve Kars – Ardahan Bölümü gelirden en az yararlanan şehirler olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında her zaman var olan bölgesel ve sosyal farklılıklar gelir dağılımında da önemli bir farklılık olarak görülmektedir. Yaşanan bu sosyo ekonomik dengesizlikler başta eğitim ve dışarıya göç üzerinde etkili olmaktadır.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde görülen gelir dağılımının olumsuz etkileri bölgede yoksulluk oranını da arttıran bir etki yaratmakta, dışarıya göç sonucunda bu bölgelerdeki tarım, ticaret, sanayi gibi sektörlerde daralma görülmektedir. Bu bölgelerde var olan kaynakların yeteri kadar kullanılamaması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi gibi büyük kapsamlı ve bölgesel kalkınmaya önem veren projelerin sayısının ve niteliklerinin arttırılarak devam ettirilmesi, bölgedeki ova ve büyük arazilerin daha verimli ve etkili kullanılmasını sağlayacaktır.

Bölgenin sınır komşusu olduğu ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar ve iç savaşların ticaret ve turizm üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için bölgeye uygulanan teşvik ve yatırımların artarak devam etmesi gerekmektedir.

Tablo 12: Bölgeler İtibariyle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey, 2004-2014

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (2. Düzey)		Kişi başına GSYH (TL)										
Statistical Regions (Level 2)		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
TR	**Türkiye**	**8 536**	**9 844**	**11 389**	**12 550**	**14 001**	**13 870**	**15 860**	**18 788**	**20 880**	**23 766**	**26 489**
TR10	İstanbul	14 656	16 749	19 368	21 388	23 852	23 454	26 253	31 165	34 637	39 468	43 645
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9 847	11 166	12 514	13 895	15 486	15 253	18 170	21 449	23 553	26 529	29 703
TR22	Balıkesir, Çanakkale	7 861	9 195	10 337	11 390	12 982	13 195	15 186	17 578	19 173	20 846	23 534
TR31	İzmir	10 538	12 011	14 075	15 130	16 592	16 068	18 308	21 961	24 604	27 983	31 179
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8 318	9 229	10 922	11 398	12 439	12 177	14 243	16 862	18 610	20 892	23 450
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	6 635	7 810	8 989	9 670	11 236	11 319	12 602	14 721	17 294	19 188	21 725
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9 736	11 425	13 324	14 678	16 182	15 581	17 415	20 913	23 255	26 796	29 854
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10 151	11 869	14 202	15 647	17 549	16 557	19 240	23 837	26 412	30 723	34 450
TR51	Ankara	13 321	15 392	17 818	20 127	22 208	22 072	23 997	27 398	29 404	33 496	36 680
TR52	Konya, Karaman	6 414	7 410	8 386	9 314	10 414	10 754	11 653	14 162	15 678	18 596	21 336
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	10 465	11 758	13 611	14 855	16 159	15 973	18 676	21 603	22 920	25 259	27 851
TR62	Adana, Mersin	6 306	7 358	8 453	9 342	10 425	10 495	12 236	14 161	15 997	17 881	20 195
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4 994	5 839	6 417	7 217	8 188	8 188	9 997	11 803	12 783	14 531	16 240
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	5 581	6 456	7 194	7 955	8 923	9 202	11 111	13 320	14 341	16 163	18 360
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	6 329	7 378	8 445	9 282	10 345	10 357	12 115	14 591	16 249	18 581	20 531
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	5 376	6 288	7 358	8 227	9 043	8 856	10 494	13 101	14 370	16 744	18 822
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	6 495	7 066	7 841	8 781	9 942	10 126	11 752	14 000	15 514	17 161	18 951
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	5 498	6 321	7 249	7 845	9 266	9 332	10 796	12 459	14 127	15 891	17 639
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5 511	6 731	7 821	8 531	9 629	9 603	11 181	12 939	14 694	16 482	18 574
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	4 855	5 425	6 260	7 014	8 028	8 635	10 276	11 974	13 599	15 336	17 036
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3 411	3 826	4 391	4 791	5 260	5 592	7 098	7 894	9 189	9 901	10 880
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4 809	5 840	6 440	7 215	8 056	8 336	9 666	11 369	12 739	14 280	15 777
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3 063	3 618	4 117	4 599	5 151	5 275	6 259	7 412	8 903	10 026	10 844
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	5 290	6 021	6 930	7 403	8 116	7 975	9 273	11 041	12 326	14 957	17 326
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3 847	4 268	4 879	5 222	5 658	5 732	6 993	8 083	8 965	10 095	11 198
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3 531	4 076	4 773	5 165	5 818	6 056	7 528	8 850	10 070	11 387	12 495

Kaynak: TÜİK

3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Neoliberal küreselleşme ile birlikte hem dünya genelinde hem Türkiye'de yaşanan ekonomik büyümeye rağmen gelir dağılımının bozulduğu görülmektedir. Elde edilen gelir dağılımı artan vahşi kapitalizm ile birlikte bir grup azınlığın elinde toplanmakta ve servet birikimi yine bu grubun elinde bulunmaktadır. Türkiye'de görülen gelir dağılımı bozukluğunun başlıca sebepleri şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi, uygulanan maliye ve vergi politikaları, eğitim düzeyi, Türkiye nüfusunun sınıfsal ve sektörel dağılımı, Türkiye'nin demokratikleşme düzeyi, teknolojik gelişmelerin ve yüksek teknolojik ürünlerin üretimi ve ihracatında görülen sıkıntılar, Türkiye'nin dış borç yükü, siyasi iktidarların politik tercihleri, emek piyasasında var olan örgütlenme düzeyi gibi nedenler ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de uygulanan dolaylı vergilerin yüksek oluşu nedeniyle, düşük gelir ile yüksek gelir elde edenler dolaylı vergilerde aynı vergi düzeyini ödemekte bu da gelir dağılımını bozucu bir etki yaratmaktadır. Emek piyasasının özellikle 1980 Askeri darbesi ile birlikte giderek azalan örgütlenme düzeyi, özellikle neoliberal politikalar ile birlikte artan taşeron çalıştırma gibi uygulamalarda çalışanların düşük ücret, güvencesiz çalışma gibi koşullarda yaşamlarını idame ettirmelerine neden olmaktadır.

Bölgesel düzeyde büyük etkisi olan eğitim faktörünün ülke içindeki dağılımı gelir düzeyini olumsuz etkilemektedir. Önce kişinin ardından toplumun gelişmesinde önemli bir eşik olan eğitimin toplumsal refah ve huzurun artmasında önemli bir etken olduğu bilinen bir gerçektir. Yüksek teknolojik ürünlerin üretimi, üretimde sağlanacak verimlilik artışı gibi milli geliri arttıran etkenlerin sağlanmasında eğitim önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ülkenin bütün bireylerine sağlanacak ücretsiz ve eşit eğitim olanaklarıyla bölgesel ve iller arasında görülen yoksulluk veg gelir dağılımı eşitsizliği de düzeltilebilecektir.

Emek piyasalarının neoliberal politikalar altında ağır saldırıya maruz kaldığı bu dönemlerde sağlayacağı yüksek örgütlenme ve bilinçli işçi sayısında gösterilecek artış emek piyasalarında var olan bölünme ve ücret dengesizliklerini de azaltabilecek bir etkiye sahiptir. Özellikle teknolojik ürünlerin üretiminde ve hizmet sektörünün tepe noktalarında çalışanların yüksek ücretlerine karşılık, ikincil sektörlerde çalışan işçilerin ücret, olanak ve güvencesiz çalışma koşullarında bir yaşam sürdürmeleri beklenmektedir. IMF gibi neoliberal politikaları gelişmekte olan ülkelere dayatan kurumların başlıca beklentisi, ülkede var olan emek piyasalarının değiştirilerek ücret düzeyinin düşürülmesi, taşeron çalışmanın teşvik edilerek güvencesiz bir çalışma ortamının sağlanması olmaktadır. Ancak uygulanan bu politikalar gelir dağılımını bozmakta ve alt kesimlerde yoksulluğun şiddetini ve miktarını arttıran bir etki yaratmaktadır.

Beşeri sermayenin eğitim olanaklarının arttırılmasının yanında emek piyasası örgütlenme düzeyinde sağlanacak artış, gelir dağılımının alt kesimlere doğru daha eşit uygulanmasının önünü de açacaktır. Özellikle gelir düzeyi en düşük yüzde 20'lik kesimin eğitim düzeyi de en düşük kesim olduğu bilinen bir gerçektir. Bu yüzden eğitimin en alt düzeyden başlanarak toplumun bütün kesimlerine ücretsiz ve eşit olarak sağlanması gerekmektedir.

OECD içinde en yüksek dolaylı vergilere sahip olan ülke olarak göze çarpan Türkiye'nin vergi toplamada dolaysız vergileri arttırması yine gelir dağılımını olumlu etkileyecek bir durumdur. Herkesin aynı oranda vergilendirilmesi yüzdelik dilimlere göre alt kesimde bulunanları olumsuz etkilemekte, vergi adaletini bozarak, bireylerin vergiden kaçınma yoluna gitmesine neden olmaktadır. Bu durum kaçakçılık, vergi kaçırma, vergiden kaçınma gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmakta, devletin yatırım ve harcamalarda kullanacağı gelirin azalmasına neden olmaktadır.

Tarımda uygulanan politikalar, verimlilik artışı ve çalışanların ücretlerinde artış sağlamak yerine, dışa bağımlı bir tarım ve hayvancılık yaratmaktadır. Buda kırda gelir dağılımının bozulmasını ve özellikle küçük üreticilerin zor durumda kalarak metropollere göçünü tetiklemektedir. Bu durum hem kırda hem de göç ile birlikte şehirlerde gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE YOKSULLUK ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ ÇALIŞMASI

Bu bölümde Türkiye ve yedi Avrupa Birliği ülkesi panel veri analizi yöntemi ile incelenmektedir. Yoksulluğu etkileyen temel sebeplerden kabul edilen; çalışan nüfus oranı, satın alma paritesine göre kişi başı milli gelir, enflasyon oranı, net ücretler ve en az ortaokul mezunu birey oranının yoksulluk üzerindeki etkileri incelenecektir.

4.1. Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluğun Temel Nedenlerinin İncelenmesi

Seçili ülkelerin sahip olduğu çalışan nüfus oranı, enflasyon oranı, satın alma gücü paritesine göre kişi başı milli gelir, net ücretler ve 25-64 yaş arası en az ortaokul mezunu nüfusun yoksulluk üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Bu çalışma için seçilmiş ülkelerde çalışan oranları incelendiğinde İnsani Gelişmişlik Endeksine göre yüksek sıralarda yer alan İspanya, Portekiz, Yunanistan'da çalışan nüfus oranlarının 2006 – 2015 dönemleri arasında düşüş sergilediği buna rağmen Gelişmekte Olan Ülkeler kategorisinde olan Bulgaristan, Türkiye ve Romanya'da bu oranın artış gösterildiği göstermektedir.

Tablo 13: 20 – 64 yaş arası çalışan nüfus oranı

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bulgaristan	65,1	68,4	70,7	68,8	64,7	62,9	63	63,5	65,1	67,1
Yunanistan	65,6	65,8	66,3	65,6	63,8	59,6	55	52,9	53,3	54,9
İspanya	69	69,7	68,5	64	62,8	62	59,6	58,6	59,9	62
Letonya	73,2	75,2	75,4	66,6	64,3	66,3	68,1	69,7	70,7	72,5
Litvanya	71,3	72,7	72	67	64,3	66,9	68,5	69,9	71,8	73,3
Portekiz	72,6	72,5	73,1	71,1	70,3	68,8	66,3	65,4	67,6	69,1
Romanya	64,8	64,4	64,4	63,5	64,8	63,8	64,8	64,7	65,7	66
Türkiye	48,2	48,2	48,4	47,8	50	52,2	52,8	53,4	53,2	53,9

Kaynak: Eurostat

Ayrıca tablo incelendiğinde küresel ekonomik krizin ortaya çıkmaya başladığı 2008 yılından itibaren çalışan nüfus oranında düşüş yaşandığı görülmektedir.

Bu ülkelerin enflasyon oranları incelendiğinde ise gelişmiş ülkeler arasında yer alan İspanya, Portekiz, Yunanistan, Letonya ve Litvanya'da çalışma oranları ile

paralel bir seyir izlemektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'de çalışma oranları da artış olmasına rağmen enflasyonun azaldığı görülmektedir.

2008 yılında küresel çapta yaşanan finansal ekonomik krizin ülke ekonomileri üzerinde yarattığı tahribat yüzünden enflasyon oranları çok yüksek oranlarda düşerek, deflasyonist bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Deflasyonist sürecin olumsuz etkileri bu ülkeleri uzun zamandır etkilemektedir.

Tablo 14: Yıllık Enflasyon Oranları

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bulgaristan	7.4	7.6	12.0	2.5	3.0	3.4	2.4	0.4	-1.6	-1.1	-1.3
Yunanistan	3.3	3.0	4.2	1.3	4.7	3.1	1.0	-0.9	-1.4	-1.1	0.0
İspanya	3.6	2.8	4.1	-0.2	2.0	3.0	2.4	1.5	-0.2	-0.6	-0.3
Letonya	6.6	10.1	15.3	3.3	-1.2	4.2	2.3	0.0	0.7	0.2	0.1
Litvanya	3.8	5.8	11.1	4.2	1.2	4.1	3.2	1.2	0.2	-0.7	0.7
Portekiz	3.0	2.4	2.7	-0.9	1.4	3.6	2.8	0.4	-0.2	0.5	0.6
Romanya	6.6	4.9	7.9	5.6	6.1	5.8	3.4	3.2	1.4	-0.4	-1.1
Türkiye	9,65	8,39	10,06	6,53	6,4	10,45	6,16	7,4	8,17	8,81	8,53

Kaynak: Eurostat

Seçili ülkeler incelendiğinde gelişmiş ülkelerden İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da düşük seyreden çalışma oranı ve enflasyon ile birlikte kişi başına milli gelirinde azalan bir trend gösterdiği Tablo 14'de görülmektedir. Diğer ülkelerde ise kişi başına milli gelirin artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 15: Satın Alma Paritesine Göre Kişi Başına Milli Gelir

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
AB (28 ülke)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Bulgaristan	38	40	43	44	45	45	46	46	47	47
Yunaistan	96	93	93	94	85	75	72	72	72	69
İspanya	103	103	101	100	96	93	91	89	90	91
Letonya	53	57	59	52	53	57	60	62	64	64
Litvanya	55	60	63	56	60	66	70	73	75	75
Portekiz	83	81	81	82	82	77	75	77	77	77
Romanya	39	43	49	50	51	52	54	54	55	56
Türkiye	46	47	48	48	52	56	58	61	64	65

Kaynak: Eurostat

Küresel ekonomik kriz ile birlikte ülkelerin milli gelirlerinde azalma veya durağan bir durum sergilediği Tablo 14'de görülmektedir.

Tablo 15'de net ücretler incelendiğinde seçilmiş dönemler itibariyle düşük enflasyona sahip olan gelişmiş ülkelerde Yunanistan hariç net ücretlerde artış yaşandığı görülmektedir. Bunun dışında gelişmekte olan ülkelerde de net ücretler genel olarak artış göstermiştir.

Küresel ekonomik krizin en çok etkilediği ülkelerden olan Yunanistan'da net ücretler krizle beraber sürekli azalma göstermiştir. 2009 yılında Türkiye, İspanya, Letonya, Litvanya ve Romanya'da kişi başı ücretler sonrasında ise artış miktarı düşük seyretmektedir.

Tablo 16: Net Ücretler

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bulgaristan	1.251	1.463	1.752	1.977	2.058	2.275	2.410	2.610	2.668,23	2.903,74
Yunanistan	12.976,25	13.027,36	13.032,47	13.391,68	13.307,90	12.096,76	11.538,16	11.125,03	11.077,22	10.979,40
İspanya	11.860,75	12.321,94	13.360,75	13.795,78	13.692,26	14.040,11	14.157,46	14.220,00	14.297,48	14.782,17
Letonya	2.520,81	3.273,65	4.049,35	4.023,99	3.859,56	4.022,82	4.247,76	4.407,28	4.268,39	4.634,07
Litvanya	2.685,99	3.265,49	3.885,16	3.700,57	3.638,15	3.727,26	3.883,64	4.098,10	4.353,38	4.600,13
Portekiz	8.642,82	8.698,80	8.762,57	8.821,96	9.297,30	9.102,78	9.520,86	9.486,20	9.367,79	9.146,75
Romanya	1.870,69	2.395,97	2.719,27	2.453,01	2.718,95	2.890,92	2.734,20	2.833,15	3.146,04	3.485,82
Türkiye	4.079,50	4.545,54	4.987,59	4.364,62	5.419,69	4.854,52	6.228,93	6.175,57	4.918,29	5.327,86

Kaynak: Eurostat

Seçili ülkeler incelendiğinde ülkelerin tamamında en az ortaokul mezunu olan birey sayısında görülen artış miktarı göze çarpmaktadır. Eğitim seviyesi ve niteliği yükseldikçe gelirin arttığı bilinen bir gerçektir. Gelişmiş ülkelerin en önemli özelliği eğitime ve beşeri sermayeye verdikleri önem olarak öne çıkmaktadır. Eğitim düzeyinin ve niteliğinin artması; yüksek teknolojik ürünlerin üretimi, AR-GE çalışmaları, sanayi ürünleri ihracatı gibi birçok faktör üzerinde olumlu etki yaratarak ülkelerin yüksek milli gelir elde etmesini sağlayabilecektir.

Tablo 17: En az ortaokul mezunu nüfus oranı (25-64 yaş arası)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Bulgaristan	75.5	77.4	77.5	77.9	79.1	80.0	81.0	81.8	81.1	81.9
Yunanistan	59.2	60.1	61.3	61.5	62.7	64.6	65.8	67.2	68.4	70.4
İspanya	49.7	50.6	51.1	51.6	52.9	54.0	54.7	55.5	56.6	57.4
Letonya	84.1	84.6	85.9	86.8	88.6	87.9	89.1	89.4	89.5	90.1
Litvanya	87.8	88.5	90.4	91.2	91.9	92.9	93.3	93.4	93.3	93.5
Portekiz	27.5	27.3	28.1	29.7	31.7	34.6	37.3	39.8	43.3	45.1
Romanya	74.2	75.0	75.3	74.7	73.9	74.5	75.4	75.7	72.8	75.0
Türkiye	26.1	26.6	27.4	28.2	28.4	29.2	30.9	31.9	32.6	34.2

Kaynak: Eurostat

Son olarak yoksulluk oranları incelendiğinde Türkiye ve Letonya dışında kalan seçili ülkelerde yoksulluk oranının arttığı gözlenmektedir. Bu durumun temel nedeni yaşanan ekonomik krizin ve neoliberal ekonomi politikalarının gelir dağılımı üzerinde yarattığı adaletsiz gelir dağılımından kaynaklanmaktadır.

4.2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde dünyada ve Türkiye'de farklı yöntemler kullanılarak ölçülmeye ve analiz edilmeye çalışılan yoksulluk literatürü üzerine çalışmalardan örnekler verilecektir.

4.2.1. Dünyada Yoksulluk Üzerine Çalışmalar

1990'lı yıllardan itibaren Dünya Bankası ve IMF'nin küresel yoksulluk olgusu üzerine eğilmeleri akademik çalışmaların tekrar bu alanda yoğunluk kazanmasını sağlamıştır. Büyümeyi teşvik eden, böylece yoksulluğun azaltılacağını savunan bu kuruluşlar farklı çalışmalarla da bu alanda etkinlik göstermişlerdir. Dünya Bankası ve IMF'nin yaptığı çalışmalar dışında bu alanda yapılan araştırmalar şöyle sıralanabilir:

Bhatma ve Sharma (1996), kronik ve geçici yoksulluk nedenlerini test ederek, 1996 – 1997 ve 2003- 2004 panel veri analizi yöntemi ile Nepal'daki yoksulluğun temellerini incelemiştir.

Ribas ve Machado (2007), Brezilya'da yoksulluğun sürekli hale gelmesindeki dinamikleri tanımlamış ve yoksulluğun sürekli ya da geçici olup olmadığını araştırmıştır.

Bhaumik, Gang ve Yun (2005), Kosova'daki yoksulluğun temellerini ve şiddetini araştırmış ve savaş sonrası dönemde yoksulluğun etkilerini ele almıştır.

Bokosi (2006), Malavi'de 1998 ve 2002 yılları arasını kapsayan çalışmasında, hanehalkının harcama ve yoksulluk etkilerinin temellerini belirlemeye ve yoksulluk dönemlerini modellemeye çalışmıştır.

Nestic ve Giovanni (2007), Hırvatistan'da yaptıkları ve 2002 – 2004 yılları arasını kapsayan çalışmalarında, yoksulluğun bölgesel değişimi üzerinde çalışmışlardır. Ülkede beş coğrafik bölgeyi tanımlayıp, bu beş bölge için ve kırsal – kentsel bölümlerde Foster – Greere – Thorbecke yoksulluk ölçüsünü kullanarak, yoksulluk ölçülerini tahmin etmişlerdir.

Ayiekox ve Bundiy (2006), Kenya'da ekonomik geçiş matrisleri yöntemi ile yoksulluk dinamiklerini incelemişler ve yoksulluğu sürekli ve geçici olup olmadığına göre unsurlara ayırmıştır.

Mckay ve Lawson (2002), kronik yoksulluğun kavramsallaştırılarak, bazı ülkelerde panel veri analizi yöntemi ile yoksulluğun kronik ve geçici olarak ölçülmesi ile ilgili çalışma yapmıştır.

Coulumbe ve Mckay (1996), Moritanya'da 1996 yılı için En Küçük Kareler Yöntemi ve multiminal logit yöntemi ile, Moritanya'da yoksulluğu ve yaşam standartlarını belirleyen etkileri analiz etmişlerdir.

Okidi ve Mckay (2003), 1992 – 1999 yılları arasındaki hanehalkı verilerini inceleyerek, panel veri analizi yöntemi ile Uganda'daki yoksulluğun boyutlarını analiz etmiştir.

Fissuh ve Harris (2004), Eritre'de 1996 – 1996 hanehalkı gelir araştırmasından faydalanarak, Dogit Sıralı Genelleştirilmiş Uç Değer Modeli ile, yoksulluğun temellerinin neler olduğunu araştırmıştır.

Ayala, Jurado and Perez – Mayo (2009), İspanya'da Gelir ve Yaşam Koşulları anketine dayanarak yaptıkları çalışmada bölgesel hanehalkı bazında yoksulluk, çok boyutlu yoksunluk ve gelir yoksunluğu arasındaki ilişkileri araştırmıştır.

4.2.2. Türkiye'de Yoksulluk Üzerine Çalışmalar

Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Yapılan çalışmalar daha çok yoksulluğun ölçümü ve uygulanması gereken makro ekonomik programlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de yoksulluk üzerine yapılan

çalışmalar daha çok Devlet Planlama Teşkilatı, TÜİK veya DPT tarafından hazırlanmış olan kalkınma programlarına dayanmaktadır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001)yer alan " Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu" gelir dağılımı ve yoksulluğu farklı başlıklar altında inceleyerek çözüm önerileri sunmuştur. Buna göre; istihdamın arttırılması, toplam verimliliğin arttırılması, işsizliğin azaltılması, yaygın sosyal güvenlik hizmetleri, refah seviyesinin yükseltilmesi, daha adil gelir bölüşümü temel hedefler arasında yer almıştır.

"Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu" başlıklı Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2007 – 2013) temel kıstası şudur: "Türkiye; AB ülkeleri seviyesinde daha adilbir gelir dağılımı hedefleyen, her yurttaşın insanca yaşama hakkını kurum ve kuruluşlarıyla güvence altına alan, insan kaynaklarının geliştirilmesine ve istihdamodaklı sürekli ve istikrarlı bir ekonomik büyümeyi sağlayan ve kamununöncülüğünde STK, özel sektör, üniversiteler, medya ve vatandaşların katkı vekatılımıyla sosyo-ekonomik politikaların geliştirilmesi yoluyla yoksulluğu önleyenbir ülke" olarak hedeflenmiştir (DPT, 2007: 61).

Yükseler ve Türkan (2008), Hanehalkının işgücü piyasasında üstlendiği rol, elde ettiği gelir, gelirin haneler arasında dağılımı, tüketim harcamalarının yapısı, tüketim harcamalarının hanelere göre dağılımı, tüketim kalıplarındaki değişim, yoksulluk ve yaşam memnuniyeti analiz edilmiştir.

Şengül ve Tuncer (2005), 1994 Hanehalkı Tüketim Araştırmaları anketi verilerini kullanarak, Türkiye'de yoksulluk oranlarını ve yoksul ile aşırı yoksul hanelerin gıda taleplerini araştırmışlardır.

Dayıoğlu (2007), 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak, tüketim ve geliri baz alarak, çocuk yoksulluk oranları ile hanehalkı yoksulluk oranlarını ortaya koymuş ve kentsel ve kırsal alanlardaki çocuk yoksulluk oranlarının temel belirleyicilerini incelemiştir.

Dansuk (1997), yaptığı çalışmada ülkemizde yoksulluğun geldiği boyutu ve sosyal göstergelerle arasında var olan ilişkileri saptamaya yönelik çalışmalar yapmıştır.

Özbek (2001), insani yoksulluk ile gelir yoksulluğunun kat ettiği aşamaları ve gelişme süreçlerini, gruplara ayrılan dünya ülkeleri arasındaki yoksulluğun seyrini ve

bunlara dair analizini ile bu analiz çevresinde ortaya çıkan çözüm önerilerini, uygulanması gereken politikaları açıklamıştır.

Özcan (2003), göreli yoksulluk ölçütünü kullanarak Türkiye'de yoksulluğu ölmeye çalışmıştır. Çalışmada anket verileri kullanılmış, kriz dönemlerinde yoksulluk ve gelir dağılımındaki bozukların nasıl bir seyir izlediği incelenmiştir.

Dumanlı (1996), anket verileri ile tüketici fiyatları verilerini kullanarak Türkiye'de yoksulluğun boyutu üzerine çalışma ortaya koymuştur. Çalışma yoksulluğun boyutunu, yoksulluk sınırı miktarını vermektedir.

Erdoğan (1996), Türkiye'de, kentsel ve kırsal alanlarda aynı zamanda coğrafi bölgelerde yoksulluk için hesaplamalar yaparak yoksulluk sınırını ve oranlarını belirlemiş ve bu sayılara göre yoksul olarak nitelendirilen hane sayısını ortaya koymuştur.

4.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada değişkenlerin yoksulluk üzerine etkileri panel veri yöntemlerinden havuzlanmış regresyon, sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler ve GMM modeli kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

4.3.1. Panel Veri Yöntemleri

Panel veri aynı kesit biriminin zaman içerisinde gözlemlenen karma türlerinden oluşmaktadır (Gujurati, 2004).

Ekonometrik analizlerde serilerin genellikle zaman boyutu üzerinde durulduğu görülmekteyken, panel veri çalışmalarında veriler hem yatay kesit hem de zaman serisi şeklinde kullanılabilmektedir. Panel veri analizlerinin diğer zaman serisi analizlerine göre bir çok avantajları bulunmaktadır. Bunlar (Baltagi, 2005: 4 – 6) şu şekilde sıralanabilir:

- Panel veri analizinde kullanılan kesitlerin heterojen olup olmadığının belirlenmesi,
- Panel veri setlerinde zaman serilerine kıyasla gözlem sayısının fazla olması nedeniyle serbestlik dereceleri yüksek olmakta ve çoklu bağıntı sorununu azaltmaktadır,
- Panel veri çalışmaları, değişen dinamikleri daha iyi yansıttığı için birçok politika etkisinin değerlendirilmesinde daha etkili sonuçlar vermektedir,

- Dengeli ve dengesiz olarak ayrılan panel veri çalışmaları serinin kısa yada yetersiz olması durumunda dahi ekonomik tahminlerin tutarlılığını arttırmaktadır.

"Panel veride homojenlik hipotezleri reddedildiğinde bireylerden ve/veya zamandan doğru olan heterojenliği dikkate almanın en basit yolu değişken-kesimli modellerdir. Bu tür modellerin temel varsayımı, gözlemlenen açıklayıcı değişkende koşulludur, ihmal edilmiş (veya dışlanmış) değişkenlerin etkileri üç tip değişkene göre davranır: bireysel zamandadeğişmez(individual time-invariant), dönemsel bireyde-değişmez (period individual time invariant), ve bireysel zamanla değişen değişkenler (individual time-varying). Tek başlarına ele alındıklarında zaman-değişmez değişkenler, zaman içinde (süresince) belli bir yatay kesit birim için aynı kalan ancak yatay kesit birim boyunca değişen değişkenlerdir. Birey zamanda değişmez değişkenler zaman içinde verili yatay-kesit birim için sabit fakat yatay kesit birimini boyunca değişen değişkendir"(Hsiao, 1985, 25).

Panel veri çalışmalarında eğim katsayısı, sabit terim ve hata terimi üzerinden yapılan varsayımlar ile regresyonlar farklı şekillerde oluşturulmaktadır. Bağımlı değişken üzerinde, bağımsız değişkenlerin etkilerinin analiz edilebildiği havuzlanmış regresyon modelinde bütün serinin bir havuzda içerisinde yer aldığı modellerdir (Kök ve Şimşek, 2009: 4).

$$y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^{K} \beta_k x_{kit} + \varepsilon_{it} \quad \text{i=1,2,.....,N ; t=1,2,.....T} \qquad (1)$$

Yukarıdaki denklemde yatay kesit birimi *i* ile, zaman ise *t* ile ifade edilmektedir. Ayrıca sabit terim α, eğim parametreleri vektörü ise Kx1 boyutundaki βile gösterilmektedir. X_{it} açıklayıcı değişkenler matrisine Y_{it}açıklanan değişken vektörünü belirtmektedir. ε_{it} ise hata terimleri vektörünü temsil etmektedir. Bu modelde hata teriminin ortalaması sıfır ve σ_t^2 normal dağılmaktadır. Bu modelde serilerin korelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Havuzlanmış regresyon modeli OLS tahmincisi kullanılmaktadır. Ancak burada parametre sayısının gözlem sayısını aştığı durumlarda model tahmini açısından sorunlar yaşanabilmektedir. Modeldeki bu sorunlar karşısında farklı varsayımların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada sabit etkiler ve tesadüfi

etkiler modeli farklı varsayımlarla bu sorunların giderilmesi açısından karşımıza çıkmaktadır.

Sabit etkiler modelinde, sabit katsayısının yatay kesite ve zamana bağlı olarak çift yönlü yada tek yönlü değiştiği varsayılmaktadır. Tek yönlü değişimde sabit katsayının yatay kesitler arasında değiştiği; çift yönlü değişimde ise hem yatay kesitler hem de zaman içerisinde değiştiği kabul edilmektedir. Sabit etkiler modeli bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar (Hsiao, 2003):

- Zaman ve kesit verileri açısından parametreler değişmektedir,
- Sabit parametre birimlere göre değişirken, zamana göre değişmemektedir, eğim parametresi sabit kalmaktadır,
- Sabit ve eğim parametreleri birimlere göre değişkenlik göstermektedir.

Sabit etkiler modelinde daha çok kesitler arası farklılar dikkate alınmaktadır. Bir başka deyişle sabit terimlerdeki farklılıkların kesitlerden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Modelin genel denklemi şu şekildedir;

$$Y_{it}=\beta_{1it}+\beta_{2it}\,X_{2it}+\ldots+\beta kit\ \ldots X_{kit}+\varepsilon_{it} \qquad (2)$$

Bu modelde varyansı sıfır olarak ele alınan hata terimleri homojen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabit etkiler modelinin iki eksik yanı söz konusudur. İlki, yatay kesit verisinin çok sayıda olması serbestlik derecesi kayıplarına yol açması, ikincisi ise değişkenleri zaman içerisinde sabit kabul etmektedir. Bu eksikliklere rastsal etkiler modelinde rastlanmamaktadır.

Rastsal etkiler modelinde değişkenlerin zaman ve birim açısından değişimleri dikkate alınmaktadır ve bu değişiklikler bir bileşen olarak hata teriminde yer almaktadır. Bunun nedeni sabit etkilerde görülen serbestlik derecesi kayıplarının önlenmek istenmesidir. Çünkü buradaki değişmelerde özel katsayılardan ziyade, özel hata terimleri bileşenlerinin bulunmasıdır. Ayrıca bu modelde sabit etkiler modelinden farklı olarak örneklem dışındaki değişiklerde dikkate alınmaktadır.

$$\beta_{1i}=\overline{\beta_1}+\mu_i \qquad (3)$$

Yukarıdaki denklemde $\bar{\beta}_1$ bilinmeyen parametresi ana kütle ortalama sabitidir. Bireysel farklılıkları dikkate alan, birey davranışlarındaki tesadüfi hatalar $\mu_i$ile ifade edilmektedir ve hata terimlerinden bağımsızdır.

$$Y_{it} = \bar{\beta}_1 + \mu_i + \beta_2 X_{2it} + ... + \beta_k X_{kit} + e_{it} \quad (4a)$$

$$= \beta_1 + \sum_{K=2}^{K} \beta_k X_{kit} + (e_{it} + \mu_i) \quad (4b)$$

4b hata bileşenleri modelini ifade etmektedir ve $(e_{it}+\mu_i)$ ifadesi hata bileşeninin kaynağıdır. Burada μ_i bireysel hatayı, e_{it}bütün hataları göstermektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 38).

Diğer panel veri analizi olarak karşımıza çıkan Genelleştirilmiş Momentler Metodu'na bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin bağımsız değişkenlerin eklenmesi ile elde edilmektedir. Dinamik bir model olan GMM, genel olarak şu denklemle ifade edilmektedir.

$$y_{it} = \gamma y_{i,t-1} + \beta_l x_{it} + \eta_i + \lambda_t + \varepsilon_{it} \qquad i=1,....,, N \quad ve \quad t=1,.....,T \quad (5)$$

Yukarıdaki denklemdeKx1 boyutundaki açıklayıcı değişken vektörü x_{it} ile, katsayılar matrisini $\beta_1$ile ifade edilmektedir. y_{it}gecikmeli değeri, $y_{i,t-1}$temsil edilmekte, gözlenemeyen bireysel etkileri ise $\eta_i$gösterilmektedir. Gözlenemeyen zamansal etkiler $\lambda_t$tile, kesit ve zamana bağlı gözlenemeyen etkiler ise ε_{it}ifadesi ile gösterilmektedir. $\eta_i$ve λ_t modelde sabit olarak kabul edilmektedir.

GMM'de hata terimleri ile ilişkili olan bağımlı değişkenin gecikmeli değeri sapmalı ve tutarsız EKK tahmincileri elde edilmesini sağlamaktadır (Baltagi, 2005: 135). Bu model diğer modellere kıyasla daha basit varsayımlar içermekte ve kolay uygulanabilmektedir. Arellano ve Bond (1991) geliştirdiği tahminciler bu modelde sıklıkla kullanılmaktadır. Birinci farklar alınarak oluşturulan fark GMM yöntemi olarak da bilinen bu yöntem, bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerini kullanarak spesifik etkileri ortadan kaldırmaktadır (Soto, 2009: 2).

GMM yaklaşımına diğer bir tahminci olarak Arellano ve Bover (1995) tarafından geliştirilen fark ve düzey denklemlerinin birleştirildiği sistem GMM yaklaşımıdır. Ancak Blundell ve Bond (1998) ve Blundell vd., (2000) fark GMM

yaklaşımının sonlu örneklem üzerindeki zayıf tahmin gücü ve tahminlerin sapmalı olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

4.4. ÇALIŞMADA KULLANILAN VERİLER VE DEĞİŞKENLER

Bu çalışmada;Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Letonya, Litvanya, Portekiz, Romanya ve Türkiye arasındaki karşılaştırmalı panel veri analizi yapılarak, 2006 – 2015 dönemi için Eurostat tarafından yayınlanan eğitim, çalışan nüfus oranı, enflasyon oranı, satın alma paritesine göre kişi başına milli gelir, net ücret değişkenlerinin yoksulluk üzerindeki etkileri analiz edilmektedir.

4.4.1. Verilerin Tanımlanması

Bu çalışmada yoksulluk üzerinde etkisi araştırılan değişkenler tablo 12'de özetlenmektedir.

Tablo 18: Ekonometrik analizdeki değişkenlerin tanımlanması

DEĞİŞKEN	KISALTMA	BİRİM
Yoksulluk	Pov	Medyan gelirinin % 60'ı
Çalışan Nüfus Oranı	Çalış	20 – 64 yaş arası çalışan nüfus oranı
Enflasyon	enf	Yıllık enflasyon oranı
Milli Gelir	KBMG	Satın Alma Gücü Paritesine göre Kişi Başı Milli Gelir
Net Ücret	NET	Kişi başına net ücret (Euro)
Eğitim	Egit	25 – 64 yaş arası en az ortaokul mezunu kişi oranı

Veriler Eurostat'dan elde edilmiştir.

$$Pov = \beta_0 + \beta_1\, lnenf\,(-1) + \beta_2\, lnegit(-1) + \beta_3\, lnçalış(-1) + \beta_4 lnKBMG + \beta_5 lnnet + e_t \quad (6)$$

6 numaralı denklemde;pov(Yoksulluk) bağımlı değişkeni, β_0 modelin sabit terimini ve $e_t$hata terimini ifade etmektedir. Denklemin sağ tarafında logaritması alınmış enf(enflasyon), eğit(Eğitim), çalış(çalışma oranı), KBMG(Kişi başına milli gelir), ve net (Net Ücret) açıklayıcı değişkenleri ve bu değişkenlere ait parametreler sırasıyla β_1 , β_2, β_3, β_4 veβ_5 yer almaktadır.

4.5. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde yoksulluk üzerinde eğitim, çalışan nüfus oranı, enflasyon oranı, satın alma paritesine göre kişi başına milli gelir, net ücret etkileri panel veri yöntemlerinden havuzlanmış regresyon, sabit etkiler, tesadüfi etkiler ve genelleştirilmiş momentler metodu ile incelenmektedir. Bu modellere ait sonuçlar aşağıdaki tabloda ifade edilmektedir.

Panel veri analizine göre oluşturulan 4 farklı modelde;

Enflasyonun etkisinin tüm anlam düzeylerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisine rastlanmamaktadır.

Eğitim ise sabit etkili model dışında oluşturulan havuzlanmış regresyon, tesadüfi etki ve GMM modelleri kapsamında sırasıyla %10, %5ve %10 anlam düzeylerinde yoksulluk üzerinde azaltıcı bir etki yarattığı sonucu istatistiki ve iktisadi açıdan doğrulanmaktadır.Eğitimdeki yüzde 1'lik bir artış yoksulluğu sırasıyla; yüzde (1.46), (0.93) ve (0.47) azaltmaktadır.

Refah düzeyinin ise;oluşturulan dört modelde sabit etki modelinde %5 diğer modellerde ise binde bir anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.GDP'deki yüzde 1'lik bir artış havuzlanış regresyon, sabit etki, tesadüfi ve GMM modellerinde sırasıyla;yüzde (0.05) ,(0.24), (0.40) ve (0.19) br azaltıcı bir etki ile yoksulluk lehine bir sonuç sergilemektedir.

Net ücretlerin ise; yoksulluk üzerinde sabit etki modeli dışında havuzlanmış regresyon ve GMM modelinde binde 1 tesadüfi etki modelinde ise %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve yoksulluk aleyhine bir sonuç ortaya koymaktadır. Net ücretlerdeki yüzde 1'lik bir artış havuzlanmış, tesadüfi ve GMM modellerinde sırasıyla; yüzde (0.17), (0.09) ve (0.05) br arttırmaktadır.

Tablo 19: Havuzlanmış Regresyon, Sabit Etkiler, Tesadüfi Etkiler ve Genelleştirilmiş Momentler Metodu Analiz Sonuçları

```
. esttab POOLED FİXED RANDOM GMM, mtitles
```

	(1) POOLED	(2) FİXED	(3) RANDOM	(4) GMM
main				
dlenf	0.00688	-0.00291	0.000812	0.00230
	(0.49)	(-0.28)	(0.07)	(0.54)
dlnegit	-1.464**	-0.601	-0.934*	-0.479**
	(-3.00)	(-1.38)	(-2.07)	(-2.87)
dlncalis	-0.0167	-0.534	-0.321	-0.00871
	(-0.05)	(-1.98)	(-1.13)	(-0.07)
lnKBMG	-0.594***	-0.246*	-0.403***	-0.193***
	(-6.40)	(-2.25)	(-3.94)	(-9.85)
lnNET	0.175***	0.0357	0.0947*	0.0567***
	(4.48)	(0.44)	(2.12)	(6.82)
_cons	4.058***	3.784***	3.934***	
	(25.40)	(6.75)	(19.37)	
b0				
_cons				1.444***
				(37.35)
N	53	53	53	53

```
t statistics in parentheses
* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001
```

Çalışma düzeyinin ise analiz kapsamında oluşan modellerde hiçbir anlam düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir etki yaratmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Toplumda var olan gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi her şeyden önce sosyal sınıflar arasında eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamusal hizmetlere ulaşımının kolaylaştırılması, refah seviyelerinin yükseltilmesi toplumsal barışın sağlanması açısından önemlidir. Bu noktada kararlı bir şekilde uygulanacak olan iktisat politikalarının iç ve dış etkilerle bozulan gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmak hatta ortadan kaldırmak için hızlı ve etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Uygulanacak olan politikalar için farklı kurumlardan, bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarından, dünyada bu alanda çalışmalar yürüten örgütlerden fikir alışverişinde bulunmak gerekmektedir.

Gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk üzerine üzerine yapılan ampirik çalışmalar daha çok ekonomik büyümenin bu iki değişken üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. İncelenen çalışmaların birçoğu yoksullukta kalori ve gıdaya odaklanmakta, gelir dağılımında ise ekonomik büyüme üzerinde durmaktadır. Örneğin; gelir dağılımı eşitsizliğinde gelirin adil olarak paylaşılması değil gelirin büyütülmesi, ekonomik büyümenin sağlanması gerektiği iddia edilmektedir. Aynı şekilde gelirin büyüdükçe yoksulluğun da azalacağı ifade edilmtektedir.

İncelenen bu teorik ve ampirik çalışmalar ışığında gelir dağılımı ve yoksulluğu etkileyen temel nedenler üzerinde durulmuştur. Bu gaye doğrultusunda dört bölüme ayrılan çalışmanın birinci bölümünde yoksulluğun teorik çerçevesi detaylı olarak açıklanmakta ikinci bölümde ise gelir dağılımı eşitsizliği türleri, ölçüm yöntemleri ve nedenleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de gelir dağılımı ve eşitsizliği sorunu neo-liberal politikaların uygulanmaya konulduğu 1980 yılından günümüze kadar incelenerek, Türkiye'de gelirin dağılımı hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde yoksulluğa etki eden birçok sosyo-ekonomik faktörler arasından çalışan nüfus oranı, enflasyon oranı, satın alma gücü paritesine göre kişi başı milli gelir, net ücretler ve 25-64 yaş arası en az ortaokul mezunu baz alınarak uygulama yapılmıştır. Bunun için 2006-2015 yılları arasında 8 ülke verisi ile yukarıda belirtilen faktörlerin yoksulluk ile ilişkisi panel veri yöntemlerinden havuzlanmış regresyon, sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler ve GMM modeli kapsamında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz için kullanılan veriler Eurostat sitesinden elde edilmiştir.

Yapılan araştırmada yoksulluk üzerinde enflasyonun etkisi, havuzlanmış regresyon, sabit etkiler modeli, tesadüfi etkiler ve GMM modeli kapsamında incelenmiş ama herhangi bir anlamlı etkisi olmadığı görülmüştür. İncelenen ülkelerde yaşanan 2008 küresel ekonomik krizi ile birlikte enflasyon oranları büyük düşüş sergilemiş ve deflasyonist bir sonuç yaratmıştır. Bu dönemde hem Avrupa Merkez Bankası, hem FED deflasyonla mücadele için piyasa bol miktarda düşük faizle piyasaya kredi sunmuştur.

Eğitim ise yoksulluk üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Buna göre eğitim gören nüfusun yükselmesi, havuzlanmış regresyon, tesadüfi etki ve GMM modelleri kapsamında sırasıyla %10, %5ve %10 anlam düzeylerinde yoksulluğu azaltıcı bir etki göstermiştir. Buna göre beşeri sermayenin eğitimi üzerine yapılacak her harcama yoksulluğu azaltıcı bir etki yaratacaktır.Çalışan nüfus oranının yapılan panel veri analizlerinde yoksulluk üzerinde hiçbir anlamlılık düzeyinde bir etki yaratmadığı görülmüştür.Satın alma gücü paritesine göre kişi başı gelirin dört modelde de anlamlılık göstermeştir. Buna göre refah düzeyinin yükselmesi için yapılacak her çalışma toplum içinde yoksulluğun azalmasını sağlayacaktır. Net ücretler ise yoksulluk üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu görülmüştür. Buna göre net ücretlerde tek başına yaratılacak bir etki yoksulluk üzerinde olumlu bir etki yaratmamaktadır.

Araştırmada yoksulluğu etkileyen temel sosyo-ekonomik faktörlerin analize dahil edilen ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyine göre değiştiği görülmektedir. Çalışmadan elde edilen genel bulgulara göre daha uygar bir kalkınma anlayışı içinde, yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğinin en aza indirilmesi için bireylerin eğitimine önem verilmesi gerekmektedir. Ancak tek başına eğitim bir anlam ifade etmemektedir. Verilen eğitimin niteliği yükseltilmeli, öğretmenlerin günümüze uygun teknolojik dünyayı anlayacak eğitimlerden geçirilmeli gerekmektedir. Beşeri sermayede sağlanacak başarı yoksulluk oranının hızla azaltılmasında olumlu katkı sağlayacak en önemli aşamadır. Satın alma gücü paritesine göre milli gelirin artışında sağlanacak artış da yoksulluk üzerinde olumlu etki yaratmakta ve yoksulluğu azaltmaktadır. Bunun için öncelik eğitim ve ihracatın arttırılması olarak hedeflenmelidir. Eğitimli nüfus ile birlikte hem üretimde yüksek teknolojik ürün üretilmesi ve gelirin artması sağlanabilecektir.

Bu çalışma yoksulluk üzerinde azaltıcı etkisi olan faktörlerin değerlendirilerek, yapılacak teorik ve ampirik çalışmalarda daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi için yardımcı bir kaynak ve görüş oluşturabilir. Çalışmada kullanılan veriler ve modeller genişletilerek daha daha detaylı sonuçların alınmasının yanında yoksulluğun azaltılması için gereken adımlar tespit edilebilir. Böylece politika yapıcıların öncelikli olarak hangi sorunları ele alması gerektiği ve uygulanacak politikalardan ivedilikle uygulanması gerekenlerin bulunmasına kaynak sağlayabilir.

KAYNAKÇA

A. Sen, *The American Prospect*, (Çevrimiçi), http://prospect.org/article/how-judge-globalism, 13 Kasım 2017

Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri,* Vipaş Yayınları, Bursa.

Acar, Y.(2002). *İktisadiBüyüme ve Büyüme Modelleri,* Vipaş, Bursa, s.9

Aktan, C. C., (2002). " *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri,* (Çevrimiçi), http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelir-dagilimi.pdf, 25.12.2017.

Aktan, C.C. (2002). *Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri,* Hak-İş Konfederasyonları Yayınları, Ankara.

Aktan, C.C. ve Vural, İ (2002). *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri,* Hak-İş Konfederasyonları Yayınları, Ankara.

Albayrak, Ö. (2009). "Redistributive Impacts of Fiscal Policies in Turkey, 2003", Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Nottingham School of Economics, UK,(Çevrimiçi), http://etheses.nottingham.ac.uk/923/1/PHDTHESISFINAL.pdf,28 Ağustos 2017

Altıok, M. (2002). "Yeni Liberal İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz", *Praksis Dergi,* Sayı: 5, ss. 77-130.

Amadeo, E. J. (1996). *"The Knife-edge of Exchange Rate – Based Stabilization: Impact on Growth, Employment, and Wages"*, UNCTAD Review, ss.1- 26.

Arellano, M., Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, No: 58, ss. 277-297.

Arellano, M., Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-coponents models. *Journal of Econometrics,* No: 68, ss. 29-51.

Ayala, L., Jurado, A. ve Mayo, J. P. (2009). "Income Poverty and Multidimensional Deprivation: Lessons from Cross-Regional Analysis", *EcıneqWorking Paper Series,* No: 106, ss.1-39.

Aydın, Ü.(2003),*Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi,* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Aykaç M., Dağdemir Ö. ve Gündoğan N. (2013). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk,* Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 1891, Eskişehir.

Baltagi, B. (2001). *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels, advances in econometrics* 15, JAI Press, Amsterdam: Elsevier Science,

Baltagi, B. H. (2005). Econometric analysis of panel data, 3rd ed., John Wiley and Sons Ltd.

Baş, K. (2009). "Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:18, Sayı:1, ss. 49-70.

BBC, *"OECD: Türkiye Gelir Eşitsizliğinde İkinci"*, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/12/141209_oecd_gelir_esitsisligi, 24.10.2017

Bhatta, S. D. ve Sharma, S. K. (2006). *The Determinants and Consequences of Chronic and Transient Poverty in Nepal*, (Çevrimiçi), www.chronicpoverty.org/pdfs/66Bhatta_Sharma.pdf, 22 Nisan 2018

Bhaumik, S. K., Gang, I. N. ve Yun, M. (2005). *A Note on Poverty in Kosovo*.

Bıçkı, D. (2005). "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz",*ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, C: 1, No: 7, ss. 104-138.

Bilen, M. ve Es, M. (1998). "*Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar*", Yönetim veSiyasette Etik Sempozyumu**,** Adapazarı, ss. 380.

Birdsall, N. (2006). *Rising inequality in the new global economy*, International Journal of Development Issues, C: 5 No: 1, ss. 1-9.(Çevrimiçi), https://doi.org/10.1108/eb045856, 21 Mart 2018.

Birdsall, N. (2006). *The world is not flat: inequality and injustice in our global economy*. Helsinki: UNU-WIDER.

Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, C: 87, ss. 115-143.

Blundell, R., Bond, S. ve Wındmeijer, F. (2000). *Estimation in dynamic panel data models: improving on the performance of the standard GMM estimator*.

Bokosi, F. K. (2006). *Household Poverty Dynamics in Malawi*, (Çevrimiçi), http://www.mpra.ub.uni-muenchen.de/1222, 13 Mart 2018

Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitapevi, Ankara.

Büyükcan, T. (2005). "*IMF Destekli Yapısal Uyum Programları ile İlişkili Olarak Türkiye'de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler (1999-2004)*", T.C. TBMM Başkanlığı Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi.

Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi,* Chiviyazıları Yayınevi.

Coulombe, H. ve Mckay, A. (1996). Modelling Determinants of Poverty in Mauritania. *World Development*, C: 6 No: 24, ss. 1015-1031.

Country Analysis," World Development, C: 28, No: 6, ss. 1031-1051.

Crafts, N. (2004). *Globalization and Economic Growth: A Historical Perspective*, The World Economy, C: 27, No.1, ss. 45-58.

Çalışkan, Ş. (2010). "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 59, 2010/2, ss. 89-132.

Dansuk, E. (1997). *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*. DPT Uzmanlık Tezi. Ankara: DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı.

Dayıoğlu, M. (2007). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Ölçüm Yöntemleri ve Yoksulluğun Belirleyicileri. *TİSK Akademi,* ss. 83-105.

Deaton, A. (2006). *Understanding Poverty*, Oxford University Press, New York.

Doğan, C. ve Tek, M. (2007). "Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C:3, Sayı:2, ss. 93-119

Dornbush, R.(2001). *"Ortaya Çıkan Piyasa Krizleri Üzerine"*, Çev.Ö. İzdaş, İktisat Dergisi, Şubat-Mart, ss.56- 62.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2001). "*Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 2599, ÖİK: 610, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007). "*Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*", Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 2742, ÖİK: 691, Ankara.

Dura, C., (2006), "Küreselleşme ve Ulus Devlet*", İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı*, Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye, İnönü Üniversitesi Basımevi, Malatya.

Fissuh, E. ve Harris, M. (2004). *Modelling Determinants of Poverty in Eritrea: A NewApproach,*(Çevrimiçi), www.repec.org/esAUSM04/up.26810.1088476172.pdf 15 Mart 2018.

Garuda, G. (2000), *The Distributional Effects of IMF Programs; A Cross-Country Analysis,* World Development, C: 28, No: 6, ss. 1031-1051.

Gaytancıoğlu, S. (2010),*Rasyonel* Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye"de 1994 Krizi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı, 1.

Geral, S. (1981). *Minimum Wage Fixing: International Experience with Alternative Roles,* International Labour Review, Vol. 120, No.5, September-October, s.547

Ghura,D., Leite, C.,A. ve Tsangarides C. (2002). *Is Growth Enough? Macroeconomic Policy and Poverty Reduction,* IMF Working Paper, No: 118.

Gujarati, D. (2004). *Basic Econometrics, Fourth Edition*, (The Mcgraw-Hill Companies).

Gursel, S., Levent, H. ve Selim, R. (2000). *Turkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma*, TUSİAD Yayın No: 295, İstanbul.

Gül, S., S. ve Gül, H. (2008). *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, Oktik, N. (der.) Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir.

Haughton, J. ve Khandker, S. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*,World Bank,(Çevrimiçi),http://documents.worldbank.org/curated/en/488081468157174849/pdf/483380PUB0Pove101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf, 19 Aralık 2017.

Hsiao, C., (1985). Panel Data Analysis — Advantages and Challenges. Sociedad de Estad´ıstica e Investigaci´on Operativa Test (0000) Vol. 00, No. 0, pp. 1–63

Hsiao, C., (2003). *Analysis of panel data*, 2nd. Cambridge: Cambridge University Press.

Hürriyet Gazetesi, "*Servet Vergisi Koyun",* (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/servet-vergisi-koyun-27553240, 05.02.2017

IMF (1998). *"Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability" in Financial Crises: Causes And Indicators*, World Economic and Financial Surveys World Economic Outlook, ss. 74 – 75

K. A. Ar, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi,*Ankara, 2007,(Çevimiçi), http://www.kamu-is.org.tr/pdf/kamil_necdet_ar.pdf, 16.02.2017

Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Kapar, R. (2010). "Türkiye'de Çalışan Yoksullar", *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı,* 2010 Kasım/Aralık.

Karakaş, M. (2010). "Küresel yoksulluğun öteki yüzü:yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C: 12, No: 2,

Kazgan, G. (2013). *Tanzimat'tan XXI. yüzyıla Türkiye ekonomisi: birinci küreselleşmeden ikinci küreselleşmeye*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kepenek, Y. (2014). *Türkiye ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Keynes, J. M. (2008). *Genel teori: istihdam, faiz ve paranın genel teorisi*. Kalkedon Yayınları.

Kıvılcım, M. Ö. (2003). "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi: 2001", *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C: 14, No: 49, 84-98.

Kök, R., Şimşek, N. (2009). Panel veri analizi, (Çevrimiçi), www.deu.edu.tr/ userweb/recep.kok/ dosyalar/panel2.pdf, 20 Nisan 2018.

Köse, A.H. ve Bahçe S. (2009). " 'Yoksulluk' Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek", *Praksis Dergisi,* C.19, No: 2009/1, ss. 385-419.

Mckay, A. ve Lawson, D. (2002). *Chronic Poverty in Developing and Transition Countries: Concepts and Evidence,* (Çevrimiçi), http://www.nottinghamdistancelearning.com/economics/credit/research/papers/CP.02.27.pdf, 27 Nisan 2018

Memiş, .H , Kara, M. ve Tayfur, L. (2014). "Yoksulluk, Yapısal Uyum Programları Ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri/Poverty, Structural Adjustment Programs And Sub-Saharan Afrıca Countrıes",*Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:14, No: 7, ss. 325-346.

Mishkin, F. S. (2001). *Financial Policies And The Prevention of Financial Crises In Emerging Market Countries*. NBER Working Paper. 8087, ss.8

Muyanga, M., Ayiekox, M. ve Bundiy, M. (2006). *Determinants of Transient and Chronic Poverty: Evidence from Kenya,* (Çevrimiçi), www.132.203.59.36:81/HTML/Meetings/Addis/Papers/Milu%20Muyanga.pdf, 21 Nisan 2018

Nestic, D. and Giovanni, V. (2007). *Regional Poverty in Croatia,*(Çevrimiçi), www.eizg.hr/AdminLite/FCKeditor/UserFiles/File/EIZ%202006%20Conference%20Proceedings-Nestic-Vecchi.pdf, 11 Nisan2018

OECD. (2011). An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings.

Ofluoğlu, G ve Balcı, A . (2015). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu Ve Çalışan Yoksullar", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C:5 No:11, ss. 56-75

Okidi, J. A. ve Mckay, A. (2003). Poverty Dynamics in Uganda: 1992-2000. *CPRC Working Paper*, No: 27, ss. 1-25.

Okumuş, H. (2010). *Dünya'da ve Türkiye'de Mikro Finansman ve Yoksulluğun Azaltılması: Teori ve Uygulamalar,* İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Özatay, F. (2009). *Finansal krizler ve Türkiye,* Doğan Kitap, İstanbul.

Özbek, N. (2002). "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", *Toplum ve Bilim Dergisi*, No: 92, ss. 7-33.

Özbek, O. (2001). *Dünya'da ve Türkiye'de Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluğun Analizi ve Çözüm Önerileri.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti,* İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2057, İstanbul.

Öztürk, Ş. (2008). " Kırsal Yoksulluk ve Neo-liberal Ekonomi Politikaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Sayı: 2008/1 ss.605-634.

Özyer, M. A. (2014). "*Vergilerin Gelir Eşitsizliğine Etkisi: 2002 – 2008 Dönemi İçin Bir Analiz*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Ankara.

Pazarlıoğlu, M., V. ve Özlem K., G. (2007). *Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı,* Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44, Sayı: 508, ss. 35-43.

Ribas, R. P. ve Machado, A. F. (2007). *Distinguishing Chronic Poverty from Transient Poverty in Brazil: Developing A Model for Pseudo-Panel Data*,(Çevrimiçi),www.undp-povertycentre.org/pub/IPCWorkingPaper36.pdf, 25 Nisan 2018

Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma,* Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

Sen, A. (2002). *How to Judge Globalization*, The American Prospect, C: 13, No: 1, ss. 1-14.

Soto, M. (2007). System GMM estimation with a small number of individuals, (Çevrimiçi),https://editorialexpress.com/cgibin/conference/=pej2007&paper_id=70d own load. cgi? db_name, 02 Mart 2018.

Steger, M. B. (2004). *"Küreselleşme"*, (Çev. A. Ersoy). Ankara: Dost Yayınları.

Sundararajan, V. ve Balino, T. JT. (1991). *Banking Crises: Cases and Issues*, IMF Books,Washington DC.

ŞAHİN, H. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Şahin, Hüseyin.(2002), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Şen, H. ve Aktan C. C. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/283120020_Ekonomik_Kriz_Nedenler_ve _Cozum_Onerileri, 24.11.2017

Şengül, S. ve Tuncer, İ. (2005). Poverty Levels and Food Demand of the Poor in Turkey. *Agribusiness*, C:3, No: 21, ss. 289-311.

TCMB (2001). *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı,* Nisan 2001, (Çevrimiçi), www.tcmb.gov.tr, 15 Ocak 2018.

Topuz, S.H. (2013). "Finansal Gelişme Sürecinde Gelir Eşitsizliği: Bir Panel Veri Analizi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Topuz, S.H. (2013). "Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

TÜİK, Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2011/turkce/metaveri/tanim/gelir-daggiiliimii-essitsizlik-oelccuetleri/index.html, 25 ağustos 2017

TÜİK, (Çevrimiçi),www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2218, 20.02.2018

TÜİK, "Gelir Dağılımı Sonuçları 2004", 27 Şubat 2006 Tarihli Haber Bülteni, Sayı:37

TÜİK, Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulu İstatistikleri

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

TÜİK, Ulusal Hesaplar

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 08.01.2018

Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi),http://www.tuik.gov.tr./PreIstatistikTablo.do?istab_id=1379, 15.12.2017

Türkiye Kamu-Sen (2010). *Gelir dağılımı adaletine yönelik ekonomik politikalar*,

Türkiye Kamu-Sen AR-GE Merkezi, Cilt:36.

TÜSİAD. (1995). *Optimal Devlet: Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler,* TÜSİAD-T/95, 2-174

University of Michigan's Ross School of Business, (Çevrimiçi), http://www.bus.umich.edu/KresgeLibrary/Collections/Workingpapers/wdi/wp807.pdf, 14.05.2018.

Ünsal, E.(2007). *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Weisbrot, M. D., Baker, R. Naiman ve Neta, G. (2000). Growth May Be Good for the Poor – But are IMF and World Bank Policies Good for Growth? A Closer Look at the World Bank's Most Recent Defense of Its Policies. Mimeo. CEPR.

World Bank, Handbook on Poverty and Inequality, 2009, (Çevrimiçi), http://documents.worldbank.org/curated/en/488081468157174849/pdf/483380PUB0Pove101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf, 28 ağustos 2017

Yeldan, E. (2002) "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", Praksis Sosyal Bilimler Dergisi, 7. Sayı: 19-34.

Yeldan, E. (2006). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: bölüşüm, birikim ve büyüme,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Yükseler, Z. ve Türkan, E. (2008). *Türkiye'de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Acısından Analizi*. İstanbul: Graphis Matbaa.